

Tartalom

CENTRUM – TÁBOR ÁDÁM

TÁBOR ÁDÁM: Légvárakat gyémántból építettem; Fölkelőben;	5
Korhű próféta fohásza; Tíz tézis a költészetről	
SURÁNYI LÁSZLÓ: Hűség és lázadás – Tábor Ádám neoavantgárd periódusáról	9
<i>(tanulmány)</i>	
Partról partra száll az éj – Tábor Ádámmal beszélget JÁNOSY LAJOS	22
TÁBOR ÁDÁM: Nem-mező; Kísérleti fázis; Könyválom; Katorzsüé; Fel	37
MIKLÓSSY ENDRE: A valóság peremén <i>(esszé)</i>	40
KÁLLAY ESZTER: doktor sors <i>(esszé)</i>	44
ABÉRT MIKLÓS: A Hold csontjai <i>(esszé)</i>	48
AVHAN GÖKHAN: A mítosznak nincs vége <i>(esszé)</i>	51

ÁTJÁRÁS – ITAMÁR JÁOZ-KESZT

ITAMÁR JÁOZ-KESZT: Apámnak és anyámnak az Igaz-világban –	54
1. Apám életkora 2. Vékony hajfonat 3. Kaddis évek múltán	
<i>(Gavriel Armoni fordítása)</i>	
Kettős gyökér – Egy régi, kiadatlan beszélgetés Itamár Jáoz-Keszttel	57
<i>(lejegyezte Hanna Keszt, fordította Gavriel Armoni)</i>	
ITAMÁR JÁOZ-KESZT: Gyertyatartók; Szeretet Éneke; Időzített meghívás;	78
060910-01- hangjegyzet <i>(Gavriel Armoni fordításai)</i>	

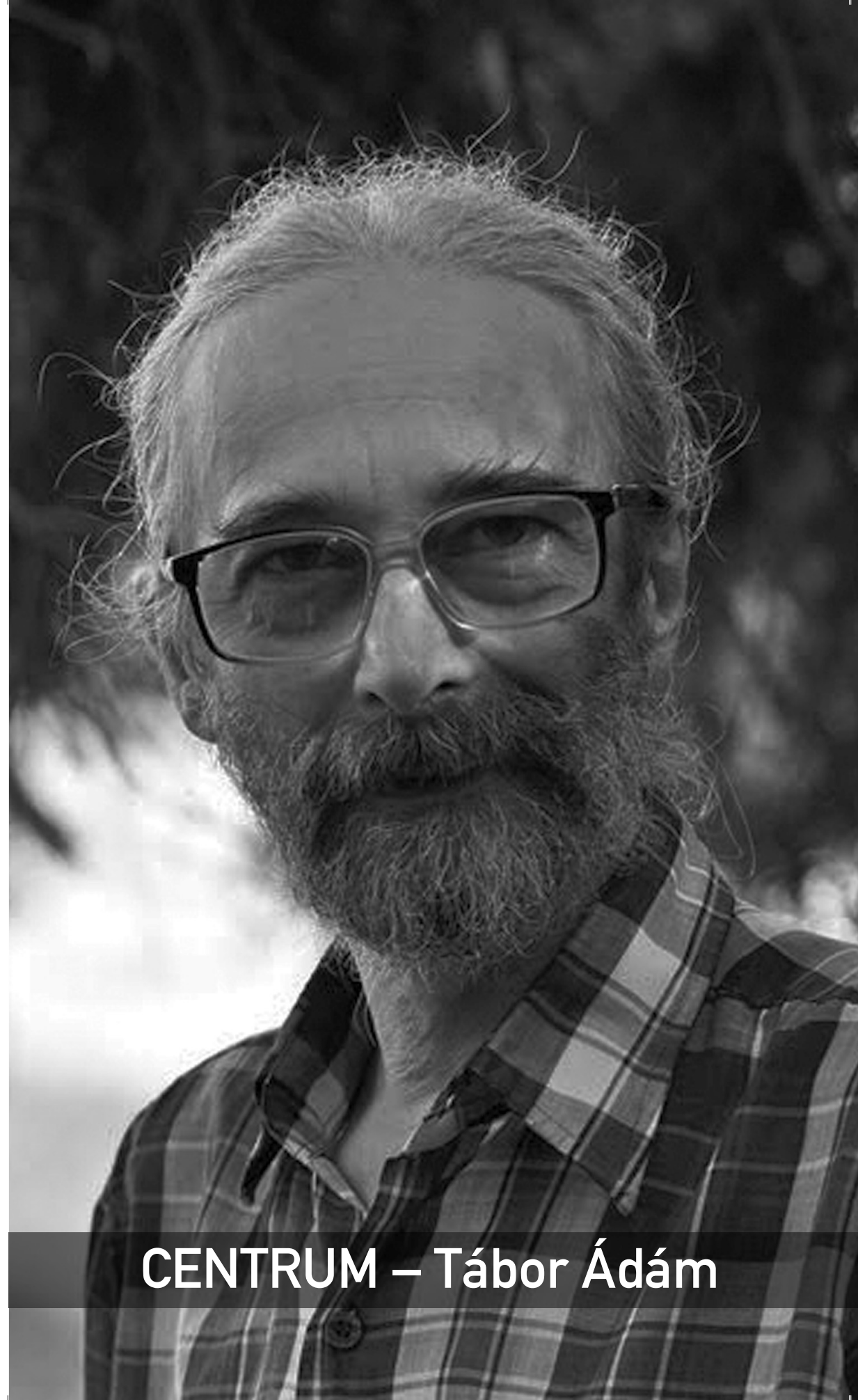
LYRA HUNGARICA

G. ISTVÁN LÁSZLÓ: Porcukrot teába <i>(EP-nek)</i>	84
LANCZKOR GÁBOR: Hangodüsszeia <i>(részletek)</i> – Elrabolt;	85
A földben fészkelő darazsak	
ÁFRA JÁNOS: A kapu őrei; gyermeklátogatás	86
SÓS DÓRA: Muszáj Purgatórium; Eloldódás	88
NYERGES GÁBOR ÁDÁM: Egy éves, fekete	91
JUHÁSZ TIBOR: Ideje haza; Köztes keserűség; Fejetlenek; A tengerről	92
JASSÓ JUDIT: Macsó	94
PAYER IMRE: Így vagyok úgy; A törzs alattomosága	95
BAK RITA: Soroksári depók; Súrlódás	96
FELLINGER KÁROLY: Könnyedén; Létra; Hazafelé; Gyilkos tempó	97
FECSKE CSABA: Nem nekem; Mire megyek; Kert; A zongora	99
VÖRÖS ISTVÁN: Szülők önvizsgálata; A boldogság lehetősége; Angyalkézre!.....	101

A borító belsőkön és a 83. oldalon **FÜR EMIL** grafikái,
a 3. oldalon **STEKOVICS GÁSPÁR** fotográfiája látható.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBÓL

REDIVIVUS:
Lengyel Balázusra és Nemes Nagy Ágnesre
emlékezünk



CENTRUM – Tábor Ádám

TÁBOR ÁDÁM

1947-ben született Budapesten, írócsaládban. 1963-65 közt az Eötvös Diák egyik irodalmi szerkesztője. 1971-ben az ELTE bölcsészkarán magyar-történelem szakos diplomát szerez. Első versei, kritikái, illetve tanulmányai az Eötvös Diák, az Egyetemi Lapok, a Tiszta Szívvel, a Magyar Műhely, az Élet és Irodalom című lapokban, az Universitas '70 című antológiában jelentek meg. Versei szerepeltek a Kezdet című tervezett, de beletiltott független folyóirat első számában és sokáig lényegében csak felolvasóesteken jutottak némi nyilvánossághoz. 1970-89 között az irodalmi ellenzék szervezője: 1980-85 között a Lélegzet című élő folyóirat alapító társ-szerkesztője, az Antológia (1971) és Más (1978) című kéziratos, majd a Lélegzet (1985) és a Lélegzet 2 (1987) című megjelent nyomtatott antológiák egyik szerkesztője. 1985-től az Örley Kör alapító tagja. 1992-2003 közt a Lélegzet Könyvek sorozatszerkesztője.

A hetvenes és nyolcvanas években az Élet és Irodalom című hetilapban, a Jelenlét, a régi Mozdó Világ, a Magyar Műhely, a Kortárs, az Alföld, a Vigília című folyóiratokban, a Bölcsész Index antológiáiban, a Magyar Nemzetben, az Aktuális Levél című kulturális szamizdat-folyóiratban és másutt, 1989 után az Élet és Irodalom valamint az Alföld mellett a 2000, a Nappali Ház, a Jelenkor, a Parnasszus, a Műhely, az Új Forrás, a Kalligram, az EX-Symposion, a Színház, a Múlt és Jövő, a Szombat, a Budapesti Jelenlét című és más folyóiratokban, ill. számos antológiában publikál.

Versei és prózai írásai jelentek meg német, angol, holland, francia, olasz, szerb, örmény nyelvű lapokban, folyóiratokban, ill. antológiákban.

A MAOE rendes, a József Attila Kör tiszteletbeli, a Szépírók Társaságának alapító tagja.

1986-ban MTA–Soros-, 1999-ben és 2011/12-ben NKA alkotói ösztöndíjban részesült.

1971–80 között pedagógiai, 1981–84 között világirodalmi szemlélő, 1984–91 között nyelvészeti bibliográfiai szerkesztőként dolgozott; 1992–2010 között a Főpolgármesteri Hivatal sajtóreferense.

VERSESKÖTETEI:

Dánia (1982, Kozmosz Könyvek)
Hérakleitosz-matt (1991, Cserépfalvi)
A káprázat kertje (1994, Magvető Könyvkiadó)
Hajóház (2001, Palatinus)
A hurrikán háza (2009, Kalligram)
Versmező (2015, L'Harmattan)

ESSZÉKÖTETEI:

A váratlan kultúra (1997, Balassi Kiadó)
Szellem és költészet (2007, Kalligram)

DÍJAI:

Pásztor Béla-díj (Weöres Sándortól, 1970)
Szépírók Díja (2007)
József Attila-díj (2009)
Füst Milán-díj (2014)

TÁBOR ÁDÁM

Légváarakat gyémántból építettem

légváarakat gyémántból építettem
tüzes és por-légváarakat gyémántból
apró mindenségeket készítettem
és dobozba zártam a végtelent

hangotok meghallom túl a galaktikákon
látványaim mélyen sejtjeimbe rejtem
nehéz szűk álomórán és bolygópályákon
dobozba zárom a gondolatod

felrepül még a kicsi kopott kémény
füstjét reám és az Istenre ontja
mi ketten egy órában születtünk
s már én is kinyitottam a szemem

Isten! Te látod: társad tovább szökell
hallgass nézz és erőt kap téged legyűrni
de ne szólj és ne húnyd le örök szemed
és akkor belerepülök a Napba

ne vedd el tőlem magadat és legyőzlek

légváarakat gyémántból építettem
tüzes és por-légváarakat gyémántból
apró mindenségeket készítettem
és kiengedtem a dobozból a végtelent

(1963)

Fölkelőben

fáj a győztes fa újra-sarjadásban
sír a gyökér az égre-szakadásban
ó félelem te a földredőlőben
éledj újra az éjjel-éredőben

királyi átok lázad zúz a fában
fejsze a törzsön örök zuhanásban
alul kering a nap épp fölkelőben –
új fa támad a hold udvarában

álmom röptül lombja sűrűjében
hálóm süllyed a földi folyóban –
partján ölén ajkra hajolóban
új hold lobog a törzs gyűrűjében

nyugati hold lobog a nyugalomban
távol izzik az új fa a holdban
fáj a győztes fa újra-sarjadásban
sír a gyökér az égre-szakadásban

(1967)

Korhű próféta fohásza

szét el ki ból
 ki ról ki tól
 kí vül kör ben
 bé vül az ok
 ül 0°

levin sztálin
 kelvin kálvin
 abszolút pro
 test úció
 - 273

oretikus
 forradalom
 onánia-
 lakodalom
 túl a festett rácson

krisztus nietzsche
 zsidó német
 mentsétek meg
 ezt a népet
 vonjatok köré kört

vén európa
 ő koravén
 ó újkora
 rossz szekerén
 kocagva köszönt

(1970)

Tíz tézis a költészetről

1.
Minden, ami létezik, érdemes arra, hogy nyelvi jellé váljon.
2.
Annak, amit a költő föláldoz – a világnak – szét kell porladnia a versben. – Ha a szó nem mindent-feláldozás, hanem mindent-megmentés céljából mondatik ki – totál smafu.
3.
Egy igazi versben minden érték, minden szó, minden szóérték *átértékelődik*.
4.
Zenét, képet, szerelmet, szenvedést, mámort, félelmet, harcot, örömet, csömört, csöndet *szórá égetni!*
5.
Előbb van a kép, mint a hétköznapi nyelv.
Előbb van a zene, mint a hétköznapi nyelv.
De előbb van a költői nyelv, mint a kép és a zene.
6.
A vers születése: az absztrakt gondolat a maga magasába szívja fel a mélyből a hangot és a képet.
7.
Az írás: *beszélgetés a nyelvrrel* – a nyelvközösséggel. Megkérdezem a nyelvet!
8.
Minden létező közös abban, hogy a gyökere EGY.
De csak az emberi közösség gyökere a SZÓ.
9.
Ahol a szó nem ölt testet, ott előbb-utóbb tapinthatóvá válik a félelem.
10.
Tanulni, vizsgálni, megérteni – nem a szabályokat – a Törvényeket; és amikor *a betelt törvény túlcsoordul: az a költészet: az igazság kiömlése, pazarlása, elköltése. „GYŰJT, AKI VELEM TÉKOZOL!”*

(*Elhangzott a Lélegzet IX. számában, a Fiatal Művészek Klubjában, 1984. január 10-én. Eredeti megjelenés: AL 7., 1984. január, 22. o.*)

SURÁNYI LÁSZLÓ

Hűség és lázadás

Tábor Ádám neoavantgárd periódusáról

Tábor Ádám a 2009-ben megjelentetett *A hurrikán háza* című – részben új verseket, de nagyobb részt költői oeuvre-jének retrospektív, összefoglaló válogatását tartalmazó – kötete borítóján az *Apollón éneke* című verse szerepel.

Aki elveszti a zenét mindent elveszít.
Aki elvétí a ritmust vétkezik.
Aki kilép az áramlásból hova lép?
Aki nem zárja be az áramkört sötét.

Aki nem kezd szélesebb kört napba hull.
Aki nem tágul az szétfeszül.
Aki nem szel át teret elnyeli azt az idő.
Aki égi jelre vár azt nem várja az égi jel.

A néma halott. A fecsegő halott.
Az élő jelez. Az élő énekel.

Ha ezután fellapozzuk a címadó verset, ugyancsak gondolkodóba esünk. A két vers mintha nem ugyanazt a nyelvet beszélné. Nyilvánvalóan tudatos jelzésről van szó. Meg kell értenünk, mit jelez vele a költő. És azt is: mi történt? A két vers között évtizedek teltek el.

A hurrikán háza a kétezres években, a Katrina hurrikán pusztításának hatására íródott. Képiségével, zeneiségével illeszkedik a magyar költői hagyományba. Felfokozottan zaklatott alaphangja Ady *Emlékezés egy nyár éjszakára* című versét idézi. A szó kanonikus értelmében is vers, igazi „vers-vers”. Az *Apollón éneke* a hetvenes évekből való. Valóban világosan formált, klasszikusnak is mondhatnánk, ha felidézük Goethe *A nagy-kofta másik dalát*, amely nagy hatással volt Tábor Ádámra a vers keletkezésének idején. Mégsem egyszerű *vers-vers*, hanem gondolati-egzisztenciális *tézisvers*, vállalva a paradoxont: minden sor egy-egy harmadik személyű zárt tézis, de a költői első személy intenzitása és látomása süt át rajtuk.

Akorábbi a modernebb, a vers határait átlépő, nem-kanonikus „metavers”, az évtizedekkel később írt a kanonikusabb. Mi ennek a változásnak az oka? Neoklasszicizmus? És mit „üzen” a költő a mának, és benne önmagának a korábbi vers borítóra írásával?

A hurrikán szeme, a hely és a slam poetry

De kezdjük a címadó verssel. Ha az *Emlékezés egy nyáréjszakára* hangját idézi is, a „költői én” helye talán rejtélyesebb, mint az Ady-versben: *a hurrikán szeme vagyok és Forgószél magjában lakom*. Tudva, hogy Tábor Ádám nál milyen fontos szerepe van *Jób könyvének*, a forgószél utalhatna a szenvedő Jóbot a „forgószélből” megszólító és kérdésekkel ostromló isteni hangra is. És talán öntudatlanul utal is rá, hiszen az apjával, Tábor

Bélával folytatott beszélgetésekben, melyek meghatározóak voltak szellemi fejlődésére, gyakran előjött, hogy a *Jób könyvének* kulcsszerepe van a dialogikus gondolkodásban a nietzschei-poszt-nietzschei szituáció értelmezésénél¹. Ám ez a forgósél nem kérdez, hanem vakon pusztít. A József Attila-i *Nem én kiáltok, a föld dübörögre* sem emlékeztet. Ez a forgósél természeti katasztrófa, amit a vers olyan egyéni-kozmikus-metakozmikus történéssé láttat, amikor a kozmikus és emberi történelmet hirtelen felszakítja az individuális és közösségi apokalipszis.

A jóbi forgósélből szóló hang kérdésekkel „lazítja fel” Jób szenvedését, mondja Tábor Béla. Olyan kérdésekkel, amelyek a *teremtés nagyságára* emlékeztetik Jóbot, tette hozzá Tábor Ádám egy beszélgetésük nyomán. Ez a forgósél viszont nem kérdez, hanem a *pusztítás negatív nagyságát* hozza elő, felhasítva az egyéni, kozmikus és metakozmikus-egyetemes *történelmet*, manifesztté teszi rejtett infernóját. Ez megkülönbözteti az Ady-verstől. Ott az ember idézi fel az infernót. Végig az ember a kérdező. Adyt az ember bukása tölti el rettenettel. Tábor is rettenettel elelve látja a pusztulást és *megnevezi* a pusztulót. A konkrét valóság metakozmikus értelmezését erősíti, hogy az első bibliai könyv alapmítoszainak képeit egészen természetesen, minden allegorikus melléközöngé nélkül használja a konkrét valóság leírásához (így biblikus a nyelve): *egybenos várost és vizet* (vízözön), és *kietlenpuszta föld* (a teremtés második mondata). *A hurrikán szeme* kifejezés kétszeresen kétértelmű. Így hívják a hurrikán „magját”, de ez maga a költő is, aki látja és elmondja azt, amit a forgósél vakon tesz. Ez az egyik kétértelműség. A másik, hogy ugyanakkor az *égre nyílik ablakom*; ez a szem tehát *kifele* néz a katasztrófából. Ady *itt*, a pusztítás után emlékezik: *Azt hittem, akkor azt hittem /Valamely elhanyagolt Isten/ Éltre kap s halálba visz /S, íme, mindmostanig itt élek/ Akként, amaz éjszaka kivé tett/ S Isten-várón emlékezem/ Egy világot elsülyesztő/ Rettenetes éjszakára*. Vagy gondoljunk az *Ésaiás könyvének margójára* című versének drámai kérdéseire. Ebben a vonatkozásban Ady a biblikusabb. Úgy látszik, a klasszikusabb hanghoz való visszatérésnek ez az ára: a vers hangja szinte a slam-poetry-hez és előzményéhez, a beat-versekhez közelít, még ha azokhoz képest mélyebben személyes is. A slam-poetry a líra alkalmazkodása a „valós idejűség” követelményéhez. Jó esetben azért, hogy saját terepén szálljon szembe vele. Mert a „valós idejűség” önkizsákmányolásra kényszerít, azt követeli, hogy ne maradjon idő a gondolat, a szó és a kérdés kiérlelésére, a mélyebb ellenállások felkutatására és áthatására, hogy mindenütt a közvetlen igények parancsoljanak. *A hurrikán háza* – mint Tábor oly sok más verse – jól mutatja, hogy milyen mély kiérlelt belső szó- és képvilág az előfeltétele, hogy a líra valóban felvehesse a harcot a „valós idejűség” követelményével. És mintha a követelmény még így is behatolna a líra legmélyebb szintjére. Ez nem hagy időt-teret a *kérdés* kiérlelésére?

Hogy kérdésünk nem külsődleges kérdés, hanem Tábor költészetének belső törvényszerűségeiből következik, azt mutatja az iraki háború kitörésének másnapján írt, és az Ady-verset közvetlenebbül idéző *Közvetítés egy tél-éjszakáról* című verse. Itt is jelen van a kettős szituáció: *ott kint a rettegés szaga /ott bent hermetikus szoba*, de ez a vers kevésbé vízió-szerű. A személyes szituáció adja az alaphangot. Egy versszak kivételével mindegyikben van kérdés is. S a kérdések sora eljut a végső, már a meg-szólalás és megszólítás alaphelyzetére rákérdező végső kérdésig: *De kit szólítottok s ki szólott?* Viszont-kérdés ez talán Karinthy „Ki kérdezett”-jére is. Mindenesetre egészen közel van ahhoz a ponthoz, ahol a szó már a lelkiismeret legközvetlenebb rezdülése – „a lelkiismeret: a személy legszemélyesebb pontja, pillanata, örökkévalósága”, amitől „a személy személylé válik”, mondja Szabó Lajos, a magyar dialogikus

1 Lásd pl. Tábor Béla, *Az ébresztésről*, in *Személyiség és Logosz*, Balassi Kiadó, Budapest, 2003, 93-94.o., *Szükséglet és szillogizmus*, in *id. mű*, 98. o.

gondolkodás megalapítója, a Tábor Ádám szellemi hátterét, mintegy anyanyelvét jelentő közeg egyik meghatározó alakja. „A lelkiismeret szó is? Nem, ‘csak’ a szó forrása és mértéke, a kinyilatkoztatás *helye*. Hogyan? Így: ‘a megszólíthatóság a másikban’ (Ferdinand Ebner).”² Ezt a helyet keresi *A helyetlen imája*, ez a – hogy mi is egy ebneri kifejezést használjunk – legmélyebb *szellem-ínségben* fogant vers. Mintha Jóbót folytatná. „A szó tisztít, de csak a megtisztultnak van szava”, írja apja³, és ő, a költő, a szónak ezt a paradoxonát mint drámát éli.

S most ennek fényében olvasva *A hurrikán háza* befejező gondolat- és képsorát, az olvasóban megfogalmazódhat a kérdés, vajon valóban *hely-e* a forgósél magja:

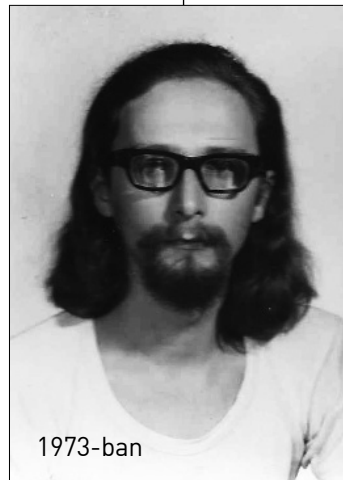
Forgósél magjában lakom
az égre nyílik ablakom
mint úrsiklót húznak sasok
fölfele forró áramok
fent tiszta minden és ragyog
lent csak rom száműzött halott
a hurrikán szeme vagyok.

Vajon mi tartja össze a két széttartó irányt? Talán a vers klasszikus formáltsága? Vagy talán a ciklust záró *Minden ég* című – persze a Buddha-beszédre utaló – vers teremt kapcsolatot köztük: *aki ezt látja az is ég /akiben nincs vágy az is ég /csak nem tudja már nem tudja még// csak akin minden felgyúlt /a személyiség /a szabadult /míg világot tüzet az olt? Vagy inkább az azt is ellenpontoszó Kandinsky ég, amelyik kifejezetten nem-buddhaián, pozitívan értelmezi a „minden ég”-et? Vagy *A helyetlen imája* ellenpontjának is tekinthető *Mi ég?* című vers?*

A fölfele forró áramok rejtett – és nyilván nem szándékolt – utalás is a borító-versre. Az áramlás képe az egyetlen összekötő a két vers nyelve között. De ami itt épp csak felvillantott festői kép, az ott kidolgozott gondolati-dramatikus kép: *Aki kilép az áramlásból hova lép? /Aki nem zárja be az áramkört sötét. //Aki nem kezd szélesebb kört napba hull. /Aki nem tágul az szétfeszül.*

Tábor és a neoavantgárd

Ha a borító-vers és a címadó vers közötti különbség elgondolkodtató Tábor egész költészetének és a magyar költészet egészének helyzete szempontjából, akkor az a tény is elgondolkodtató a költő alapmagatartása szempontjából, hogy az összefoglaló, visszatekintő kötet borítójára egy olyan fiatalabb kori versét teszi, amely szerint *Aki nem kezd szélesebb kört napba hull*. Ha a visszatekintőt „vének” vagy „öregnek” tekinthetnének, amiről szó sincs, akkor a gesztusról akár Eliot is eszünkbe juthatna: *hallani sem akarok /a vének bölcsességéről, illetve az öregeknek kutató útra kell menni.*⁴ De mindenképp úgy tűnik: a gesztussal a „neoavantgárd” Tábor Ádám üzenetét fogja és vállalja fel a mai Tá-



1973-ban

2 Szabó Lajos, *Biblia és romantika*, in *úó Tény és titok*, medium, Veszprém, 1999, 106.o. Vö. Ferdinand Ebner, *A szó és a szellemi valóságok*, ford. Hidas Zoltán, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 1995.

3 Tábor Béla, *Logosz és szenvedés*, kézirat.

4 T. S. Eliot, *East Coker*, ford. Vas István, in *úó, Verseik*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978, 159. és 164.o.

bor Ádám.⁵ Mert a vers hangjából is jól azonosíthatóan egy konkrét szellemi szituációban fogant. A hetvenes évek neoavantgárd hangján szól: a nálunk Erdély Miklós által meghonosított tézisversek hangján, Tábor saját valóságátadásának megfelelően átalakítva. (Tábor egyik első tézisverse, a *Démonkritika* Erdély Miklós egy 1970-ben felolvasott tézisversére válaszol.⁶) De erre a hangra éppen az a jellemző, hogy bár a konkrét kulturális és metakulturális térben fogant, nem a percnak szól és nem egyszemélyes. Épp ellenkezőleg, diametrálisan ellentétes azzal a költészetünkben ma egyre nagyobb teret elfoglaló irányzattal, amely a pillanatnyi történést, hangulatot emeli verskeretbe. Tábor *nem* az időbeli pillanatot, a múlandóságot akarja bebalzsamozni. A szélesebb kör ezt is jelenti: az örökkévaló pillanatra vonatkoztatva szól a mostról és a mostból, az aktuális nyelvből olvasztja ki azt, ami az örökkévalóra irányul. (És azon keresztül szól a mai olvasónak. És a költő mai énjének is?) *Aki nem szel át teret elnyeli azt az idő*. Tábor *apollóni énekét* nem nyeli el az idő: a neoavantgárd szellemi igényének legmagvát szólaltatja meg, összekötve annak „mostját” Hérakleitosz „mostjával” (*az élő jelez a hérakleitoszi „nem mond ki semmit és nem rejt el semmit, hanem jelez”-re utal, erre még visszatérek*), Kandinszkij „felfelé és előre törő mozgásával”⁸, tehát az eredeti avantgárd „mostjával”. Tábor, aki Ady felől érkezik, vállalja az abszolút személyes szituációt, de ennek a személyes létnek a belső törvénye az „áramlásból nem kilépni” és a „mindig szélesebb kört vonni”. És a mozgalmi létforma vállalása a közösségi dimenzió vállalását is jelenti az egyre inkább egyszemélyessé váló költészettel szemben.

Maga a „szélesebb kör” megint Szabó Lajosra utalhat, aki Gödel metamatematikai, ún. nem-teljességi tételét úgy értelmezte, hogy „mindent egy szélesebb, egy nagyobb sorra, végső fokon pedig a legszélesebb sorra kell leképeznünk”.⁹ Tábor a szó legszigorúbb értelmében elsajátítja, magáévá teszi a kifejezést: saját költői gondolati-költői képpé alakítja. Első lépésként a szélesebb *sorból kört* formál. Második, az elsőt tkp. logikusan belülről tagoló lépésként közbeiktat egy ellenállást, ami Szabónál itt explicite nem szerepel¹⁰: *Aki nem kezd szélesebb kört napba hull*. Hölderlin, akiről sokan azt gondolják, hogy épp a napba hullás volt a végzete, így fogalmazza meg ezt a veszélyt: „A magasságba (is) éppúgy bele lehet zuhanni, mint a mélységbe.”¹¹

5 Nem biztos, hogy jól értjük a gesztust. Mindenképp kétértelmű, hogy a *Hajóházas* című versében *A költészet szele a jövőből fúj* sorra a „felelet”: *nincs más irány csak előre a múltba*. A sor talányos és talányos marad akkor is, ha megpróbáljuk szétszálazni a vers polifon képi szövetét. A torkollat egyrészt konkrét táj, másrészt egy Szabó Lajos-i spekulatív gondolat-kép: a „delta-ypsilon”, mint az élő Egy képe. S hozzá a – Noé bárkájára is utaló – hajóház, amelyet rossz szél dobál és örvény „szippantgat”.

6 Erdély *Váratlan kantatájára* Tábor egy szép válasz-szöveget írt *Páratlan párbeszéd* címmel, amit nem a versek között publikált. Erdély költészetéről a párizsi Magyar Műhely 1983-as Erdély-számába írt elemző értékelést *Váratlan! Kérdés!* címmel. Megjelenési helyük a neoavantgárd alkotóit, történéseit jelen időben értékelő és ezért ma is aktuális tanulmányaiból összeállított joggal sikeres kötete: *A váratlan kultúra – Esszék a magyar neoavantgárd irodalomról és művészetről*, Balassi Kiadó, Budapest, 1997. 82-92.o. és 191-196.o. (A kötet címe is Erdélyre utalás.)

7 Hérakleitosz, *Töredékek*, in G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield, *A preszókratikus filozófusok*, ford. Csiszter K. és Steiger K., Atlantisz, Budapest, 1998. 312. A Hérakleitosz-mondat fordítása így szerepel már Kerényi Károlynál és Hamvas Bélánál is.

8 Vaszilij Kandinszkij, *A szellemiség a művészetben*, ford. Szántó Gábor András, Corvina Kiadó, Budapest, 1987, 12.o.

9 A Szabó Lajos-i értelmezéshez lásd például *Szabó Lajos, Szemináriumi előadások*, in uő, *Tény és titok*, medium, Veszprém, 1999, 308, 316sk., 335.o. Szabó Gödel-tétel értelmezése és Tábor Ádám modern líra értelmezése közötti kapcsolatról lásd Surányi László, *A Gödel-tétel spirituális jelentősége* in uő, *Metaaxiomatikai problémák*, Typotex, Budapest, 1992, 110-111.o.

10 Annál alaposabban tematizálja a minimum – maximum – optimum hármasság keretében az említett helyeken. „Tükröt tartani mennynek és pokolnak”, írja másutt.

11 „A nagy költő sohasem hagyja el magát, bármilyen magasra emelkedjék is önmaga fölé. A magasságba (is) éppúgy bele lehet zuhanni, mint a mélységbe.” Friedrich Hölderlin, *Reflexiók*, ford. Weisz János, in Műhely – kulturális folyóirat, Győr, 1992/6, 3.o.

A mélység, amelyről Hölderlin beszél, az egyik, a szenvedő pólusa a tábori áramkörnek is. Ezt szólaltatja meg az *Apolló énekének* párverse, a *Dionüszosz éneke*, rögtön első soraival: *A végső /szenedni / való. /Mi haszna vigasszal /tölteni föl! /Járjon az óra /újra körbe /mert a te tered / ez: /az idő. /Örömkör /örökké /égeti /föl*

Figyelemre méltó a sorokra tagolás is: *A végső / szenedni / való*. Ha ezt egy állításnak vesszük, tehát nem csak a dionüszoszi ének tárgyának megnevezéseként olvassuk, akkor azt állítja, hogy a *végső*: *szenedni* való. És akkor rejthet ez utalást Tábor apjának arra a gondolatára, hogy „az öröm: a *kezd*et fellobbanása.”¹² Alkmaion pedig azt mondja: Az ember azért halandó, mert nem tudja a kezdetet hozzákapcsolni a véghez.¹³ Őt ezért mint az ember és az emberi megismerés végeségének kimondóját szokás ünnepelni. Az *Apollón éneke* azt mondja: az ember csak úgy lehet képes a kezdetet a véghez kapcsolni, ha *szélesebb kört kezd*. Így van adva számára a kezdet. Ami „az öröm fellobbanása”. A *Dionüszosz éneke* utolsó sorai is ezt mondják: *Örömkör /örökké /égeti /föl*. A kör addig az idő, a körbe járó óra, a nem szélesedő kör, a vég vonzóköre. Idáig elhat az első sorokban megütött, a fájdalom áthatolhatatlanságát árasztó alaphang. De *ez a te tered* – ez már levegőt szabadít fel. És az utolsó négy sor *felel* az első öt sorra – a vers ezzel megfordítja az időt. A végsővel, a szenvedéssel *kezdődik*, és a kezdettel, az örömmel ér véget. A véghez kapcsolja a kezdetet. Ugyanakkor korántsem olyan well-formed, feszes ritmusú vers, mint az *Apollón éneke*. Éppen szaggatottsága teszi drámaivá. Az *Akaratfűga* még drasztikusabban fogalmaz: *NE TÉRJETEK MEG ÉS VÉRETEK ISSZA /TÉRJETEK MEG ÉS NE TÉRJETEK VISSZA*.

De maradvá még az *Apollón énekénél*: van egy másik ellentéte is a napba hullásnak, a magasba zuhanásnak: a belesüppedés a lapos-mocsaras földbe, posványba. És jellemző, ha nem is a korra, de arra a szellemi közegre és mozgalomra, amelyben Tábor Ádám akkor élt, hogy ez nem jelenik meg mint veszély. Ebben a közegben magától értetődő volt, hogy a fennálló társadalmi, kulturális létformák köre *szűk* és „sötét”. Tartalmuk: menekülés az „áramkör” elől, amelynek pólusai a teljes szabadság igénye és a *végső szenedni való*. És ha már idéztük Tábor Ádám apját – jó okkal: szoros szellemi-lelki kapcsolat volt közöttük mindvégig, ennek egyik legmeggrázóbb kifejezése az apja halálára írt, s később még elemzendő *Apokalipszis* című vers –, akkor említsük meg azt is, hogy ő lényegében e két pólus, a teljes szabadság igénye és a végső szenedni való közötti energiaáramlásként írja le az *érzékenységet*.¹⁴ Ennek az érzékenységnak a történelmi hordozója volt, vagy legalábbis ilyennek élte meg Tábor Ádám a neoavantgárdot. Valóban ez az érzékenység, az érzékenység belső parancsa diktálta, hogy nincs kiegyezés azzal a korlátozott szabadság-szurrogátummal, amely a rendszer lényege volt és ma-radt – és a rendszerhez mindig hozzátartozik a vele kompromisszumban élő, igényeit a rendszer által felkínált lehetőségekkel mérő többség is. A neoavantgárd azért volt már létevel és öntudatával is nehezen tűrt, vagy kivetni való a „fennállónak”, mert érzékenysége nem engedhette, hogy bármi

12 Tábor Béla, *Személyiség és logosz*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003. 262.o. Egy későbbi versében, a *Legein* címűben Tábor idézi is ezt a mondatot apjától, válaszul ilyen sorokra: *a lélekegész helyén sok fájó testrészt, és: a fájdalom elveszett öröm*. Az itt csak jelzett alapfájdalmat egy gyönyörű versben, a fiatalkori *Dánia*-versre is reflektáló *Visszhang* címűben fordítja át feladattá. Az így kezdődik: *atyádnak adtam át e kézi-/gránátot egykor vedd te el*. Ez így: *atyámat vetted el te égi*. És a második verszaka így kezdődik: *magad helyét töltsd be te földi*.

13 Alkmaion, fr 2. in Kirk – Raven – Schofield, *Id. mű*, 495.

14 Tábor Béla, *Logosz és szenedés*.

idegen erő korlátozza a legteljesebb szabadság és öröm igenlését.¹⁵ S ezért olyan idegenségekkel is szembe kellett néznie, amelyeket a társadalom elrejtett maga elől és beépített rendszerébe. Példa rá Hajas Tibor *Tájkép zuhanás közben* című rövid írása (l. alább).

Aki nem kezd szélesebb kört napba hull. Mivel volt egy eleven közeg, művészeti mozgalom, amely – Tábor így fogta fel – ezt az energikusan áramló érzékenységet élte, fejezte ki és formálta, nemet mondva mindenre, ami korlátozni törekszik, ezért nem szerepel itt más veszély, mint a napba hullás. A másik lehetőség, a földi mocsárba, ugarba, a kietlen üres polgári létbe hullás már fel sem merül. Ezen már túljutott az előző versszak utolsó sora: *Aki nem zárja be áramkört sötét.* Az áramkör adva van. „Életformatikusan”, hogy egy akkor született kifejező szóval írjuk le a helyzetet. Hogy ennek az áramkörnek az éltető centruma a Nap, hogy a létezés centrumában izzó és fénylő forrás minden „ének”, élő élet és szabadság forrása, és ezért ének, egzisztencia és szabadság elválaszthatatlan egymástól, ha ez nem is volt *mindenben* a neoavantgárd mozgalom éltető evidenciája, Tábor ereje éppen az volt, hogy e mozgalom mégoly kérdéses megnyilvánulásait is ennek az evidenciának a jegyében értette, asszimilálta és kritizálta. Hajas Tibor például a *Tájkép zuhanás közben* című rövid írásában¹⁶ egyenesen a bűnöző apológiáját adja azon az alapon, hogy a bűnöző áthágja a társadalmi konszenzust, amely a közömbösség konszenzusa. Tábor *A rácsrobbantó rab* című írásában belülről vitatkozik vele: *Egybelátni mindent, ami az átlagtól eltér: jót és rosszat, nagyságot és alacsonytságot – ez a középszer perspektívája. Ám csupán egyetlen perspektívának van perspektívája: a nagyságénak.* Tábor az írást később mégis a tanulmánykötetbe tette át. A tézisversek alapproblémájáról van szó. Ha a líra: szellem első személyben (Tábor Béla), akkor a tézisversnek a maga teoretikus, így végső soron harmadik személyű állításait úgy kell megfogalmaznia, hogy azon mégis átsüssön az első személy intenzitása. Az *Apollón éneke* jó példa arra, amikor ez sikerült.

A tézisvers

A tézisvers Tábornál azért tézisvers, mert vállalja az axiomatika hármaskövetelményét: hiány, fölösleg és ellentmondás nélkül mondani el, amit el kell mondanom. És ahol ez nem megy, ott a nehézségeket, az ellenállásokat kell legforróbb pontjukon megragadni. *A Démonkritikában* ezért van olyan ereje például ennek a mondatnak: *ITT MOST TEREMTÉSFOGYATKOZÁS VAN.* Ezt a hiányt kell hiány és fölösleg nélkül kifejezni, ez az igazi démonkritika.

De nem mond-e ellent a vers versváltának, ha ezt a hármaskövetelményt akarja teljesíteni? Nem tartozik-e hozzá a hiány, a rejtés, az utalás, másrészt a fölösleg (Babits: *Hiszek a feleslegben*)? Ellenkezőleg: a vers erejét az adja, ha *ezzel együtt* teljesíti a hármaskövetelményt. Az igazi vers is eleget tesz az axiomatikus hármaskövetelménynek, de ez csak annyira tárul fel, amennyire sikerül hozzáférnünk a rejtett, nem-manifeszt értelméhez is. (Így a *Dionüszosz éneke* vers drámájának hiány-nélküliségéhez tartozik a szaggatottság, vagyis a folytonosság hiánya.) Ahogy a Hérakleitosz idézet is mondja: *nem mond ki semmit, nem rejt el semmit, hanem jelez.* Az igazi, a művészi jel a jelzésbe

15 *Két T között a fű alatt* – jellemzi helyzetüket Tábor az ilyen címen, az *Aktuális Levél* című számszám kiadványban 1984-ben megjelent írásában, lásd uő, *A váratlan kultúra*, 63-74.o. A cím a „három T: támogatott, túrt, tiltott” kádári politikájára utal. A két T: a túrt és a tiltott.

16 Hajas Tibor, *Szövegek*, Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2005, 261.o. A GANZ-MÁVAG 1978-79-es Filmklubjának beharangozója.

rejt, amit mondani akar, és úgy rejt, hogy azzal *mondja*, amit mondani akar.¹⁷ Ez a jel jelenik itt meg, és Tábor még utal is a Hérakleitosz mondatra. Az utalás helyénvaló, szó szerint a helyén van, hiszen – és ennek más vonatkozása is lesz még a versben – Hérakleitosz mondatának alanya „Az Úr, akié a jóshely Delphoiban”, vagyis Apollón: *Aki nem szel át teret elnyeli azt az idő. /Aki égi jelre vár azt nem várja az égi jel. // A néma halott. A fecsegő halott. /Az élő jelez. Az élő énekel.*

A szöveg feszességét eddig az adta, hogy minden mondata teljes volt, hiány nélküli, másrészt fölösleg nélküli, minden mondat lényeges újat mondott, mintegy „szélesebb kört kezdett”. (A szélesebb kör követelménye a hiány nélküliség és a fölösleg nélküliség követelményének egybefoglalása.) Most azonban mintha egy képzavar lépne föl. *Aki nem szel át teret elnyeli azt az idő* – ez a kép *ellentmondásban* van a vers egészét eddig meghatározó *kör, áramkör* képpel. Felmerül az is, hogy nem fordítva van-e: aki a teret, amit átszel, nem tudja adekvát *formába* foglalni – és a kör a forma képe a versben – az hull a napba? Nem a kettő, az átszelt tér és a formába foglalás *együtt* volna a szélesebb kör? Mint látni fogjuk, ez nem csak a vers, hanem Tábor költészetének, költői pályájának a belső kérdése. A válasz elvezethet ahhoz is, hogy hogyan rajzolhat maga köré szélesebb kört egy ilyen erős és érett költészet?

Nemcsak a kör a forma képe a versben, hanem az utolsó sorokban megjelenő jel is. *Aki égi jelre vár azt nem várja az égi jel*. De „aki égi jelre vár”, az már „elvéti a ritmust”, „kilép az áramlásból”, vagy legalábbis megszakítja az áramkört. Még sincs szó redundanciáról, fölösleges ismétlésről. Az új gondolat, a „szélesebb kör” itt az, hogy a nap – a platóni legfőbb idea – mint égi jel, sőt mint *az* égi jel jelenik meg. A Nap egy helyben áll, nem jön felénk – Heidegger éppen ezzel kritizálja a platóni igazságtant. A jel viszont sosem magánvaló jel, mindig *valakinek* (vagy *valakiknek*) jelez. Ilyen értelemben nem áll egyhelyben. Azzal „jön felénk”, hogy jelez – de csak annak, *aki nem vár égi jelre*? Mi oldja ezt az ellentmondást? Az utolsó sor ellentétes irányú ellentmondása.

A néma: aki nem mond ki semmit, a fecsegő: aki nem rejt el semmit – még itt is megfelelésben vagyunk a Hérakleitosz mondatlall. Az utolsó sorban azonban egy – nem azonnal feltűnő – lényeges eltérés van. A Hérakleitosz mondat alanya „Az Úr” volt, aki a jóshely Delphoiban: Apollón, az isten. Itt viszont *Az élő*. Az, akihez az egész vers szól, illetve az, aki az egész verset mondja. Tehát én és te: az élő ember – és csak az az (igazán) élő, akihez ez a vers szól. A tézisvershez hozzátartozik ez is: csak látszatra harmadik személyű. Valójában nem olvasható harmadik személyben. És valójában első személyű, de az első személy rejtett, és a felszólítás is, hogy te legyél az első személy, akiről a vers szól. Nem mellékes – talán már a szélesebb körnél is említenünk kellett volna –, hogy a vers első nyolc sora a *Jézus tánca* címen Weöres fordításában ismertté vált apokrif vers egy sorát parafrázálja: *Aki nem táncol: nem ismeri meg az előtte állót*. (Tábor másutt is utal a *Jézus táncára*, pl. a *Ki?* című versében.) És ebben a versben olvashatjuk az ilyen tézisvers kulcsát: *„Lámpád vagyok, ha látsz engem. /Tükörd vagyok, ha gondolsz rám.”*¹⁸ „Az önmegváltás elkerülhetetlen mozzanata és lehetetlensége”

17 Heidegger szerint létrehozni valamit annyi, mint előhozni („létbe hozni”) a rejtettségéből. Tábor Béla ezt kommentálva rámutat, hogy a művészi forma paradoxona éppen az, hogy „nem letépett virág, hanem erdő”. És kép nélkül: „hogya magát ezt a rejtettséget, (születési) helyét is a rejtettségbe hozza: nem tagadja meg, nem semmisíti meg: nem szakad el az eredettől, hanem ezt a rejtett eredetet is megjeleníti a maga eredeti rejtettségében; vagyis gyökerével együtt jeleníti meg, sőt táptalajával együtt. Így élő marad, táplálkozik és táplál: hagyja magára hatni az eredetbe sűrített egészet, és átviszi ezt a hatást.” Tábor Béla, *A modern művészet és a szimbólum válsága*, kézirat.

18 *Jézus tánca*, in Weöres Sándor, *Egybegyűjtött műfordítások, I.* Magvető, Budapest, 1976, 467sk.o. Más fordításban: *„Lámpás vagyok néked, aki meglátsz engem. /Tükör vagyok néked, aki értesz engem.”* A *János-akta Krisztus-himnusza*, ford. Ladocsi Gáspár, in *Apokrifek*, Szent István Társulat, Budapest, 1980., 16skk.o.

De a Tábor vers alanya nem Apollón és nem Krisztus. Az élő én, az élő te lép a helyükre. És ez olyan történet, ami az Apollón – Dionüszosz dualitásánál mélyebben indokolja, hogy a párvers a *Nietzsche* címet kapta. Ő az, akinél az önmegváltás kérdése mindenki másnál nagyobb, abszolút hangsúlyt kap. „Mindazt a szépséget és fenségeset, amelyet a valódi és képzelt dolgoknak kölcsönöztünk, vissza akarom követelni mint az ember tulajdonát, művét: mint legszebb apológiáját.”¹⁹ Ez a nietzschei igény jelenik itt meg egész fessségével: csak az követelheti vissza, aki olyanná válik, mint Apollón.

Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk: itt kereshető valahol az a még feloldatlan feszültség a borító-vers és a címadó vers között, amelyet csak egy szélesebb kör oldhat fel. A neoavantgárd középpontjában ott volt az önmegváltás nietzschei hangsúlya. „A szó tisztít de csak a megtisztultnak van szava”, idéztük Tábor Bélát. Ebben a paradoxonban ugyanaz a paradoxon jelentkezik, folytatja, mint az igazságkeresés paradoxonában („nem keresnél, ha meg nem találtál volna”, mondja Szt. Ágoston) és mint a megváltás paradoxonában: „Az önmegváltás lehetetlensége és ugyanakkor mozzanatként való elkerülhetetlensége a megváltás aktusában”. Talán nem túlzás azt mondani, hogy a neoavantgárd mozgalom az önmegváltás elkerülhetetlen mozzanatát mintegy kiemelte a paradoxonból, vagy legalábbis az egész paradoxont ezen a pontján keresztül akarta megérteni-megélni. Ezen a ponton vitatkozik Tábor Szentjóby Tamással a *Hit és szabadság* című szövegében. De a vita nála: dialogikus vita. És mint látjuk, Tábor Ádám otthonról egyszerre kapta, és dialogikusan átélt életként kapta az önmegváltás kikerülhetetlenségét, tehát azt, aminek a neoavantgárd külön hangsúlyt adott, és kapta a szó általi védettségét is azzal szemben, hogy az önmegváltás mozzanata önállósuljon és démonivá váljon. Tábor mélyen dialogikus alkata tette lehetővé, hogy a vita mindvégig a megértésért folytatott vita, baráti-szolidáris vita maradjon. De a paradoxon – paradoxon, és az idézett gondolatmenet befejezéseként Tábor Béla azt mondja: „a kulcs a szó paradox valósága”, és a dialogikus elvet a legzeneibb pontján megjelenítve: „a szó mint rezonancia = rácsengés.”

A régi-új igény: az élő éneke és az élő kép

Tábor Ádám számára is a szó a kulcs. De ez a szó a költői, a lírai én szava. A költői szó teljes birtokba vétele a paradoxon kulcsa a számára is. És ez az a pont, ahol Tábor előbb-utóbb úgy érezhette: neoavantgárd korszakánál „szélesebb kört” kell kezdenie.

A probléma megjelenik már az *Apollón éneke* utolsó sorában is: *Az élő énekel*. Ez részben visszakapcsol az első sorokhoz, a vers zenei indításához: *Aki elveszti a zenét mindent elveszít*. De túl is mutat az egész versen, az egész tézisvers formán. Mert egy biztos: sok mindenre alkalmas a tézisvers, amire a vers-vers nem és sok mindent magába tud szívni a tézisvers a vers-versből. De egyet nem: énekelni nem tud. Megvan a nagyon erős *zeneisége*, de nem énekel. Paradox módon: kifejezettebben meg-szólító és meggondolkodtató. (Bár az olyan Bach-kórus, mint a „Wer sich selbst erhöhet”, tesz ide egy kérdőjelet.) Mindenesetre azt gondolom, hogy Tábor, akinek pre-neoavantgardista költészete mélyen megmártózott a nyelv zeneiségében, a vers utolsó mondatával – *Az élő énekel* – egy hiányt is jelez. *A Démonkritika* talán ki is mondaná ezt a hiányt, valahogy így: ITT ÉNEKFOGYATKOZÁS VAN. Itt tehát van valami, ami költői énjét nem elégítette ki. A másik ilyen hiányt, az *élő ének* mellett az *élő kép* hiányát jelzi már az *Akaratfűga* is: *a szó elől és a kép után*. Az előző sorok: *a félelem elől /a vágy után*. Hogy kép és vágy összefügg, azt értjük. De hogy egy költő számára, és főleg egy olyan szó-centrikus költő számára, mint

Tábor Ádám, a szó és a félelem hogyan kerül egy oldalra, ez kérdés. *A vers foganása* teszi érthetővé: *Nem jó a gondolatnak egyedül lenni. /Magnevez mindenféle állatot. /De egyik sem lesz társa csak a tárgya. /Ki bocsát mély álmodat a gondolatra? /Ki alkot egy csontjából életet? /De teherbe ejtve képzelt képedet /hajnalodra elhagyja a házat.* És itt épp csak jelezni tudjuk ezzel az idézettel, mert részletes bemutatása külön tanulmányt igényelne, hogy Tábor egyik specifikuma a neoavantgárdon belül az erősz középpontba helyezése és helyének kutatása a megszólító szó – erősz – kép – test – lélek soron belül. (További példák: *Szeplőtelen prostitúció, Ki?, Persona, Kilyen út?, Triptichon, Trimurti.*)

Nem véletlen, hogy épp *A vers foganása* a címe az idézett versnek – ez lesz a következő periódus egyik alapkérdése. A *lírai-költői én* kerül előtérbe a *teoretikus-költőivel* szemben. Mert nem csak tézisverseket ír a neoavantgárd korszakában Tábor Ádám. Ír két nagyszerű költészetelméleti írást, az egyik a tézisvers és a teoretikus próza határára mozgó *Éljenek a halott allegóriák*, a másik a *Végtelenített párbeszéd*. Mindkettő költészetelmélet első személyben – ritka és pláne ilyen magas színvonalon ritka a magyar irodalomban. A neoavantgárd periódusa egybelátását nehezíti, hogy e két írást nem a verskötetekben, hanem külön, más elméleti írásaival egy kötetben jelentette meg.²⁰ Pedig e periódus egyik jellemzője, hogy maga a *költői* munkásság kétpólusú: (költészet) teoretikus és mozgalmi-költői, és a verseskötetek az előbbi pólusról nem adnak teljes képet. A következő, tkp. azóta tartó periódusban ezt a pólust a költőivel együtt felszívja a lírai-költői – pontosabban felszív belőle mindent, amit felszívni képes. Hogy mit képes, ez lesz a másik alapkérdés. Tábor most teremti meg költészete olyan alapszimbólumait, mint a Kert, a Fa és a Vérmező. A mozgalmi pólus azonban erősen meggyengül, az „irodalomszervezés” veszi át a helyét.

Hűség és lázadás

Van a neoavantgárd periódusnak még egy polaritása. Tábor Ádám az életpálya-interjújában ezt a korszakot az otthonról kapottak elleni lázadásként értelmezi, hozzátéve, hogy ugyanúgy lázadt a kapott hagyomány ellen, ahogyan a szülei is lázadtak az ellen, amiből ők jöttek: „*lázaadtam, individualizálódtam a kapott szellemi örökséggel szemben; de lázaadtam – amint a harmincas években apám és anyám [lázaadtak], marxistaként, illetve Vajdáékhoz csatlakozva.*”²¹ A fentiek alapján, akár a verselem-zést nézzük, akár Tábor szituációját, talán nem meglepő, ha a magam részéről ezt egyoldalú beállításnak érzem. Azt gondolom – és ez az emlékem is róla –, hogy Tábor Ádám e korszakának a lázadás csak egyik pólusa volt. Éppen az volt az ereje, hogy szellemi egzisztenciája kétpólusú volt. Az egyik pólus valóban az optálás volt a „lázaadáshoz”, de a másik, ugyanilyen erős pólus a kapott szellemi hagyományhoz való *hűség* volt. A kétpólusosságnak valóban az adott teret, hogy maga ez a hagyomány is kétpólusú volt – lásd az idézett Tábor Béla gondolatot az önmegváltás elkerülhetetlen mozzanat-voltáról és lehetetlenségéről – és magában foglalta önmaga állandó transzcendálását. Hogy Tábor Ádám magatartása, gondolkodása és értékelése állandóan mozgott: áramlott a két pólus között – ez is az áramkörhöz tartozik –, ez épp a szellemileg legérzékenyebb társait néha irritálta is. „Könnyű neked”, szölt olykor a szemrehányás, de ezt Tábor erős szeretetével ellensúlyozni tudta.

És nem volt könnyű neki. És éppen azért, mert nemcsak lázadt. Bár: valóban lázadt is. De induljunk a *hűségből*. A már említett *APokalipszis* című, apja halálára írt vers első

20 Tábor Ádám, *Szellem és költészet*, Kalligram, Budapest, 2007.

21 *A szellem rejtekútjai*, 2. *Nagyvizitben Tábor Ádámnál*, Litera <http://www.litera.hu/hirek/a-szellem-rejtekutjai-2>

sora: *Szából szó kiűzetése, az utolsó versszak: sűrásra nevetésre / búcsúra szeretésre / kezdetre és a végre / igen igen*. Sok-sok utalás. *Kezdetre és végre* – erről volt már szó a *Dionüszosz éneke* és az *Apollón éneke* elemzésénél. Itt csak annyit tegyünk hozzá, hogy Tábor Béla egyik alapszava a *kezdet*. *Búcsúra szeretésre*: ez arra utallhat, hogy Tábor Béla szerint „az erősz a búcsú kockázatának vállalása”.²² Az első sor azokra a napokra-hetekre utal, amikor már alig volt szava, és az utolsó sor arra, hogy még ezekben az időkben is a rá jellemző teljes szeretettel, odaadással és melegséggel tudta mondani, és mondta is sokszor, hogy „igen”. Nietzsche a „Nagy Igent” egész mondanivalója egyik centrális szavává avatta, de jelszóként is használta. Tábor Béla „igenje” is magában sűrítette a Nagy Igent, de egészen személyes hangon, sose jelszóként. Tábor Ádám ezt kapta-tanulta apjától.

Nem véletlen, hogy a Michaux költészetével való megismerkedésből születő, a radikálisan avantgárd-neoavantgárd korszakát megnyitó, addigi költészetét felbontó *Epiciklus* című versfüzér kezdősora: *Nem. Igen!* Egyszerű, képletszerű megfogalmazása a két pólusnak. Ám a helyzet bonyolultabb. A következő sor az igent tagadásba foglalva fejezi ki: *Nincs bennünk senki, ami nem mi volnánk*. (Felfigyelhetünk a „senki ami” fordulatra.) És ebből „vezeti le” a vers a radikális fordulatot: *Ezek a tiszták nem a mi hangszálaink!!* A tiszták: „a végső szenvedni valót” is harmonikus versbe foglalók – még ha harmó-niáukat a klasszikus harmóniák felbontásából is párolják. És ebbe beletartozik az a Weöres is, akinek forma és nyelvi világát nagyon mélyen asszimilálta Tábor Ádám, és aki Ady mellett a legfontosabb magyar költője volt. Ezt tanúsítja nemcsak a *Diptichon*, hanem a kiadott versek egyik legkorábbiája, a *Tűzkútbanézó*. Utóbbiban már benne rejlik, ami az Epiciklus-korszakkal válik explicitté: *bujdosva előle így lelek uramra /örvényben követem életem áramát // öröklét fényugár félem az erejét /bűnbánó zarándok lázadni mégis kell*.

Megismerkedve a magyar neoavantgárd képviselőivel ráébredt, hogy neki is egészen közelről kell megismernie azt az ellenállást, amelyről az otthonról kapott hagyomány tud, és amelynek aktuális formájával az meg is küzdött. Ki kell lépnie a védettségéből – és meg is kell tartania. Ez a kettősség élte, vitte előre – *Ne térjete meg és véretek issza /érjete meg és ne térjete vissza (Akaratfűga)*. Nem mindig érezte úgy, hogy az előre befelé vagy felfelé erősítene. A *szégyenletes utazás* – nem véletlenül a *Káprázat kertje* kötet nyitó verse – beszámoló arról, ahogy léte kétpólusúsága a szétszakadás félelmes perspektíváját hozza egyre közelebb. Az európai történelmet, amelybe beleszületett, Nietzsche nyomán a *vallás – idealizmus – logika* és a *művészet – nihilizmus – mágia* széttartó sínpárjának látja. Sőt: a szerelvény kettéreped, neki, ha nem akar kihullani a történelemből, az *extatikus vakmerőség és a szűkölő félelem váltóláza* marad (ezért a *félelem elől /a vágó után*). Ő a *rajongó kísértet*. Ha az *Epiciklus* azt mondja: *Nincs bennünk senki, ami nem mi volnánk*, itt szinte maga a michaux-i hang szól: *Akkorára nyitottam a szemem, hogy tükör nélkül is láthassam magamat – de csak egy szent bohócot láttam uniformisban. Egyszer véletlenül becsuktam a szemem: akkor megpillantottam magam*. És itt szólal meg az „individuuáció”, amelyről az interjúban beszél: *Mert minden bukást mindig a javamra fordítottam, nem maradt más kiút a számomra, mint a szégyen, hogy nem azzá lettem, akivé pont én teremttem*.

Innen indult tehát Tábor neoavantgárd periódusa, hogy a tézisversekben megerősödve eljusson oda, amit ő szintézisnek érzett: *A káprázat kertjéhez*. Itt fogalmazza meg axiomatikus pontossággal azt, ami következő korszaka alapértéke lesz: *A költészet: a zengő képpé sűrített-olrvadt szó*. És jegyezzük meg: ebben a kertben még két fa van! A neoavantgárd mozgalomban élve nehéz is volna nem látni a jó és rossz tudásának a fáját – az önmegváltás elkerülhetetlen mozzanatának fáját.

²² *Id. mű.*

A poszt-avantgárd periódus

Külső és belső okokból azonban a neoavantgárd – szellemtörténetileg is – középponti problémája, az megváltás kérdésében foglalt ellenállás súlyát veszti. Hordozója, a neoavantgárd mozgalom szét-széled²³, így Tábor dialogikus énje nem talál elég erős ellenlást, amellyel szemben létezése közvetí-tő lehetne a két pólus között. Ez a másik oldala annak, hogy költészetteoretikus pólus is beolvad a líraiba: Tábor nem talál ellenállást, amely életben tartsa ezt pólust. Egy belső igény – az élő éneket és élő kéis magában foglaló lírai szó, a *zengő képpé sűrített-olvasd* szó igénye, és egy külső motívum: neoavantgárd mozgalom szétszóródása, egyszersmind az életforma váltás együtt formázza Tábor poszt-avantgárd periódusát.

Bő a termés. A védettséget, amit eddig az otthonról hozott szellemi hagyomány biztosított, most kerül átköltöztetnie a költői szóba. Megszületnek a védettség védő szimbólumai, a Kert- és Fa-ciklusok, a közélet felé nyitással együtt a Vérmező-Vérmező ciklusai. És megszületik egy egészen új *műfaj* – nem tudom, felfigyelt-e rá valaki: a költői őssökkel és társakkal folytatott *párbeszéd* versei. Ez is külön tanulmány témája lehetne, ahogy a saját helyzetét és önmagát rajtuk, őket pedig magán méri. Ha csak felsoroljuk azokat, akiket „személyes ügyének” tart, már az is tanulságos. A teljesség igénye nélkül: Shakespeare, Blake, Baudelaire, Rimbaud, Eliot, Pound, Rilke, Mandelstam, Holan, a magyarok közül említettük már Adyt és Wéőrest, Szentjóbyst, Erdélyt és Hajast, de rajtuk kívül Rába, Tandori és Térey, Határ és Koncz. És persze az anyja, Mándy Stefánia, a nagyszerű költőnő. És Apollinaire, akinek szinte a hangján szólal meg egyik legszebb hódolat verse, a *Napunk Apollinaire-rel*. Goethéről írja egyik legpajkosabb, a maga pályáját Goethéjével összevető versét (*A goethenyár*). A legtöbbjük visszatérő szereplője Tábor verseinek. Külön csoportot képeznek a közéleti versek, az egészen direktektől az olyan már-már rejtélyesekig mint a szintén közvetlen apropóból, az *Új Hölgyfutár* című avantgárd lap betiltása alkalmából írt *Az új hölgyfutár jöbese*t.

Ha a poszt-avantgárd periódust a *zengő képpé sűrített-olvasd* szó igénye motiválja, ez problémát is rejt a költő számára. Főleg egy olyan költő számára, akinek a fordított irány éppen olyan fontos: nevezetesen amikor a szó a képben fogan (lásd *A vers fogánása*), benne születik, és a vers a kép mélyrétegeit tárja fel a képből és a képben születő, onnan éppen kiemelkedő szó. Erre példa a már említett *Tűzkútbanező* és *Dánia*, vagy az *Endüimion*, az *Éleken*, az *Izsák*. Nagy kérdés, hogyan meríthet ebből a mégiscsak félig tudattalan kép-kútból egy költő a tézisversek hipertudatossága után. Ezért is fontosak azok a versek, ahol a képi telítettség és a gondolat között újra tágul a tér, mint a *mítosz*, a *Hídének*. De Tábornak olyan képekre van szüksége, amelyek ezt a teret nem esetlegesen, hanem hosszú távra-időre feszítik ki. Így érnek meg Tábor költészetének alapszimbólumai, a Fa és a Kert, majd a Vérmező és a Hajóház. Mindegyik tágabb teret feszít ki kép és



A '80-as évek végén

23 Bár a hatalom erősen beleszólt, mégsem hiszem, hogy csak külső okai lettek volna annak, hogy a neoavantgárd mint mozgalom a nyolcvanas évekre atomizálódott. Tábor pár alkotótársával még megpróbálta a *Lélegzet* élő folyóiratba menteni, ami menthető volt a mozgalmi szellemből.

gondolat köré. Így pl. a Fa egyszerre lehet a konkrét szigligeti fa a tisztáson (amely rögtön a szülei emlékét is felidézheti), az Éden kert életfája és a kabbala szefira-fája, amely mint erre Scholem rámutat, maga is egyszerre intenzifikálja a mitikus-képi dimenziót és a spekulatív-gondolati dimenziót.¹ A Hajóház a Noé-bárcájára is utal. A lényeges és másodlagos utalások felfejtésére itt nincs helyünk.

Másrészt minden ilyen szimbólum magában hordja a veszélyt, hogy eleve rögzített képkeretet jelent – nem véletlen, hogy az említett versek nem ilyen ciklusokhoz tartoznak –, és épp ellenkező célt ér el: lezárja a képkútból frissen feltörő képek útját, befedi a képkutat. Az öröm képeinél (Kert és Fa) az a kérdés: magába tudja-e venni a szenvedést is, hogy ne szoruljon a vers a szenvedés epikus elbeszélésére. Mindenesetre olyan vállalkozásról van szó, amelyet kellően megvilágítani és értékelni külön tanulmányt igényelne. Mi épp csak annyira foglalkozhatunk itt velük, hogy megpróbálhassuk kitapogatni, mit jelenthet ehhez a poszt-avantgárd periódushoz képest „szélesebb sort kezdeni”, amit köz-vetve megígér a retrospektív kötet borító-verse.

Tehát: megérnek Tábor költészetének alapszimbólumai. Most már van, amit így szólíthat: *te hely! / helyem! / ahol ellátok az én-fám fölé (Sacrum)* – még ha a megszólítás mögött ott is a kérdés: ez a hely már az a hely volna, amelyért *A helytelen imája* szól? Mégis az égi jel? És ha nem is elég várni rá, de elég belépni a kert *körkörös tisztására*, ahol a vers megszületik? Nem egészen, hiszen itt a költő átváltozik fává: *nyárról nyárra / gyűrűt vonsz körém / teredet szíva lélekvökeken / életkedvemből gyümölcs-szó terem / és eltiporhatatlan újvirág: / szabadszeretet*. Az utolsó sor: *maradj velem* – vajon a gyümölcs-szóra, a szabadszeretetre, vagy a tisztásra vonatkozik? Bármelyikre: elveszthető. Az első Kert-ciklus első verse, a *Térés* adja meg a kulcsot, hogy mi is a feltétele a belépésnek és annak, hogy ne vesszen el. A vers az *átlépés* felidézésével indul: *utolsó forró nyári nap / a legeslegeső napon / hogy honnan tértem vissza meg / el nem mondhatom*. És a kín felidézésével folytatódik: *sötétben hevertem vakon / emészett a bűz a tűz a láz*. A betegség, a látás elvesztésétől való félelem sokáig téma marad, mert valóság marad Tábor életében. Ez ad külön hangsúlyt a megszólítás utáni, rejtett Rilke-idézzel záró soroknak: *te kert! te fa! de itt vagyok: látlak és újra látsz // újra látom az egy-csodát / újra nővök te fa!* A megszólításban van játék is, az ismétlés jelzi a hiányt, a valódi második személy hiányát. De a versnek van elég ereje, hogy a játék kedvéért elfogadjuk élő személy szimbólumának a fát. Annál is inkább, mert az utolsó két sor a személyes valósághoz tér vissza: *de hogy honnan és hová / nem felejttem soha*. Ez a két sor mondja ki az egyik feltételét annak, hogy a fa élő szimbólum marad-jon, hogy elhiggyük a költő fává változását és gyümölcse, a szabadszeretet „velem maradhasson”: nem feladatlanul kvázi-múlttá tenni a szenvedést, aminek poklától a kertbe lépés megtisztít, hanem ott is emlékezni rá. Nem külön, de mint a növekedés „honnan”-jára. Hogy a fa és a kert a növekedés valóságára és ne a növekedés eredményére emlékeztessen – ami már nem növekedés. Ez a másik oldala annak, amit a képkút kiapadása veszélyeként jeleztünk. Ezzel Tábor megadja magának az egész Kert- és Fa-ciklusorozat *mértékét*. Mert a növekedés eredményének felidézése és megisméltése is adhat erőt. Időről időre el tudja feledtetni, de érintetlenül is hagyja, mintegy betokosítja a fájdalmat, a kánt. És itt érünk vissza az *Apollón énekéhez*. Amit most a növekedés valóságának neveztünk, az ott mint a „szélesebb kör kezdése” szerepel. A neoavantgárd periódus középpontjában álló *ellenállás*, amely növekedésre szólította fel Tábor, mintha a Kertben még nem jelent volna meg. Mintha még nem inkarnálódott volna, legalábbis történelmi-metatörténelmi, azaz szabadság-történelmi, egzisztenciális és teoretikus súlyával nem. A Fa még mintha nem tudna róla. Miközben gyönyörködve járunk Tábor kertjében olyan szép Fa-versek között, mint az *Ezotér, a Fa, A Lány-fa, Felnövés*, elcsodálkozunk: mintha ebből a kertből hiányozna

1 Gershom Scholem, *Die jüdische Mystik in ihrer Hauptströmungen*, Suhrkamp, Frankfurt/Main 1967. 24skk.o.

a jó és rossz tudásának a fája. Mintha a szefíra-fa nem tudna a Sekhína száműzetéséről, ami a kabbalában a szefíra-fa *belső* válsága. A poszt-avantgárd periódus mintha még nem szívta volna fel a neoavantgárd periódus nyelvét; a nyelv még nem meta-avantgárd nyelv. Vajon nem errefelé kell-e keresni a szélesebb kör lehetőségét? Ahogy *Az ütköztető gyűrű* mondja: *a Paradicsom s a száműzetés, /a kezdet és a végét ütköztetése: /ez az egyedül lényeges. Az I was born to set it right* pedig nem mondja (ki és nem rejti el), hanem jelzi. Valami ilyet sejtet az egyik legszebb Kert-vers, az *Igenév*, aminek csak utolsó sorából derül ki egyáltalán, hogy Kert-vers. Előtte Tábor összefoglalja szellemi útját, az első négy sor sűríti a neoavantgárd periódust:

*a gyermekégből frissen megszületve
az ártatlanság páncélját levetve
a bűn felajzottságába számkivetve
jónál és rossznál többet keresve
a szent túlereje előtt meghajolva
keresve s leve hozzád hasonlóra
a közösséget magányból keverve
a közölhetetlent hozva szóba
tapasztaláshoz csodálkozást tapasztva
más dimenzióba elragadva
mégis a földön járva megmaradva
léphetsz csak újra ama régi kertbe*

Mert *Aki nem kezd szélesebb kört*, azt a kert sem védi meg a napba hullástól, a magasságba és mélységbe zuhanástól.

Partról partra száll az éj

Tábor Ádámmal beszélget Jánossy Lajos

– *Nagyon erős, sűrű szellemű családba születettél 1947-ben. Édesapád Tábor Béla, édesanyád Mándy Stefánia. Milyen szerepet játszott ez a légkör a nevelődésben? Mennyire szűrődött be, milyen korán? Egy gyerek számára akár a koravétség irányába mutató körülményegyüttes is lehetne ...*

– Apámról már többször beszéltem: a *Szombat* 2006/1-es számában *A szó primátusa* címmel megjelent beszélgetésben Csáki Mártonnak, egy keveset Ayhan Gökhan *Jelenkor*-interjújában¹ és jóval többet az általatok készített *litera*-nagyvizitben², meg másutt – és remélem, még fogok. Most egyelőre akkor csak a gyerekkori szemszögömből. Tőle kaptam és tanultam a gombfocit és a pingpongot, ő hozott nekem először betegágyamhoz Népsportot és Képes Sportot; játszott velem két szobában a padlón csúszva sakkokkal és papírkatonákkal általa kitalált hadijátékot; mesélte nekem éveken át Dörmögő Dömötör kalandjait – előbb a Sebők Zsigmond-féleket emlékezetből, és amikor kifogyott belőlük, saját folytatásokkal; tőle örököltem a családi újságírás hagyományát. Évtizedeken át mesélte saját gyerek-, ifjú-, és felnőttkorának, oppozíciós mozgalmi valamint munkaszolgálatos és lágeréveinek sokszor lélegzetelállítóan drámai, mégis mindig életigenlő történeteit. Ő adta a kezembe nagyon korán a régi nagy magyar költők gyűjteményes köteteit; tőle kaptam a *történelem*, sőt, a politika iránti érdeklődés és érzék mellett és fölött a *teóriába* történt észrevétlen beavatást. Anyámtól pedig azon túl, amit édesanyjától normális esetben megkap egy gyerek, a *költészet* iránti érzékenységet meg a képzőművészet szeretetét és talán némi ismeretét és értését. Kiskoromtól körülvettek az albumok, köztük a *Kétezer év festészete*, ez a hatalmas színes asztalikonv; kamaszkoromtól jelen lehettem mellette az Európai Iskola művészetének reanimálásánál. Egy vers vagy egy költő megítélésében csak 70-80%-ig voltam sokáig biztos, egy képében vagy képzőművészeiben 95%-ig...

Ami meg a koravétséget illeti, már a fenti játékok, illetve a sport iránti érdeklődés itthoni legitimálása is mutatja, hogy exoterikus körben pont olyan gyerek voltam, mint a többi: utáltam a sulit, gomboztam, fociztam (elég pocsekul ugyan, de unokatestvéremmel a kertjükben vagy a közeli Népligetben 12-13 éves koromig minden hétvégén, nyáron hetente többször). Olyan is akartam persze lenni, mint a többiek. Amyira, hogy amikor negyedik elemiben bejött a párhuzamos osztályba járó Horváth Dezső – Lengyel Balázs unokaöccse, későbbi gimnáziumi osztálytársam és remek humoros írások szerzője, egyetemistaként is haverom, kétméteres Széchenyi-díjas részecskefizikus –, és elüvöltve a nevem azt kérdezte: „hallom, te is írsz, cseréljünk írásokat!”, majdnem elsüllyedtem: mi köze itt ehhez bárkinek?! No persze, a középiskolában ez már radikálisan megváltozott: az Eötvös Gimnázium ezer példányos nyomtatott diáklapjában publikáltam először cikket, majd három évig verseket; irodalmi szerkesztője is lettem a lapnak Takács Joséval együtt.

– *Most még az ötvenes évek hétköznapjaiban járunk. A Rákosi-diktatúra neheze a koragyerekkor; hogyan volt jelen a rendszer a hétköznapjaitokban?*

– Mindenekelőtt egy szélesebb kört húznék meg. Apám és anyám egymásra találása egyrészt a szellemen – konkrétan Szabó Lajoson –, másrészt vérözönön – lágereken

1 <http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/2826/a-kor-margojara>

2 <http://www.litera.hu/hirek/a-szellem-rejtektutjai>

és munkaszolgálaton – keresztül 1945 augusztusában valóban rendkívüli sorsesemény volt; ezt elég korán felfogtam. De azt is, hogy – ezzel az örökséggel együtt – külön individuunként a saját sorsomat nekem kell vállalnom és alakítanom. 16 éves koromban írtam egy hosszabb – még ugyan a kezdetek gyerekbetegségeivel terhes, de a kezdet frissességének és őszinteségének előnyét is élvező – verset *Én 32 évig élhetek címmel*. Ebből két, erre a komplex sorshelyzetre reflektáló strófát idézek:

„Apám szívéből kipattantam,
Anyám szeméből kipattantam,
Teljes nagy sorsunk súlya rajtam.
Létem akartam. Hidd: én akartam.

[...]

Szibériai távol-mezőkön,
Auschwitz melletti sziklaerődön
Ne félj kisgyerek, mert meg volt írva:
Magasabb leszel, mint a fehér nyírfa.”

Anyám Auschwitz-Birkenauban volt több hónapig, Birkenau „nyírfás”-t jelent; apám ugyan „csak” a Donig jutott munkaszolgálatosként és nem került szovjet hadifogságba, de a versben a két tömeggyilkos totális diktatúrával – a nácival és a bolsevikkal való – kettős szembenállás érzékeltetésére a szibériai mezőkkel helyettesítettem az európai orosz-ukrán sztyeppéket. Ez a kettős szembenállás jellemezte mindig szüleimet – ráadásul a vers születésekor, 1963-ban a bolsevizmus jelentette az aktuális elnyomást. Ez a kettős szembenállás határozta meg a magatartásomat máig. Pozitívan és tágabban pedig: egy gnosztikus–krisztianus magyar zsidó attitűd.

– *Szemellenes korszakban vagyunk; a szüleid milyen túlélési stratégiákkal „dolgoztak”? Kik jártak hozzátok? Kikről maradt meg a legmélyebb benyomásod? Mikortól tudatosult benned ennek a szellemi övezetnek a jellege, a súlya?*

– Apám személyiségéről, gondolkodásáról, arról, hogyan, milyen társbérleti körülmények közepette és milyen munkákból, fordításokból „élték túl” szüleim a Rákosi-rendszert, részletesen beszélek a fent említett *litera*-nagyvizitben, így ezt most nem ismétlem meg.

Az ötvenes években Szabó Lajos, Kotányi Attila, Bíró Endréék, a Rottenbiller művészkolónia tagjai – 1954-55-ig többnyire óvatosságból külön-külön – jártak fel a Haris közbe szüleimhez, de hát nekem gyerekként ez semmit se jelentett. Az évtized végén szombat esténként már nagyobb művésztársaság gyűlt össze nálunk. Külön jött időnként Mezei Árpád. 1965-ös emigrációjáig Jaki, azaz Jakovits József járt hozzánk a legtöbbit, ő volt akkor apám legjobb barátja. A hatvanas években többször volt fent Justus Pál és kétszer is találkoztam itthon Hamvas Bélával, akkor már diák voltam. Egy szeptemberi délelőtt váratlanul betoppanva szentendrei szüreti kóstolót hozott, és félórát beszélgetett velem négy szemközt, amíg apám elkészült – olyan természetesen és figyelmesen, amit ritkán tapasztaltam idősebb ember részéről: nagyon megragadott a személyisége. Ekkoriban kezdett feljárni rendszeresen apámhoz Kunszt György, Szabó Lajos itthon maradt tanítványa, egyre többször én is bent voltam egy ideig; a nyolcvanas években Szabó Lajos írásainak kiadásán már hárman, sőt, anyámmal és Surányi Lászlóval együtt öten dolgoztunk. A hetvenes években szombatonként anyám, Vajda Júlia valamint az ő húga és egyben Bálint Endre felesége, Iri részvételével apám teoretikus szemináriumokat tartott, amelyeken sokszor én is részt vettem.

Ennek a szellemi övezetnek a jellege, súlya fokozatosan, észrevétlenül tudatosult bennem. Apám nagy pedagógus volt, gyerekkoromtól sokat beszélgettünk is, mindig az érettségemnek megfelelő nyelven és képekben tágitotta a látköröm – soha nem direktbe vagy expliciten. Aztán 16-17 éves koromban kezembe adta egy, ’45 őszén írott, nem teljesen befejezett könyvének gépíratát, nem sokkal később *A zsidóság két útját*. Ezek voltak az első könyvek, amelyekből ha nem is értettem meg teljesen, de megsejtetem, hogyan gondolkodik. Aztán odaadta Szabó Lajos egy korai füzetét, meg egy közös könyvüket, a *Vádirat a szellem ellent*, ami ’37-ben jelent meg. Ezeket olvasták akkor első és legközelebbi szellemi-lelki baráti köröm tagjai, Surányi László, Horváth Ágnes és Judit is, ők meg továbbadták legérzékenyebb barátaiknak, osztálytársaiknak. És először mindig szüleimnek, nekik és 17-18 éves koromtól a gimnáziumi osztálytársaimból verbuválódott másik legfontosabb körömből két legjobb barátomnak, Isztray Botondnak és Josénak, azaz Takács Józsefnek olvastam fel a verseimet. Apáméknak cirka 21-23 éves koromig – olykor persze később is megmutattam kéziratban; az más kérdés, hogy itt a saját önkritikusi ösztönömre hagyatkoztam és csak apróságokban fogadtam meg tanácsokat. A teoretikus jellegű írásaim – a kritikák és főleg az esszék, tanulmányok – esetében viszont apám véleményére általában mindig hallgattam.

– *Mikor lesz költő valaki, azaz Te? Mikortól gondoltál így magadra? Ottlik azt mondja, vannak írók, akik akkor írók, ha nem írnak. Te keveset publikálsz; de a költő kedd délután is költő?*

– Pár éve írtam egy gnómában, melynek a *Trilemma* címet adtam:

„Három Múza kíséri életem:
Költészet, Gondolat, Történelem.
Nem tudok köztük választani.
Ezért leszek vagy ezért nem az aki.”

A *lírikus*, a – kritikus, esszéista, filozófáló – *teoretikus* valamint a teljes, kiemelten a 20-21. századi világ- és magyar történelem plusz napi politika iránt aktívan érdeklődő *historikus szenvedély* kamaszkorom óta kísér. Persze különböző életstádiumokban a különböző szellemi szenvedélyek változó intenzitással ragadtak meg. Gyakran össze is tapadtak: a teoretikus szenvedély dominálta a későbbi lírámat, ifjúkori verseimben pedig a szerelem mellett a történelem–politika a másik fő motívum (ezért is lett *Dánia* az első kötetem címe), bizonyos periódusokban – a Szolidaritás megalakulása után, a rendszerváltáskor, majd a mostani visszarendeződéskor – később is írtam direkt vagy „egzisztenciális politikai” verseket. De nyilván nem véletlen, hogy ezt a hármas irányultságomat *versben* fogalmaztam meg: a három szellemi szenvedély között nálam a *költészet a primus inter pares*.

Szintén kamaszkoromtól gondoltam magamra költőként. Akkor kezdtem – többnyire persze még tojánhéjtól némileg ragacsos, de igazi lírai – verseket írni, és akkor kezdtem „könyvelni” őket. Azaz minden füzetem végére odaírtam a benne levő versek dátumát–címét, és ezeket egy külön füzetbe átvezettem. A lista elejére bevésttem gyerekkori verselményeim közül az önfejlődésben legfontosabbnak érzettek címét is. Ezeket egy dossziéból, illetve régebbi füzetemből válogattam – melyek megléte persze azt is mutatja, hogy már korábban is *potenciális költőnek képzeltem magam*...

– *De ezekben a gyerekkori zsengekben nyilván nem volt teória...*

– Nem volt jellemző. Az első verseimet 7 és negyed éves koromban húgom és anyám születésnapjára ajándékkul írtam le – mégis pszichoanalitikus leegyszerűsítés volna azt mondanom, hogy ők voltak az első műzsám. Az első versem lényegében ismétléses, alapjában rímtelen munkadal volt. Ültem a hintalovamon, és a hintázás ritmusára

mondtam, hogy „*Én vagyok az, én vagyok a kengyeles huszár, / nem is vagyok, nem is vagyok kengyeles huszár, / inkább vagyok, inkább vagyok gabonagyűjtő...*” Azaz begyűjtő – a padlássöprögetőről ui. azt hittem, hogy az elhullott kalászokat szedi fel a földről... Így megy végig a vers több foglalkozást fel- és elvetve, a zárata pedig az, hogy „*a villamost vezetem, a jegyeket kezelem / és mindezt Rákosi Mátyás révén!*” A kilenvenes évek végén, amikor Eörsi saját Rákosi-verseit elemezte az ÉS-ben, a New Yorkban mondtam a 2000 törzsasztalánál, hogy én is írtam Rákosi-verset; Margócsyék röhögtek, hogy ugyan már, nem írhattál, gyerek voltál. Erre fejből elmondtam nekik, majd kérésükre leírtam, egy *Zsengek* című összeállítás élen meg is jelent. A másik első vers viszont egy abszolút apolitikus, koanszerűen rövid, rímes kétsoros volt, *A kis madár* címmel: „*Partról partra száll az éj, / Kis madárka útra kél.*” Még tíz verscímet emeltem át a listámba 9-13 éves koromból. 14-16 évesen írtam jó pár adys darabot, de szerencsémre akkor jelent meg a *Tűzkút*, hozzáolvastam *A hallgatás tornyát*, és a Weöres-élmény a direkt Ady-hatást egyszerűen kiradirozta, egyúttal az adekvát modern költői hangütést szervítette bennem.

– *Kiket-miket olvastál előtűk? Emlékszel-e az első, máig meghatározó könyvre?*

– Anyám nagyon sok verset olvasott fel már kisgyerekkoromban, spontánul nagyon erősen rezonáltam rájuk. Négy évesen tanultam meg olvasni és írni a nagy betűket Szutyjev *A kis egér és a ceruza* című színes-képes kis mesekönyvén, majd kis betűvel első kedvenc meseregényemen, Török Sándor *Kököjszi és Bobojszáján*. Rengetegszer felolvasták nekem, rengeteget lapozgattam; tisztán emlékszem a percre, amikor rájöttem, hogy magam is el tudom olvasni a szöveget! A Pallas és Révai Nagylexikon kötetét forgattam, bár először azért inkább csak a színes-képes kemény lapokat nézegettem bennük, például a zászlókat. Hirtelen eleredt az orrom vére, most is ott a nyoma azon a két lapon. A gyerekkoromat szürreálisan feldolgozó *Izsák* című 1970-es versemben is ott a nyoma: „*vergődik pallas vércsepp zászlaján*”. Az orrvérzés kanyaró kezdetét jelentette, hetekig kellett fekdülnöm. Anyám – aki tanult festeni –, hogy türelmetlenségemet enyhítse, egy színesceruzás ábrákkal díszített verses kis ABC-s A8-as méretű papír-„könyvet” írt nekem: minden reggel egy-egy betű került sorra. Utána én is csomó hasonló ABC-s könyvet csináltam – persze versek nélkül. Akkor még tudtam rajzolni, ezt a készségemet nem annyira az írás, inkább a balkezességről a kíméletlen jobbkezességre-szoktatás miatt vesztettem el első elemistaként.

Rengeteg gyerekkönyvet, állatmesét, népmesét, aztán gyerek-, majd ifjúsági regényt olvastam. Az iskola természetesen sokat segített ebben: ti. annyit voltam beteg – részben az infekciók, részben az iskolaundor miatt –, hogy kb. hetedikes koromig a fél tanévet mindig ágyban vagy lábadozva töltöttem otthon, és szó szerint látástól vakulásig olvastam. Ez a pszichológiában latenciának nevezett gyerekkori életszakasz nem is a versírásnak kedvez. Egyrészt újságokat írtam: *Sport Újság*ot: főleg a többnyire egyedül játszott gombfoci-bajnokságom meccsbeszámolóival, majd 7-15 éves korom között – apám gyerekkori újságjának a példájára – „napilapot” (persze olykor sokhetes vagy -hónapos szünetekkel), *Kis Újság*, majd *Családi Krónika* címen. Másrészt A8-as és A6-os méretű „könyveket”: ifjúsági regényeket, amelyeket többnyire félbehagytam persze, és elbeszéléseket. Ezek közt viszont volt már teoretikus jellegű is, méghozzá eredetkutatás. Az egyiknek – ez még mese volt – az volt a címe (és a tárgya), hogy *Hogyan lett a sakk?* Egy valamivel későbbi már nagyon is uptodate mítosz volt a világ keletkezéséről. Eszerint eredetileg egyetlen pont volt, amely forogni-pörögni kezdett, így jött létre az univerzum. De olvasni olvastam verset: zömmel magyar klasszikusokat és – persze alsó tagozatosként – az akkor valóban klasszikus színvonalú kortárs magyar gyerekköltészetet. Első helyen Weörest persze (kedvenc versem a *Szánccsengő* volt), meg anyám nekem írt gyerekverseit; 7-8 éves koromban kiolvastam a Petőfi-összest, a piros Petőfi-kiadás-

ban, azt az egészen apró betűset. Már nyolcéves koromban háromdioptriás szemüvegem volt... Aztán apám a kezembe adta Aranyt, lázasan faltam a Toldit és azt mondtam, Arany nagyobb költő, mint Petőfi – erre ő hümmögött. 12 éves koromban Vörösmartyt – akkor persze már tanultuk is őket –, mire lelkesen mondtam, hogy Vörösmarty még nagyobb költő, mint Arany; igen, igen, mondta. Közben lett egy kis Balassim és Csoknaim, azokat még jobban szerettem. Aztán eljutottunk Adyhoz, és abban maradtunk, hogy Ady mindannyiuknál nagyobb költő. Ez lett a végeredmény – máig. Persze később azért kiolvastam József Attilát is. Apám bejelölte nekem egy bekarikázott „Á” betűvel azokat az Ady-verseket, amikről azt gondolta, 13 éves koromban már megértem.

– *És kik lettek aztán a külföldi lírából az érdekesek? Mit kezdte a Nyugat hagyományával; erről Petrit szokták idézni, ahogyan lezárta a József Attilánál szerinte tovább nem folytatható ívet. A(z) (neo)avantgárdnál mintha másképp vetődtek volna fel ezek a kérdések? Hogyan és ha igen, miként?*

– Cirka 14 éves koromtól – vagyis, amikor már költőnek éreztem magam, kvázi egy egész életre – iszonyatos mennyiségű verset olvastam, mindenfélét: szisztematikusan elejétől végig „*A költészet gyöngyszemei*” sorozatban az angol, majd a német, később az osztrák, amerikai, Isztray Botondnak köszönhetően a nagy, kétkötetes Rónay-féle francia költők antológiáját. Ezek vagy megvoltak a szüleimnek, vagy tőlük kaptam, mikor látták ezt a versolvasási ámokfutást; később magam vadásztam a verseskötetekre könyvesboltban, antikváriumban. Persze egyes költők köteteit is mind, amihez csak hozzájutottam. És a nagy versfordítás-gyűjteményeket: Babitsét, *A lélek idézését*, az *Örök barátainkat*. Minden verset HANGOSAN olvastam. Innen eredt *líráim zeneisége* – ez pótolta nyilván a valódi zenét, amit alig hallgattam, nem tanultam soha, pocsék hallásom volt és iszonyú hamisan énekeltem. Ezt a hangos olvasásmódot első – a 12 éves késéssel megjelent *Dánia*-kötet reprezentálta – költői periódusom lezárulásakor, 1970-ben, 23 évesen váltotta fel a magamban olvasás: ahhoz az élet-, költői és világlírai periódushoz már csak az passzolt. Próbáld Ezra Pound *Cantóit* hangosan végigolvasni!

Hogy azért konkrétan is feleljek a kérdéseidre: a világlírából Baudelaire, Rimbaud, Apollinaire, Blake, Burns, Donne, Eliot, Lorca, Goethe, Rilke voltak a válogatott csapat tagjai, no meg a számomra Surányi László felfedezte perzsa szufi költészet, élén Rumival. *De döntően a klasszikus modernek*. Legfontosabbak a francia költők voltak: egy kétnyelvű Baudelaire-kötetből barátneim segítségével tanultam meg franciául verset olvasni (bár a nyelven egyáltalán nem tudok). Húsz évesen már Blake és Apollinaire (ebből is volt itthon kétnyelvű kötet szerencsére) lett a legnagyobb hatással rám – szintén máig, plusz Eliot, a jobban majd csak 30 évesen megismert Goethe és az akkor még egyáltalában nem értett késői Rilke. Miután németül és angolul tudok valamit, ezeket szórványosan eredetiben is olvastam.

És persze más műfajokból is alapvetően hatott rám néhány mű: *a Hamlet*, *A félkegyelmű*, *az Ifjúkori önarckép*. Dosztojevszkij hőségének mintája egyébként épp Hamlet volt, „egy tökéletesen szép ember”, amint ő mondja, Joyce regényének középpontjában pedig a Szépség kérdése áll. *A káprázat kertje* című 1994-es kötetem borítójára került 1978-as címadó szövegemben pedig az olvasható, hogy „semmi nem igaz, ami nem költészet. Az igazság csak a saját képére teremtett szépségben testesül meg”. A *Dánia*-kötetém is természetesen a *Hamletre* utal (és persze Tandori első kötetének címére is válaszol, noha – bár 1970-ben már megjelent a tanulmányom, amelyben Tandorit költői forradalmárként aposztrofálok – a 90%-ban 1970-ig írt darabokat tartalmazó *Dániában* még nyoma sincs Tandori-hatásnak).

A *Nyugatot* – élén Adyval, de ideszámítva nem csak a fiatal Babitsot és Füst Milánt, hanem Weörest, József Attilát is – és a legjobb újholdásokat (Rábát, Pilinszkyt, anyámat, Nemes Nagyt) tartottam az igazi magyar költészetnek, de 16-21 éves

korom közt erősen hatott rám Nagy László is. Épp a múltkor ugrott be egy ragyogó verse megint. Szabó Lőrinc összes versét végigolvastam – de nem vitatva pionír szerepét a múlt század eleji nyugatosok által túlstilizált magyar költői nyelvnek a beszélt nyelvhez közelítésében, nem hallom az üzenetet, amely mozgatja a líráját. Az őt, Kosztolányit, Szép Ernőt, Karinthyt, Weörest, a zent és a neoavantgárdot egyaránt produktívan asszimiláló Tandoriból viszont kihallok egy – igaz, nagyon paradox és komplex – üzenetet. Amit az első két kötet Petrije számára Eliot reflexív szubjektivitása jelentett a józsefattilai közvetlen lírai szubjektivitás helyett, azt számomra első, *Dánia*-periódusomban *Weöres* és *Apollinaire* ezoterikus és szürreális szubjektivitása, második periódusomban pedig az *1970-es év második felének élménysora*, benne valóban katalizátorként és járható új útként a *neoavantgárd* jelentette. (Amúgy Petrinél is van egy váltás a szamizdat-korszakban, a szikárság irányába.) Ekkor tudatosan és radikálisan szakítottam a 8-10 éven keresztül szervesen alakuló, fejlődő és akkorra önmagát kiteljesítő, folytathatatlaná vált addigi lírámmal. Igen, pontosan, amint mondd: lezártam egyféle teljes modern költői ívet.

– *A költői irányaid, a formáid története, itt a forrásvidéken merre mutatott? Mi volt akkor az általad értelmezett modern? Illetve a modernen belüli avantgárd milyen távlatokat nyitott?*

– A költői forma mint nyelv számomra először egyértelműen a *klasszikus modernség*, illetve a *klasszikus avantgárd* volt: a szimbolistáktól az imagistákon és a szürrealistákon át Weöresig. Ifjúkori lírámmal szerves alakulása, érése ezen a pályán mozgott. Szerves alakuláson az élet- és a létezés-tapasztalat mélyülését, bővülését, az új meg új költészeti, egyéb irodalmi, más művészeti élmények spontán asszimilálását értem. Tehát nem tudatosan, hanem spontánul szervesen olvastottam-építettem be ezeket a szintén nem tudatos, hanem annál mélyebb szinten kialakult saját klasszikus avantgárd versnyelvembe; ez a nyelv úgy nőtt, terebélyesedett, sűrűsödött, tágult, amint én nőtem. Ez a folyamat 1969-70-re hihetetlenül felgyorsult. Ekkorra annyi tudatosság már került bele, hogy elkezdtem versekben visszakeresni a koragyerekkori élményeket. A kezdetekhez történő visszatalálással beteljesedett és lezárult a közel évtizedes spontán klasszikus modern korszakom. Lényegében a biológiai növekedés befejeződésével szinkronban.

Vannak csomók az időn, coincidenciák, amikor minden megváltozik. 1970-ben megkaptam Weörestől a szétosztott Kossuth-díjának tizedét, Pásztor Béla-díj néven, és ebből nyáron a múzsám-barátnőm után kimentem Párizsba. Ugyanabban az évben lényegében véget értek négyéves egyetemista tanulmányaim – csak a hospitálás és a szakdolgozat megírása volt hátra. Azért is jól jött a párizsi út, mert Adyból írtam; amúgy máig vállalom. Párizsban még azt a klasszikus avantgárdot láttam, amely addigi szemléletem és stílusomat alapvetően meghatározta. De akkor már évek óta időnként átmentem az egyre radikálisabban író Hajas Tiborhoz a Felszab térre – akivel iskolatársak voltunk, és akit már gimnazista költőként is magamnál érettebbnek találtam – egymás új verseit elolvasni és megbírálni, egy éve állandóan együtt mászkáltam Bereményi Gézával, aki összeismertetett az 1973-ban Párizsba disszidált, pár éve meghalt Ajtony Árpáddal. Ekkoriban lettünk barátok Bálint Pistivel, Bálint Endre költőfiával is, aki idősebb és szintén koraérettebb volt nálam addig; ő is kapott Weörestől díjat. Az épp a nouveau roman felé forduló Ajtony nálam megismerte Isztray Botondot, aki akkor már hetedik éve hetente járt fel hozzám – vele és Takács Joséval szoros hármas irodalmi és privát barátság kapcsolt össze –, és aki ekkor írta zseniális korai novelláit. Ősztől a Rottenbiller utcában modern irodalmi csoportot szerveztünk és antológiát terveztünk (erről írtam a *Parnasszus* 20 éves jubileumi számában).

– *Ha nekem kellene itt most azonnal sikerrel két alkotót szóba hoznom, Szentjóbtyt és Balaskót említeném. Tévedek, vagy találok?*

– Nem az *Antológiát* illetően ugyan, de Szentjóbynál találtál; a másik azonban itt Halász Péter, pontosabban az egész színházuk. Erdélytől ugyan már korábban olvastam a *Híd*-ban nagyon izgalmas szöveget, ő maga agresszív karaktere miatt azonban jó ideig nem vonzott; Balaskó költészete pedig először kifejezetten idegen volt a népi szürrealizmus-nemzeti futurizmus keverékével, csak valamivel később éreztem rá az ízére (Marno szerint *megérteni* úgysem lehet Balaskó igazán jó verseit – és valószínűleg igaza van). Halászné viszont épp ekkor próbálták Bálint színdarabját, akkor még a Kassák Házban, Halász Péter eljárt minden héten az irodalmi szalonba; (lakás)színházuk és közösségük a következő években egyik szellemi, olykor tényleges otthonom lett ('74–'76 közt aludtam, ettem, írtam, beszélgettem ott, napközben és a hét számos estéjén). '70 októberében nekik köszönhetően kerültem el a Kárpátiába és így közelebbi beszélgető nexusba a felületesen már ismert Szentjóby Tamással, hallottam fantasztikus felolvasást Erdélytől még azon a télen az Eötvös Klubban, nem sokkal később Balaskó Jenő odaráncigált az Egyetem presszó teraszán az asztalához beszélgetni és megismerkedtem még száz más neoavantgárd művésszel. *Pont a legjobb pillanatban kaptam egy radikálisan más avantgárd impulzust.* És egyik napról a másikra egészen más, atonális, areferenciális verseket kezdtem írni. Ezt a dramaturgikus váltást fogalmaztam meg szeptemberben *Párizs* című utolsó klasszikusan-modern versemben: „*kit godard bűnre csábít / elárultam picasso bikáit*”.

– *Térjünk még kicsit vissza azért az egyetemi éveidre. Milyen szakra jártál, miért ezekre esett a választásod?*

– 16-18 évesen az irodalom és a történelem érdekelt leginkább, nyelvet nem tudtam jól, filozófiában mazsola voltam, az akkori dial- és törtmatos filozófia szak úgys eleve kiesett. Még felső tagozatos elemistaként volt egy Szacs vay nevű szenzációs magyar-történelem tanárom (Szacs vay László édesapja, Fehér Tibor néven történelmi ifjúsági regények szerzője), vele volt a legtöbb óránk, mindenki rajongott érte, és én voltam ott az ász... Akkor határoztam el, hogy magyar-történelem szakos tanár leszek. Aztán valóban erre vettek fel a pesti bölcsészkaron, de a tanárság iránti vágyam addigra ellillant... Egy csoportba jártam Balassa Péterrel, Krokovay Zsolttal, Várady Gézával, Tatár Györggyel, Lackó Mihállyal. Balassával is nagyon kedveltük egymást, ő akkor még az ifjúlúkácsisták közé tartozott; tíz évvel később levélben hívtam a *Lélegzet* estjeire felolvasni. Utóbbi hárommal viszont szoros falanxban jártuk végig a négy évet, ültünk presszókban és a Belvárosi kávéházban (törzsasztalunkhoz pár percre vagy órára rengetegen lehuppantak), együtt készültünk minden vizsgára. Elvittem őket a kamaszkorom óta legbenső baráti társaságomba, melynek magját legelőször Surányi László, Horváth Ágnes és Judit, Bíró Anna és Eszter, a gimnáziumi évektől plusz Schneller István, Forgács Éva, Takács José, az egyetemiektől plusz Bíró Dániel, Vargha Márton, Horváth Iván és mások képezték. Ekkoriban vagy öt éven át minden szombat este a Horváth-lányok Hungária körúti lakásán gyűltünk össze vagy húszan, és egyre inkább a történelem és a *történefilozófia került a centrumba.*

Irodalmi körnek ott volt az ugyancsak heti rendszerességgel egybegyűlő egyetemi Alkotókör, az első évben még Utassy Joe-val, Kiss Bencével (épp végeztek), őket osztálytársunk, a Mócsi Ferenc néven publikáló ifj. Sánta Ferenc ismerte, így Mócsira, Joséra és rám testálták a *Tiszta Szívvel* új számának szerkesztését. Nem is jelent meg addig, amíg Josét és engem meg nem kerültek. Vasy Géza lett a főszerkesztő, és kinyomtatták az Alkotókör akkori legjobbjai – Spiró, Szentmihályi Szabó, Szilágyi Ákos, Körmendy Zsuzsa, Csaplár Vilmos és mások – írásaiból általunk összeállított számot. Csak Isztray Botond elbeszélését hagyták ki belőle, de – dacára, hogy két évvel előtte Vasy verseit nagyon megbíráltam – a *Töredék Tandoriról* című említett tanulmányom benne hagyták. Az Alkotókör egyébként sokféle fellépett a fővárosban, az Írószövetségtől az Eötvös

Klubon (a régi Metró Klub, ma Centrál kávéház) és az Iparterven át a Szentháromság téri jazzklubig, így publikálatlan költőként is elég sokan ismerték a verseimet. Aztán bekerültem a magyarországi egyetemista írók *Universitas*'70 című antológiájába, ebből – az én verseimből is – szemelvényeket közölt az *Ifjúsági Magazin*. Ekkor már egy éve írtam kritikákat – az ott munkatárs Lengyel Péter közvetítésének és Faragó Vilmosnak köszönhetően – az *ÉS*-be, előbb a *Fiatal kritikusok fóruma* címke alatt, majd vagy hat évig „felőtt” kritikusként, amíg a kritikáról szóló párthatározat miatt évekre abba nem hagytam. Verset csak az ott megismert Mezei András közölt tőlem a '70-es évek első felében két ízben – először egy költészetnap i összeállításban, az évtized végén pedig Aczél Géza az *Alföldben*.

– *De alakultak körök az egyetemen kívül is; Bereményi mesélte nekem többször, mennyit lógtatok együtt, többek között a legendás Bálint Endre-féle társaságban is forogtatok. De ott volt még Petrigalla lakása is. Kik voltak a legfontosabb pályatársak?*

– Azt hiszem, az ő nevüket az előbbieken már említettem. Bereményiét is – de ő nyilván nem a Bálint Endre-, hanem a Bálint Pisti-féle társaságról, az *Antológia*-szerkesztésről beszélt. Magam persze – szüleim nyomán – többször voltam Bálint Endrééknél, előbb a Rottenbiller utcában (még előbb, amikor Bálint Párizsban volt, Jakiéknál, akiknek ikergyerekeivel, Verával és Ivánnal jóban voltam – ott ismertem meg Mészölyt és Kurtágot), majd a Budafoki úti műteremlakásukban barátnőmmel, barátaimmal, egyedül. Petrigallánál viszont csupán egyetlenegyszer voltam, szüleimmel és barátaimmal egy Veszelszky-kiállításon, amikor Mezei Árpád beszélt a képekről.

A *Kezdet* című független folyóirat alapításának kísérletét, melyről *A váratlan kultúra* című esszékötetemben részletesebben írtam, 1967-ben Szentjóby, Apáti Miklós és mások kezdeményezték, Bálint Pisti is részt vett benne meg Lányi András, akinek az Eötvös Klubba vittem be a verseimet; akkor és ott ismerkedtem meg Erdéllyel, és hónapokkal később, már a rendőrségi betiltás után ugyanott ugyancsak a verseim kapcsán Szentjóbyval. Néhány hónapig több nyitott szerkesztőségi összejövetel volt, a Hungáriában, a Múzeum kávéházban – utóbbiban az ajtónál jutott már csak nekem ülőhely, annyian voltunk...

És volt még egy irodalmi köröm, az osztálytársaimmal; Horváth Dezső lakásán vagy tízen gyűltünk össze évekig havonta.

– *Említetted, hogy első könyved évtizedes késéssel jelent meg. Miért is?*

– A régi *Mozgó Világ* felfutásáig, nagyjából harminc éves koromig – néhány kivételt leszámítva – verset nem publikálhattam. Kormos István és Mezei bevalogatott az *Első ének* című nevezetes antológiába, melyben Tandorival az élen vagy hatvan „fiatal költő” között 10-15 igazi költőt is beengedtek a publikációs karámba. A szuperlektor Garai Gábor azonban állítólag „még nem tartotta elég éretteknek” a verseimet és kirakott. Amikor 1970-ben a *Magyar Műhelyben* megjelentek a verseim, Ady-vizsgámon Király István professzor – kiváló irodalomtörténész, de sötét, keményvonalas bolsevista, akkor épp Aczél egyik sűgője – két perc után beírta a jelest, majd szemrehányóan megkérdezte, miért külföldön publikálok? A válaszra, hogy „mert itthon nem közölnek”, fejcsóválva és hangját rezgetve bársonyba bújtatott fenyegetéssel közölte, hogy „Ádám, Ádám, nem lesz ennek jó vége!”, majd váratlanul elkérte a verseimet, hogy beajánlja Török Endrének, a *Kortárs* szerkesztőjének. A versek elolvasása után is behívott, kijelentve, hogy „kész költő, nem vitás”, majd azt kérdezte, miért vagyok ilyen pesszimista, amikor olyan szép az élet!? Meglepődtem, mert én csak dramatikusként éreztem a verseimet: annyira, mint a valódi életet. Török Endre – vagy a főszerkesztő – persze nem közölte a verseket a *Kortársban*, amint két évvel rá Alexa Károly sem – ráadásul eléggé sértő stílusban visszaadva – azokat, amelyeket az ott segédszerkesztő Szepesi Attila próbált meg lehozatni. Attilával, amint Tornai Józseffel a Váci utcai Akadémiai Könyvesbolt

rendőri megfigyelés alatt álló velem egyidős katolikus eladója ismertetett meg, Tornai-val kifejezetten jóba lettünk, nagyokat sétáltunk a Dunaparton és beszélgettünk. Nagy Gáspárnak és Tornainak köszönhettem az Írószövetségbe való felvételemet 1985-ben, ahonnan másfél évtizeddel később épp az ő irányzatuk által dominált választmány fedezte szélsőjobb megnyilvánulás miatt kényszerültem kilépni sokadmagammal.

De a kultúrpolitika láthatólag sokáig nem akart engem költőszerepben látni. Nyilván szüleim szellemiségének képviselője miatt. Egyszerre voltam ezoterikus és modernista plusz ellenzéki. Már a fiatalkori verseim politikumát is nagyon jól értették, plusz az egyetemen és az avantgárdban is a kemény maghoz tartoztam. Emellett taktikailag én is butaságot csináltam: Kormos ugyanis 21 éves koromban, 1969-ben elfogadta a *Kozmosznál* a verseskötetemet, azzal, hogy csak két év múlva tudja kihozni – én meg visszagondolva, hogy két évvel azelőtt mennyire mást írtam még, visszavettem a kéziratot. Amúgy közben jött az említett 1970-es váltás, úgyhogy tényleg egész mást írtam megint újabb két év múlva... Aztán, amikor mégis beadtam egy kötetet a *Magvető*höz, Kardos visszadobatta – akkor ráadásul már a Halászek–Szentjóby–Hajas–Balaskó–Erdély körbe soroltak, joggal, és már csak ezért se publikáltak.

Ettől kezdve nem is érdekelt a dolog, csak a mozgalom érdekelt, először a neoavantgárd, ahol a második vonalban voltam, majd Györe Balázssal megismerkedve az évtized végére összeállított *Más* című kéziratot antológia és az ebből kinőtt *Lélegzet* élő folyóirat szerkesztésével már az elsőben. Végül épp ennek köszönhetően lett kötetem. Sík Csaba – részint magától, részint nyilván azért, hogy irodalmi mozgalmi aktivitásomat megpróbálják leszerelni – 1982-ben felajánlotta a *Kozmosznál* kötet kiadását. Ekkor a már gépiratban szintén készen álló neoavantgárd kötet helyett az első, klasszikus modern korszakomat tartalmazó *Dánia* mellett döntöttem. Kronológiai sorrendben kívántam a széles nyilvánosság előtt bemutatni, amit addig csináltam; másrészt sejtettem, hogy a '68-'70 körüli versek politikai felhangja a Szolidaritás felléptével és a szamizdat–*Mozgó Világ*–JAK felpezsdítette térben újra erősen fog szólni – és nem tévedtem. Egy hét alatt elfogyott a könyv, és vagy tíz – három kivétellel – pozitív recenzió jelent meg róla.

– *Térjünk vissza akkor a neoavantgárd váltáshoz. Miként integrálódtak ezek a hatások a személyes-hitelesség szintjén? Az avantgárd ebben is sokrétű.*

– A váltásnak két döntő szellemi katalizátora volt, és részben ezzel összefüggésben két lépcsőben integrálódtak a hatások is. Az egyik az *irodalom-, illetve művészetfelfogásom megváltozása*, a másik a teória, filozófia felé fordulás volt. Az előbbinél – csillagászati hasonlattal – a kopernikuszi-centrális szemléletem és poétikám ptolemaioszi-epiciklikusra váltott. Ez egy földközeli nézőpontot jelent, ugyanakkor komplikáltabb-komplexebb verstípust eredményez, mivel az egyes szókapcsolatok, sorok egy instabil, folyton helyét változtató virtuális pontra utalnak. *Mellérendelő poétika* alapján *referenciálisan alig értelmezhető vers-szövegek* születtek így. *Epiciklus* címet adtam ekkor írott legfontosabb versciklusomnak, és az akkori, kéziratban maradt verseskötetemnek egyaránt. *A hurrikán háza* című válogatott verseskötetemben olvasható egy kisebb anyag ebből az 1970-74 közti neoavantgárd vers-anyagból, amely a pop és koncept art, a Bálint, Tandori, Oravecz, Szentjóby, Balaskó közvetítette századközepi korszerű világlíra meg a Michaux-, Pound-, Joyce-, Celan-olvasás nyomán csapódott ki.

De ugyanilyen döntő volt a másik elem, a *teória felé fordulás*. Már egyetemi éveim alatt olvastam a hozzánk került Szabó Lajos-gépiratokat, Platónt, elolvastam Kondor Imre – a sokkal később megismert Kondor Ádám zeneszerző édesapja – 1938-ban megjelent nagyszerű filozófiai problématorténétét. 1971-72-ben apám – látva teoretikus érdeklődésünk csúrázását – Surányinak, Isztraynak és nekem – preszokratikus szemináriumokat tartott. Az elsőn megnevezte a bennünket egyéneként jellemző – a tiszta szemlélettel szemben egyszerre ellenállást és pozitív erőforrást jelentő – szellemi „aktu-

ális patológikumot”. Nálam a *költői egzisztenciát* jelölte meg ilyennek. Ezzel párhuzamosan apám irányításával néhányan elkezdtek több példányban tisztázva legépelni a Szabó Lajos-kéz- és -gépiratokat. Amikor Horváth Juditnak, férjével, Oláh György klasszikus filológussal és Agnesnek a Klauzál utca sarkán önálló lakásuk lett, én is oda-költöztem két évig, ott folytattuk a szűkebb körűvé és kifejezettebben teoretikus irányúvá alakult szombati összejöveteleket. Ezeken rajtunk, Surányin és – a fél évig szintén ott lakott – Bíró Danin kívül Bíró Eszter, Schneller István és Tatár György vett részt. Ez volt az „EMKE-kör”. Anselmus *Prologionját* fordítottuk le megbízásból, majd Abélard-t, rengeteget vitatkoztunk, saját esszéinket és teoretikus írásainkat beszélgettünk meg. 1974-től már Halászék is átjártak szombat esténként. Akkoriban a skolasztika mellett általában filozófiatörténetet valamint Platón és Nietzsche-t olvastam. A döntő impulzust számomra a Szabó Lajos-hatás mellett épp Nietzsche jelentette. Ezeknek valamint Szentjób, Erdély és Hajas szövegeinek és metaművészi attitűdjének hatására évekig lényegében teljesen felhagytam a versírással.

Ekkoriban a hét éves biológiai ciklusok analógiájára – azokkal összefüggésben, de nem feltétlen azok következményeként – hasonló lelki-szellemi életciklusokat és 2x7 éves „nagyciklusokat” konstatáltam az életemben. Kb. 14 éves koromig tartott a *gyerek*-korom. 14–28 éves korom között *művész azaz költő* voltam. 1975-től – 28 éves koromtól – a *megismerés* lett életem egzisztenciális tengelye. Persze ezek a határok időben nem ennyire merevek – már ’73-’74-ben írtam esszéket –, de valamiképp mégis kitapinthatók. 1975 januárjában az addigi – alapjában verseket, naplójegyzeteket, olvasmány-feldolgozásokat, kritika-fogalmazványokat tartalmazó – kisebb füzetek helyett különböző színű nagy spirálfüzetekben teoretikus gondolatokat, Surányival, Isztrayval, Szentjóbival, Dixivel, Hajassal, Molnár Gergellyel és másokkal folytatott ilyen beszélgetések lényegét – *dogmapontjait* –, tanulmányok első fő gondolatait, saját többé-kevésbé szisztematikus „önalitikus”-önmegismerő erőfeszítésemet rögzítettem. Azóta tizenvalahány ilyen füzetem telt be – erre az interjúra készülve is a mostaniba jegyeztem fel néhány dolgot, amit el akartam mondani... A füzeteket folyamatosan visszaneztem évtizedeken át naponta legalább néhány percre: azaz „*füzeteltem*”, ezzel mintegy folyamatosságot próbálva teremteni a naponta új és új problémák, szituációk, feladatok – kihívásukkal frissen is tartó, de a szétszóródás és diszkontinuitás veszélyét is jelentő – dzsungelében. Az újraolvasgatás lehetővé tette az oldalszámozott lapokra történő számos vissza- és előreutalást, keresztbe-hivatkozást, így az egyes gondolatok feldúsulhattak. Az utóbbi évtizedekben készült esszéim, tanulmányaim egy része ilyen feljegyzett korábbi rövid gondolatmenetek vagy gondolatsűrítmények kibontása; olykor csupán egy épp odaillő régebbi megfogalmazott gondolat kerül be az írásba. Amióta visszatértem a költészethez is – előbb szórványosan, majd a ’90-es évektől folyamatosabban –, verseim egy részének első vagy épp végső fogalmazványa is ezekbe a füzetekbe kerül(t).

De 1973/74–1979/80 közt, mint mondtam, alig írtam verset. Azok is az általam *tézis*-verseknek, „*nyelvmatézis*eknek” nevezett nagyon rövid manifesztumszerű szövegeimre hajaztak, amelyekben a tézissorszerűen megfogalmazott gondolat élességét a versszerű ritmika, ismétlés, párhuzam édességével kíséreltem meg ötvözni.

Önmagam *megismerőként* identifikálása, a tényleges folyamatos megismerésre és önmegismerésre törekvés, a gondolkodás primátusa, ám azon belül a skolasztikus-hegeliánus rendszerszerű gondolkodással szemben az egzisztenciális és aforizmatikus gondolkodás a füzetemben, a poláris ellentétek kiélezése, a „nyelvmatézisek” preszókratikusokra is hajazó költői teoretizálása, a radikális szakítás addigi írásmóddal mind Nietzsche ihletésére utal – annak dacára, hogy többnyire és alapjában az övével ellentétes teista világkép határozta meg a tartalmat. Amint első, költői nagyciklusomban Ady és apám szelleme, úgy ebben a másodikban a filozófus-pszichológus Nietzsche és a teisztikus-aforizmatikus Szabó Lajosé vezetett.



Felolvasás
az Örley-hajón.
1986

– *Költői látásmód, filozófusi hajlamok, görög-zsidó-keresztény kérdések, sok olvasás; aztán pedig a szervezés, a fiatal magyar irodalom megannyi kezdeményezésénél jelen vagy; viszed az ügyeket. Honnan eredt ez az alázat, amely a saját pályádat voltaképp mindig hátrébb sorolta a közös ügyek miatt?*

– Kiváló érzékkel kapcsolod össze a két dolgot: önváltozásomat és mozgalmi aktivitásom újraéledését. De az alázat csak a transzcendenssel való viszonyban nem kenetteljes, önleértékelő vagy hazug. Emberekkel szemben ugyanolyan hamis, mint a dölyf. Velük szemben az ön- és életformálásuk, példájuk vagy alkotásaik nagysága vagy legalábbis jelentősége esetén a tisztelet és a tanulás tőlük az adekvát viselkedés. Innen egyenes út vezet a *közösség primátusa* felé. Ebben nyilván döntő szerepe volt, hogy születésemtől egymást segítő emberek – először persze csak engem segítő – alkotó közösségében nőttem fel. Azután ilyen *közösségek*be kerültem családomon az ő legközelebbi barátaikon kívül diákkorom óta újra és újra. A szellemi-baráti közösség egy részét örököltem: mint ez már a korábban mondottakból is kiderült, a Szabó Lajos–Tábor

Béla- és a Vajda–Bálint Endre-kör tagjainak gyerekeiből kialakult egy „második nemzedék”, amelyet spirituális, kutató attitűd jellemzett és megpróbálta világosan látni a történelmi-politikai helyzetet. Irodalmi mozgalmakban és fiatalabb koromban a baráti és szellemi közösségekben animáló szerepem volt; Szabó Lajos és apám gondolatvilágának megértési kísérletében aktívan befogadó, másokkal való megértetési kísérletében hol animáló, hol aktívabban-passzívabban részt vevő voltam–vagyok. A progresszív irodalmi, művészeti mozgalmakat ugyancsak diákkorom óta fontosabbnak tartom, mint az egyéni írói pályát, mert *a közösségek és a közös fellépés jelenti azt a kritikus tömeget, amely tartós és kiterjedő pozitív szellemi-irodalmi – és későbbi következményeként pozitív irányú történelmi-politikai – változást képes kiváltani*. Természetesen az önálló szellemi és irodalmi alkotás számomra belső kényszer és önfel szabadó cselekvés, amiről soha nem tudtam és akartam lemondani; enélkül alkotó közösségekben és irodalmi mozgalmakban szerepet vállalni egyébként nem is lehet vagy igen problémás. És az alkotáshoz meg a befogadáshoz kell a magány, mert mozgalmi élet, diskurzus, telefonálás és emailezés, csatazaj közben sem az alázat, sem az alkotó öntudat nem kap szabad belső teret. Tehát a magányos alkotó és a társas mozgalmi létforma dialektikáját és arányát kell kialakítani – ami persze nem mindig sikerül...

A szellemi – négy szemközti, kisebb munka- vagy tíz-húsz fős komoly – beszélgető-közösség persze már igazi befogadás-alkotás. Szellemi–személyes az írói mester-tanítvány kapcsolat is, amelyik például engem négy évtizeden át Rába Györgyhöz fűzött. Az *irodalmi mozgalom* viszont átmenet a szellemi és a társadalmi jelenség között.

– *Az irodalmi mozgalomról beszélj egy kicsit részletesebben is!*

– 1970-hez hasonlóan egy évtizeddel később ismét – csak időben némileg elnyújtva felbukkanó – jelenségek *koincideneciája* vezetett vissza mind a versíráshoz, mind az

irodalomba. Ezek: a budapesti underground szétverése, vezető alakjainak, köztük több barátomnak emigrációba kényszerítése és Hajas Tibor halála; az egyetemes avantgárd válsága és a posztmodern megjelenése; találkozásom Györe Balázssal és a Fialat Írók József Attila Köre Szilágyi Ákos vezette szabadságharcának kezdete, épp a körbe történt felvételem után röviddel; a hazai és világpolitikai helyzet képlékennyé válása és egy verseimet először viszonylag rendszeresen közlő folyóirat, a „régí” *Mozgó Világ* megjelenése. Feleségemmel tett 1979-es második párizsi utam, ottani találkozásom Ajtony Árpáddal, többszöri és máig utolsó hosszú beszélgetéseink Molnár Gergellyel, düsseldorfi hetem Kotányi Attilánál, majd kéthetes hamburgi együttlétem a Színházi Világfesztiválon a New Yorkból odaérkező *Squat Theatre*-el (Halász, Koós Anna, Bálint István, Breznik Péter, Buchmüller Éva színházával) – a klasszikus modernség és avantgárd komprimált zárólményével megajándékozó első párizsi utam pendant-jaként – a magyar neoavantgárd tűzijátékszerű utolsó fellobbanása volt számomra. 1980-ban pedig megtartottam egyetlen performance-omat, *A káprázat kertje* címmel.

Még 1975-ben megismerkedtem Györe Balázssal, aki két szövegversemet elkérte és leközzeltette a *Jelenlét* című bölcsészkar almanachban. Összebarátkoztunk, mivel három szinten is rokon lelkek voltunk: a lírai költészet – és annak számunkra épp problematikussá válása – terén, a nagy tradíció iránti érzékenység terén (Balázs apjától örökölte Hamvas iránti fogékonyságát, a Szentjóbtytól épp kölcsön kapott gépelt *Scientia Sacra*-füzeteket folyamatosan továbbkölcsonöztem neki) valamint a kettőnkben teljesen hasonló igény terén egy független, karakteres, minőségi, modern irodalmi mozgalom megteremtésére. Ez utóbbi a már említett *kézírtos antológia szerkesztésével kezdődött*, melyben többen is részt vettek. (Az újra hazatért Oravecz Imrével is találkoztam, ő javasolta realiztikusan ismét a folyóiratnál szerényebb antológia-tervet.) Sok kaland után az évtized végére összeállítottuk a végül a *Más* címet kapott antológiát, melyet a *Magvető* és a *Kozmosz* is visszautasított; az előbbi vezetője, Kardos György elég durván, Ungváry írása kapcsán fenyegető politikai felhanggal, az utóbbi, Sík Csaba szimpatizálva, és egyéni kötetek kiadását felajánlva számos résztvevő költőnek. A *Másból* – Rácz Péter és eleinte Tábor Eszter, később Miklóssy Endre szerkesztői bekapcsolódásával – nőtt ki a *Lélegzet*; előbb hangos, élő folyóiratként 1981-től, majd a két *Lélegzet*-antológia 1985-ben és '87-ben.³ 13 élő folyóirat-szám után, több más progresszív írócsoporttal és csoportoktól független jelentős írókkal együtt – Györe, Rácz Péter, Kukorelly Endre, Hekerle László, Szilágyi Ákos, Szkárosi Endre és mások különösen aktív közreműködésével – pedig 1984-85-ben megalakítottuk az Örley Kört.⁴ Valóban, a közös fellépés, a mozgalom annyira lekötött, hogy, bár Keszthelyi Rezső a nyolcvanas évek közepén kért tőlem újabb verseskötetet, ennek összeállítását és beadását a rendszerváltásig húztam, végül csak a kilencvenes évek közepén jelent meg a régi *Magvető* utolsó kiadványaként. Viszont a nyolcvanas években már folyamatosan közöltem verseket a *Magyar Nemzet*-ben és az *ÉS*-ben, utóbbiban kritikákat is újra. A 80-as évek elején elkezdtem újra kompakt verseket írni – igaz, évente 6-8-at csak –, de az antivers szikárságával, pontosságával, gondolatiságával, „a szellem zenéjével” próbáltam beoltani az ismét klasszikusan-modern formákat. Tehát a forma védőpajzsa alatt is problémákat próbáltam felnyitni – hogy mikor milyen sikerrel, az más kérdés.

– *Beszéltél 7 éves ciklusokról, illetve 14 éves nagyciklusokról. Ha jól számolom, 1989-ben zárult egy újabb nagyciklus...*

– Pontosan, és ezzel a saját életemben és a környező világban történt váltás interferált bennem. 1989. június 16-án, a Hősök téri újratemetés estéjén az előtte az egész családon végigszárguldott influenzavírus tíznapos nagyon magas lázzal ágynak döntött és

3 Részletesebben I. erről a folyamatról: <http://www.c3.hu/scripta/beszelo/98/12/16tabor.htm>

4 I. <http://www.c3.hu/scripta/beszelo/99/05/17tabor.htm>

csak nyár végére szedtem össze magam. (Mellesleg – az engem egyébként rendszeresen és szívesen közlő, akkor épp nyomdai ügyeletes Bella István rovatvezető telefonjára – a verseimhez ugyancsak pozitívan viszonyuló Bata Imre kivette a június 16-i *ÉS* címlapjára már betördelt, a Tienanmen téri eseményeket a budapestiekkel egymásba játszó, *A hősök tere* című versemet...). A történelmi felszabadulással párhuzamosan ekkor indult nagyciklus paradox módon számomra ezúttal valóban a *szolgálat* – amint fogalmaztad, közös ügyek szolgálatának – primátusát jelentette. (Nem azonnal; 1990-92-ben hirtelen nagyon sok vers született, 1991-ben *Hérakleitosz-matt* címmel egy kis versfüzet is a *Cserépfalvínál*.) Először is, miután a politikai szabadság egyben publikálási felszabadulást is jelentett, ősszel megjelent – a már készülődőfélben lévő – *Életünk*-különszám Szabó Lajosról, a következő két évben apám két háború előtti könyve – ezek szervezési ügyeit én bonyolítottam. *Lélegzet Könyvek* sorozatcímmel a *Typotex Kiadónál* a Soros-Alapítvány támogatásával kiadtam anyám, Mátyás Stefánia háború utáni első hazai verseskötetét, Surányi László matematikafilozófiai tanulmány-, Isztray Botond elbeszélés-, Vöröss László drámakötetét, majd Tábor Eszter verses- és Miklóssy Endre esszékötetét, később Szabó Lajos – annak idején Kotányi és Kunszt által lejegyzett, most Surányival együtt megszerkesztett – *Szemináriumi előadásait*. Közben, 1992-ben meghalt apám. Ez után az ő hagyatékának a feldolgozása került előtérbe. Surányival egyrészt a füzeteiben található – részben diktafonra mondott – gyorsírástól jegyzeteinek rendezését, kiadásának előkészítését, publikálását végeztük, másrészt Szabó Lajos-tanulmányát elemző szemináriumot indítottunk fiataloknak.

Másodszor is gyerekeimre és anyámra figyeltem. Harmadsorban pedig, mivel a piacgazdaság aláásta addigi megélhetési stratégiám – a lehetőleg fél vagy kötetlen munkaidős nem-irodalmi, periférikus szerkesztői állásokba húzódást –, komolyabb pénzkereső munkát kellett keresnem. Így kerültem a Városházára, előbb Schneller István barátom, akkori főpolgármester-helyettes kabinetjébe, majd az ő mandátumának megszűntével a Sajtóirodára; onnan is mentem nyugdíjba.

Mindez annyira lefoglalta időm és erőm, hogy – noha publikáltam verseket, esszét, olykor kritikát, megjelent újabb két kötetem és némi részt vettem a Szépirók Társasága alapításában is – kicsőppentem a gyorsan átalakuló irodalmi élet centrumából. Cserébe – máig! – megmaradt számomra viszont az Örley Kör magva előbb az Astoriában, majd – némi bolyongás után – a Centrálban, most a Zsivágóban, ahol Ungváry Rudolf, Földényi László, Salamon János, Uri Asaf, Györe, Rác Péter, Marno János, Tillmann József és mások jelenléte igazi, érdekes és érdemi diskurzusokat garantál.

Ezt az 1989-ben indult nagyciklust anyám második kötetének kiadása, halála, majd apám poszthumusz kötetének összeállítása és *Személyiség és logosz* címmel a *Balassi Kiadónál* való megjelentetése zárta 1999 és 2003 között.

Az akkor elkezdődött újabb nagyciklus – nem tudatosan, de a mából visszatekintve elég jól láthatóan – bár az előző folytatása is, inkább mintha korrekciója lenne. Mintha a belégzés–kilégzés ősi dialektikája érvényesült volna. A *Kalligram* kiadta esszé- és válogatott verseskötetem, számomra éppen megfelelő fogadtatásuk, három díj, a – Csaplár elnöksége óta reanimálódott – Szépirók Társasága munkájában való aktív részvételem és – nem utolsó sorban – a versek megszorodása jelzi ezt.

– *Mikor kel útra benned egy vers? A gondolati-szellemi inspirációkat már érintettük; részletezzük és bővítsük a kört!*

– Közel két évtizede ezt is egy versben próbáltam rekonstruálni, meg a különbséget a fiatalkori és mai vers-foganás között: valaha a „*versem a zene szelleméből / született földi éjjel égi képből*”, míg „*a versem most a szellem zenéjéből / kiválva zuhan alá az égből*”. Régen valóban főleg éjszaka, otthon, a szobámban jöttek a versek, az utóbbi évtizedekben inkább nappal és másutt: elsősorban *természeti* környezetben. Utóbbi a

80-as évek közepétől lett fontos az életemben. 1992-től közel húsz éven keresztül a *Freiheit és az Urlaub* értelmében vett *vers-írási szabadság* egybeesett. A Szigligeten töltött két nyári hét alatt írtam az év verstermésének nagyobbik felét. A szigligeti parkban tudtam kizárólag a szellemi és költői inspirációra koncentrálni. És ekkorra értem meg valamennyire Rilke – főleg a késői Rilke – befogadására, melyet kiválóan egészítettek ki a Báthori Csaba válogatta és fordította levelei; Rilkenél pedig a természet és a szellem különösen szoros szimbiózisban áll. Egyéb fontos olvasmányok – gnosztikus szövegek, Nietzsche-kötetek, Hamvas-esszék – mellett a *Genezis* és a *Kabbala*, illetve az azt ismertető könyvek valamint apám kézíratai pedig a szigligeti kertet az Édenkert transzparens szimbólumává avatták a versekben. Az ott – és aztán már újra itthon is – egyre bővebben „alázuhant” versek mellett az utóbbi években apám – Surányi által megfejtetett – gyorsíráshoz szellemi hagyatékának ismét szélesebb körben történő megértési kísérlete inspirált. A szigligeti park továbbra is kivételesen hely maradt számomra, de az utóbbi másfél évtizedben a lakásomból könnyen elérhető és padokkal bőven ellátott Vérmező is versírásra alkalmas helynek bizonyult – az itteni környezet többnyire értelemszerűen profánabb, földközeli lírát indukál. (Az itt kipattant nyersverseket persze otthon sokszor át kellett dolgoznom – amúgy is majd’ minden első verziót soká fektetek, javítgatók.) Minden esetre ez vezetett egy, a szöveget és természetet egymáson tükröző verskötet tervéhez, melynek megírására 2011-ben NKA-támogatást kaptam, s amely *Versmező* címen tavaly jelent meg a *L’Harmattan* Kiadónál.

– *A költészet esélye egykor és ma. Ereje, népszerűsége. Elágazásnál vagyunk; ma hogyan látod a lehetséges útvonalakat?*

– Nyomtatott verseket és verseskönyveket a pop- és rock-kultúra dominálta egész nyugati világban egyre kevesebben olvasnak (talán Bob Dylan Nobel-díja is erre reflektál...), viszont meglepően sokan mennek el felolvasásokra és olvasnak verset a neten. Ezzel együtt lehetséges, hogy a régi iszlám költőktől és trubadúroktól indult műfaj megszűnőben van. Hogy átalakulóban, azt a szabad-, próza- és avantgárd vers másfélszáz éve mutatja. De gondoljunk bele, hogy a 18. század közepétől a 19. század második feléig lényegében csak epigon képzőművész volt; az igazi irodalom, gondolkodás, zene iránt annyira érzékeny Goethe *görög szobrok római másolatainak reneszánsz másolatait másolta* rajongó lelkesedéssel... Am ugyanekkor Turner – késői romantikusnak indulva, korát félszázaddal megelőzve – teljesen korszerűtlen zseniális festői életművet alkotott. Vagy: a 20. század elején a szimbolizmus már elavult irány volt, Ady mégis Eliottal, Apollinaire-rel, Rilkével azonos nagyságrendű költő lett szimbolistaként is. Természetesen nem hasonlítom magam hozzájuk; csak azt a tanulságot vonom le a példájukból, hogy a korszellemmel egyszerre kell együttlélegezni és – ha van önálló lényeges kifejezni valónk – szembeállni.

– *A te megszólalásaid mennyiben változtak meg? Majd’ hetven év telt el 1947 óta. Értelmes-e nálad kései, idős korszakról beszélni?*

– Erre Pór Péternek a *Versmezőre* írott, szokása szerint telibe találó levélbeli reflexiójából idézek: „lírad [...] sok és sokféle visszataláláson át mindig állítást keresett, az alapvető metafizikai világgondolat megjelenését és megvalósulását. Most viszont egy sokalakzatú, de egylényegű travesztia kötetet komponáltál, amelyik így minden alakzatában egy keserű világtapasztalatot mond el, illetve variál”, és „negatívba fordított lírá”-nak nevezi a tartalmát, „mondjuk elsősorban Eliot nyomán” haladva. Neki válaszolva írtam, hogy „a külső körülmények entrópiikus irányú változása: idősödés/öregedés meg országvilág – főként az ország – viszonyainak romlása természetesen valóban «szívós keserű világtapasztalatot» jelent; azt tehát mindenképp el kell mondanom, vagyishogy bele kell mondanom a versbe. Persze «az alapvető metafizikai világgondolat megjelenése»-nek és «állításá»-nak feladását a külső körülmények negatív előjelű túlsúlyra fordulása – ilyen szempontból az öregedés is külső körülmény! – nem indokolhatja. Ha valóban ez lett a

A Lélegzet 2 antológia
bemutatásakor 1987-ben
az Egyetemi Színpadon
Garaczi Lászlóval és
Rácz Péterrel



kötetem domináns hangja is – és lehet, hogy ez lett –, az valóban «negatívba fordított lírát» jelent. *Részben* én is ilyennek látom a kötetet; már az összeállításakor is ilyesmi sejlett. De ugyanakkor azért nem az *egészet*. *Harmadrészt* pedig régebbi könyveim egyes darabjaiban, formáiban is megjelent, sőt! teljes korszakaimra is rányomta a bélyegét ez a negatívba fordítás! [...] A költő akarhat így vagy úgy írni – valamennyire kell is tudnia akarni –, de van egy mélyebb akarat, «a vers akarata», pontosabban egy olyan hatalmas centrális belső erő akarata bennem, amivel ha szembemegyek, csak rossz vagy semmilyen vers nem születik. Eliot pl. épp arra példa számomra, hogy benne megvan mind a két irány: a negatívba fordított, egészen, mondjuk, *Az üresekig*, és a *Hamvazószerdától* kezdve a *Négy Kvartett* «metafizikai állítása».”

TÁBOR ÁDÁM

Nem-mező

hommage à Florenszkij

A versmező nem-mező
szavai nem fogalmak
képei nem szó-virágok
sorai nem barázdák
A versmezőnek nincs határa
felfelé nem faként tör
A versmező külön világ
a világban és fölötte
amelyre nem ég feszül
amelyre nem nap süt
a versmező ég a földön
éppen hogy ő világít
A versmező a lét szíve
forrása fénye szent tér

kísérleti fázis

kísérleti fázis január ébred
fekete napba szőfény vakít
metronóm évek időbe raboltak
friss pillanat kiszabadít
gyors ütközés új részegészecske
támad szétrobban a rendszer
helyén zavartan bolyongnak a voltak
valaki megtalál valakit

könyválom

halott barátom kék
fedele puha kötés
szekrényt kinyitva kiemelem
szívemre szorítva megcsókolom
rég
mellette fekvő mesterem téglalap hason
név *említ egy nála jobb szabót*

régi barátném verseskötetét
hozza vissztük le föld alá
az autók közé olvasva megyek
ahogy haladok benne egyre jobb
a túl oldalon üveg mögül
tiroli turista viking szuronnal
nevet dánia nyolevannégy

Katorzsüé

Riviéra fõn után éjszaki hidegfront
track robog lelkemen ropogás szívszorít
kintlent rohamkocsik szirénaszél sivít
esterházunkat szervei szétszedik
picassokék után vér lepi vallouris-t
ünneplõ napnépre rohanó terror ront
az angolsétány kihál csatornazombihad
Párizsi judit vigyázz víg szemedre
Százéves háborúk parazsa felizzik
Nizzáról mától ez jut eszembe

Fel

Éden-földön földalatti nyom
A mélysötétből fölkvánkozom
az árnyékszellemlemből a napra
a hasonlatbarlangból arra
a tisztásra ahol azonos
lehetek újra magammal a léttel
Szembeszegülve a nehézkedéssel
pontosan az életfa tövében
a földmagzatburkot áttöröm
A nap sugara lenyúl értem
s fejem fölött a végtelen kékkel
szemem egyszerre csak felnyitom

MIKLÓSSY ENDRE

A valóság peremén

Tábor Ádám költészetéről

A sosem-volt földi paradicsom legendája nyomán „János pap országának” titulálta gúnyosan Petri György Kádárnak azt a Magyarországot, amely az elfojtott szabadság után a szellem kiküszöbölésével konszolidálódott – és amelyben felnőttünk. Élünk, dolgozunk, gyarapodtunk, meghaltunk – egy olyan hamisított valóságban, aminek még nevet sem tudtunk adni. (Még a rendíthetetlen ’56-osok se igazán tudták, miről beszéljenek – mivelhogy azt se, hogy kinek.)

Boudrillard a nyugati agymosodát – a média-kultúrát – egy evolúciós láncban foglalta össze ekképpen: reflektál – elfed – elfedi az elfedést – a valóság helyébe egy minden átfogó képzetet helyez (simulacrum). Nos, „János pap országának” szintén az volt a specifikuma, hogy ezt a pseudo-valóságot immár nem az Eszméből kívánta levezetni, hanem magából a köznapi életből, annak gondolat-nélküliségéből, hiszen úgymond minden gondolat irreális a mindennapi tapasztalattal szemben. A 60-70-es évek lázongó fiataljai maguk se igen tudták megfogalmazni, hogy mi bajuk is van.

Tábor Ádám a lírikus, szétnézve nemzedéke romjain, azaz a béketábornak nevezett vidám barakkban, ezt a képet látta maga előtt. Ha pedig ez így van, akkor a valósághoz csak a simulacrum negligálásával lehet visszajutni. Aminek tehát ki kell lépnie a köznapi ál-valóságból. A Nyugat kultúrája nekünk itt nem sokat segíthetett. Nem is a hozzáférhetetlensége miatt, hanem mert annyira másféle közegből szólt. Hogyan lázongjunk a „polgári létforma” ellen egy olyan országban, ahol a hatalom ezt felszámolta?

(Sok év telt el, amíg át tudta tekinteni ennek a pseudo-világnak a transzcendenciáját:

„Tucat munkanap után pihenő,
Akkor is, most is Noked dolgozom.
Az Édenben egyetlen forrás fakad.
A Bölcsesség Fája hétköznapi is nő.”)

Nincsen komoly szellemi mozgalom társadalmi alap nélkül, és a kultúránkban az elhamvadt ’56 után a 60-as évektől a cseh-mozsi „új hullámának” a szimbolikája segíthetett hozzá sokakat a valóság értelmezéséhez – Tábor Ádám költészetében mindenesetre döntő kiindulási pont volt. Ezekben a filmekben a szellemi autonómia tökéletes pártosztalansággal, sőt szelíd humorba ágyazva jelenik meg. Ami ugyan eléggé idegen a mi romantikus életszemléletünkötől, viszont éppen a földbe-ágyazottságával segíthetett megnyitni a valóság korunkhoz illő ábrázolását. Ezt Tábor Ádám így ismeri fel:

„A földön járva megmaradva
léphetsz csak újra ama régi kertbe.”

A költői problémát pedig – amit bizonyos fokig nyilván ars poeticának is tekinthetünk – abban látja, hogy „a költői individualitás fejlődése az alanyiség erősödése felé kanyarodott, ez azonban egy tárgyiasuló közegben egyben a magányosság fokozódásával járt. Egyre szűkültek az önmegértéshez életfontosságú közösségi megértés kontrollkörei, miközben a költőséget konstituáló szubjektivitás mind hatalmasabbra nőtt.”

Ebben a helyzetben a tradicionalista Eliot, Tábor Ádám egyik fontos tájékozódási pontja, a költőnek a médium-voltához kapcsolódott, ami azonban őt csak részben elégti ki. Lemondani nem kíván a szubjektumról sem, valamilyen hidat akar itt építeni a mítosz képviselte tradíció és személyes élethelyzete között.

„Rettegem Psychédnek
megoldani övét
ezért csak veszteségnek
pocsékolom ölet.”

Úgy tűnik, a cseh film tanulása ebben is segített neki. „Victoria praecox” – összegzi a „Szigorúan ellenőrzött vonatok” személyes szexuális feszültségek és társadalmi jelentőségű halálos végű szerep közt hányódó kamasz-hősnének a sorsát. Az erotikum mintegy személytelenedik e versekben, történelmi vagy mítikus összefüggésekbe ágyazódva.

„Meztelen kordbársony krampusz arcod
Fölégetett gyufám magjába hajtod.
Boldog vagy a meddő zúrzavarban,
Dionysos szembe száll a napban.”

•

Van †Prágai Tamásnak egy rendkívül találó distinkciója a modern költészettel kapcsolatban. Maga a líra úgymond „felfüggesztett kommunikáció”, azaz nem egyszerű közlés a célja, hanem a mondottakat átéléshez segíteni. Vagyis nem csupán „jel”, hanem jelkép – az Én megmutatása, hogy Te magadra ismerj benne (Karácsy Sándor nyomán). A hagyományos formájú lírát nevezi „költeménynek”, ez az átélésen keresztül vezet a megértéshez. A modern költészetet pedig „versnek” kívánja nevezni, ennek a jellegzetessége a „szórt jelrendszer” többértelműsége, és fordítva, a felfogott jelentésen keresztül vezet az átélésbe.

A „szórt jelrendszert” korlátozottan Tábor Ádám is alkalmazza a többértelmű szavakban. Ezek a költeményei mintegy a szójátékban rejlő mondanivalónak a kibontásai. „Szeműzetés” – mondja hályogműtétjéről. „Taodice” – birkózik benne a személyesség az ősi kozmikus egységgel. „Szakadásnak” mondja az elveszett szabadságot. „Finnegans Vég” – hivatkozik Joyce emblematis utolsó művére, saját életútját felidézve. „Bibliagrafia” – idézi fel, mintegy nekrológgéppen Andrzejewski életművét – a verset a nagy író könyveinek a címéből összeállítva. 1981 – „Prelúdium vagy fúga”, előjáték-e egy harmonikus világhoz, vagy a történelmi erők félelmetes kergetőzése – a zenei formákból átvett hasonlat arra a reménytelen, de bizonytalan helyzetre utal, amit a Szolidaritás éve jelentett anyyunk számára.

Ezek a hagyományos, itt „költeménynek” nevezett formákhoz kapcsolódnak. A kísérletei a Prágai Tamás szóhasználat szerinti „vers” irányába többnyire problémátikusak – épp a lényegük, a „szórt értelem” hiányzik belőlük – ezek a versek inkább esszé-vázlatoknak tekinthetők. Van azonban ennek egy mélyebb jelentősége. Ezt írja erről.

„Aki elveszti a zenét mindent elveszít.
Aki elvétí a ritmust vétkezik.”

Az, amit „költeménynek” nevezünk itt, eredendően szoros kapcsolatban van a dallal, magának a kötött formának is ez a lényege. és ez egybe esik Orpheusznek a foglalkozásával.



Az Örley Kör első hajóútján
1985-ben Rácz Péterrel, Miklóssy
Endrével és Hekerle Lászlóval.
Fotó: Halas István

„A költészet a zene szelleméből
milyen magasra milyen mélyből ér föl
a gondolon át a nagyobb égig (...)
Az én versem a zene szelleméből
született földi éjjel égi képből”

A modern költészet, amit itt „versnek”
nevezünk, viszont alapvetően idegenkedik
a zene harmonia praestabilitásától.
Ez az intellektuális kiindulópont számára
ugyanis távol esik éppúgy, mint maga a
világunk attól a rendezett mélyszerkezet-
től, amit az orfeuszi alap általában jelent.

A „vers” persze éppen ettől lehet hiteles, hiszen a valóságos világgal ekképpen szem-
besít. Tábor Ádám költészete ebben az értelemben nem tekinthető „modernnek”. Ami
természetesen nem kicsinyítést jelent, hanem osztályozást.

„Nem jó a gondolatnak egyedül” – parafrázálja a Teremtés Könyvének a társ-teremtő
mondatát, amit költészetének egyik tanulságaképpen így fejlesztenék tovább: a költe-
ménynek se jó egyedül. Volt egy híres angol film, a „Holt költők társasága”, amit úgy
egészíthetnénk ki itt, hogy élő és holt költőké, mert a holt éppen ettől válik élővé (Így be-
szélt Szabó Lajos az alkotók idő-fölötti szövetségéről.) Tábor Ádám a költői kapcsolódá-
sait kortársi üzenetekkel és hivatkozásokkal is kiegészíti: Weöres Sándor, Rába György,
Marno János, Tandori Dezső megszólításával.

Szívesen alkalmazza itt is a szójátékokat, amelyek mintegy a név és a költői léthelyzet
között teremtenek kapcsolatot:

„József és Attila”, a bibliai kitalált testvér és a világhódító ellentét-párja

„Holannap”, az apokaliptikus cseh költő időszerűsége, kérdés formájában

„Határiel”, a határon átment Győző, aki az idegenben a nyelvével csak a levegő
szelleméhez tud kapcsolódni.

„Tezső”, szólítja meg Tandorit.

„Ha csak lehet, a létbe álllok,
s nem a semmiből szól dalom.”

Van ebben persze egy észrevehető kétely is: lehetséges-e? Tábor Béla tűnődik olyas-
képpen Heideggeren, hogy ő a „létlejtés” elleni filozófiai küzdelemben hajlamos volt a
létező felejtésére, és a gondolkodása ekképpen elszállt a lila ködbe. De nem kell-e magában
a csonkulásban meglátnunk valami sors-szerűt, ebben a józan megértésnek oly igen ellen-
álló világban?

A jelen szóhasználatunk szerinti „költemény” tehát alapjában véve nosztalgia. A töredezett és meghamisított ál-valóság helyreállításán élethosszan fáradozó költő így találkozik óriás elődjével is. Kinek számára még létezett a valóság, a maga egységében és teljességében, lét-szerű, valódi és nem eszmékből levezetett ellentmondásaiban, amelyek azonban feloldódnak Isten színe előtt.

„A magyar költészet: Balassa gyarmata,
Termő nyelvre hullott hajnali harmata.
Ma is nyelvünkön még tavaszi zamata.
Strófaídra táncol velünk a szerelem.
Vitéz verselésed féktelen fegyelem.
A te fohászodhoz közel a kegyelem.

Mélyre tekintetes gyarmati Balassa!
Könyvedtől követőd könnyeit hullassa,
Hogy őt is az Isten élessze-halassza.”

Mi vajon létezőnk-e egyáltalán – merülhet fel bennünk a kétely életünk drámai kiüresedésében a formalizálódott létélményeink közepette, amelyekben önmagunkat már sehogyan se tudjuk felismerni.

Tábor Ádám innentől mintha egyre inkább a kabbalista ezotériában keresné a maga költői-egzisztenciális helyét.

„Az alsóbb hét szefira
elrejtü úgy mutatja
a magasabban álló
keter-bina-hochmát. (...)
S felemelve fejem
leplek nélkül látom
az Ég-Sophban fürdő
napszínű koronát.”

Itt a kabbalista életfa megidézését hallhatjuk, ami az okkult tanítás szerint magába foglalja a Világmindenséget, az alapját képező végső renddel – amit íme közvetlenül érzékelnünk is lehet.

A gyűjteményes kötet címadó verse: „A hurrikán háza”. A mindent felforgató-leromboló hurrikánnak a belsejében ugyanis csend és nyugalom van – a pusztító erők csak kifelé érvényesülnek.

KÁLLAY ESZTER

doktor sors

épp csak megszületek
 táborba érkezem
 doktor sors kiválaszt
 gyermek-operára
 enni ad vigyáz rám
 egész nap próbálok
 kétszer színpadra állunk
 azóta éneklek
 doktor sors meghal
 offizier sors belép
 kiválaszt magának
 villájában lakom
 cipőjét pucolom
 ruháját kefélem
 ebédjét készítem
 offizier sors elmegy
 három nap zárkózz be
 kimegyek túlfelem
 gyalog hazajövök
 mindenkim életben
 kimegyek el haza
 azóta éneklek
 doktor sors tanított
 doktor sors választott¹

Bruno Bettelheim gyerekpszichológus, pedagógus (aki maga is a dachau-i és a buchenwaldi táborok túlélője) *Helpless Victims*² című tanulmányában a koncentrációs táborokban kialakult különös csoportpszichológiai mintákat vizsgálva arra hívja fel a figyelmet, hogy a koncentrációs táborok rabjaiban egy bizonyos idő elteltével olyan tulajdonságok alakultak ki, amelyek elsősorban a kora gyermekkorban jellemzők. Az örök a rabokat sok szempontból gyerek szerepbe kényszerítették, olyan gyakorlatok által, mint az ürités szigorú ellenőrzése vagy a szexuális vágyak kielégítésének tilalma. Az értelmetlen és önkényesen kirótt kényszermunkával is infantilizálták őket: a raboknak például nehéz köveket kellett egyik helyről a másikra cipelniük, hogy később visszavigyék őket az eredeti helyükre. A rabok egymással csak gyerekesen, a „du” alakot használva beszélhettek, míg az őreiket mindig tisztelettudóan, magázva, az összes tisztségüket megemlítve kellett megszólítaniuk. A rabok így lassanként elvesztették időérzéküket, és akár a gyerekek, csak a közvetlen jelenben voltak képesek élni, elveszett a tervezésre való hajlamuk és egymáshoz fűződő viszonyaikat is gyerekesen alakították: sokszor halálosan összevesztek, hogy kis idővel később kibékülhessenek vagy újabb barátságokat szöveszenek, amelyek szintén hirtelen bomlottak fel. Nem lehet tudni, hogy a Gestapo előre

1 Megjelent: 2000 irodalmi és társadalmi havi lap | Megjelenés éve: 2010 | Lapszám: 7 - 8

2 *Helpless Victims*, in: *The Holocaust – Problems and perspectives of interpretation*, szerkesztette Donald L. Niewyk, 1997, kiadó: Houghton Mifflin Company, Boston, New York, 54-59.o.

megfontolt szándékkal erőltette-e rá a rabokra ezt a típusú gyerekstátuszt, de ennek hatására a rabok örökhöz való viszonya gyakran radikálisan megváltozott: a már régóta ott élő rabok egy idő után interiorizálták az SS náci ideológiáját, és mint a gyerekek az apjuknak, igyekeztek megfelelni az öröknek, bizonyos esetekben egyfajta versengés is kialakult a rabok között. Ez megmagyarázza, hogy miért bántak az „előléptetett” (pl. ételt osztó, kápos) rabok olykor az SS-tiszteknél is kegyetlenebbül saját rabtársaikkal.

Tábor Ádám *doktor sors* című versében is fölfedezhető ez az infantilizálódott vagy gyerek-perspektíva, az ellentmondásos hála és az autoritás által betöltött ambivalens apaszerrep. A vers egy kettévágott sorssal indít („épp csak megszületek / táborba érkezem”) és egy, a félbetört sors tapasztalatánál is ellentmondásosabb problémára világít rá. A versbeszélő sorsa ugyanis maga a koncentrációs tábor, az ő életének ez az első számú terepe.

A gyerek-perspektíva a minimális, tényszerű rögzítés feszültségéből és a szavak esetleges félrehallásából bontakozik ki – gyerekként a versbeszélő számára a szörnyű helyzetek egymásutánja egyfajta természetes rendbe illeszkedik. Eszünkbe juthat Kertész Imre *Sorstalansága*, ahol az elbeszélő, Köves Gyuri, szinte folyamatosan a „természetesen” szót használja, mikor a tábor borzalmainak rendjéről beszél. A két mű között további párhuzamokat is felfedezhetünk. Gyuri számára a tábor az első olyan hely, ahol ő valóban számít: a tábor előtt senkit nem érdekel különösebben, hogy ő hol van és mit csinál, az applról azonban soha nem hiányozhat. A tábor előtt nehezen értelmezi az emberek érzelmkinylvánútásait,³ a táborban viszont Czitrom Bandin keresztül megismeri a barátság és az összetartozás érzését.

Ezek a mozzanatok a versben is megjelennek, hiszen a versbeszélő születése után egyből a táborba kerül, ott alakul ki a személyisége és a többi emberrel való viszonya. A szereplők közül a versbeszélőnek csak a doktorhoz és az offizierhez fűződik tematizálható viszonya, saját családja (a „mindenkim”) arctalanul jelenik meg a versben. Ha egy gyerek egy koncentrációs táborban szocializálódik és a társas viszonyai is ott alakulnak ki, akkor abban a környezetben fog otthonosan mozogni és minden borzalom ellenére oda fog visszavágyyni: erről szól a *Sorstalanság* utolsó két bekezdése, melyben Gyuri a koncentrációs tábor utáni honvágyat és a koncentrációs táborok boldogságát próbálja megmagyarázni.

A két mű címe is hasonlít: a címek az élet sorsszerűségével kapcsolatos elvárásainkat rombolják le. Mind a regény, mind a vers a sorsszerűség keresésének és a sors önfel-számolásának kettőségét bemutatva torz gyerekképet rajzol: azoknak a gyerekeknek a képét, akik hazatértek a táborokból, de mintha megakadtak volna, képtelenek folytonosságot felfedezni a saját sorsukban. A „sors” és a „sorstalanság” szavak, bár jelentésük szerint ellentétes fogalmakat jelölnek, jelen kontextusban egymás szinonimáivá válnak. Ugyanakkor, míg Kertész Imre egyértelműbben elutasítja a kiválasztottság-tudatot, Tábor Ádám szövegében sokkal inkább felfedezhető a szükségszerűség, a kiválasztottság keresése és ironikus megidézése: Isten, a valós, méltó sors helyébe doktor sors lép.

A kiválasztottság háromféle módon jelenik meg a szövegben. Először az utolsó három sorban, ahol az éneklés mint Isten dicsőítésének furcsa, kifordított gesztusa mutatkozik meg: a záró sorban kiérződik a zsidó kiválasztottság-tudattal való küzdelem. A koncentrációs táborokban átélt borzalmakat sokan csak a zsidó szenvedéstörténet kontinuitása segítségével tudták feldolgozni. A teljes sorstörésnél érthetőbb és feldolgozhatóbb, ha a holokauszt a zsidó szenvedéstörténetbe illeszthető, amely már az Egyiptomból való kivezetésnél elkezdődik. Ez a megközelítés azonban nem hozzáférhető azok számára, akik a koncentrációs táborok előtt nem rendelkeztek semmilyen zsidó identitással – akiknek a zsidóságuk a táborba kerülést

3 „Egy mozdulatot is megindított énfélem a kezével, s már-már attól félttem, hogy tán meg akar-ná ölelni. De aztán mégse tette, hanem csak mélyen felsóhajtott, hosszú, reszketeg lélegzettel. Észrevettem, a szeme is megnedvesedik. Kellemetlen volt. Azután elmehettem.” In: Kerész Imre: *Sorstalanság*, Digitális Irodalmi Akadémia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2011, 7.o.

jelentette, akiknek a táborok alakították ki eltorzított zsidó identitásukat, amelynek csak és kizárólag a szenvedéshez volt köze. Ezt a gondolatot vissza lehet csatolni a gyerek-perspektívához: a gyerek identitás-tudata a táborban alakul ki, így saját hazakerülését nem tudja értelmezni. Itt Örkeny István *Az otthon* című egypercesé juthat eszünkbe, melyben a felszabadítás után a főszereplő kislány számára érthetetlen, hogy az anyja mit ért az „otthon” szó alatt. A kislány megkérdezi, hogy otthon vannak-e őrök, hogy meg lehet-e majd onnan szökni. A sorstalan versbeszélő a kislányhoz hasonlóan nem tudja, mi az az otthon, csak a tábor koordinátarendszerében tudja saját magát értelmezni, így a hazatérés semmilyen örömet nem ad a számára. Az „azóta éneklém” sor a feldolgozhatatlan traumára is utalhat, amelyet a gyerek (majd mint felnőtt) újra és újra ismét, melyen képtelen túllépni. Megreked, hiszen a tábor volt számára az elsődleges identitásképző közeg.

Ezzel az értelmezhetetlen zsidó identitással egyszerre jelenik meg egy másik, az életben maradással járó büntudat és ellentmondásos kiválasztottság-tudat, amely a túlélési irodalom egyik fő motívuma. A túlélést nem lehet megindokolni és értelmet sem lehet találni abban, hogy valaki miért marad meg, miközben másvalaki nem – nem több mint egy abszurd és véletlenszerű tény. Ugyanakkor ez a véletlenszerűség határozza meg a túlélő életét és ez feloldhatatlan feszültséget teremt: hiába él, többé lehetetlen azt állítani, hogy élete „értelmes” vagy „szükségszerű”.

A harmadik kiválasztás-mozzanat az isteni gondviselés groteszk paródiájaként van ábrázolva: a tény, hogy a versbeszélő megmarad ugyanis egyáltalán nem a vakvéletlennek, hanem doktor sors és offizier sors önkényes autoritásának köszönhető, akik a gyülekező sorából *kiválasztják* őt. A kialakult helyzetben a versbeszélő egyszerű gyerek-hálát érez doktor sors iránt: „enni ad vigyáz rám”, mint egy védelmező felnőtt, vagy mint maga a Jóisten. A tábor szereplői maguk a sors, autoritásuk a sors autoritása. Az „egész nap próbálok” sorban felfedezhetjük az új, önkényes rendszerekben fellépő megfelelni vágyást, amelyben lehetetlen biztosan tudni, hogy miként lehet megfelelni, próbálkozni azonban muszáj. Visszaulva tehát Bettelheim tanulmányára, a versbeszélő akár egy felnőtt is lehet, aki a fennálló helyzetben infantilissá vált, és a túlélés után is képtelen megszabadulni a táborban ráerőltetett gyerek-státusztól („azóta éneklém”).

A gyerekopera, amely a versben megjelenik, a Terezínben előadott gyerekoperára utalhat. A Hans Krása által írt *Brundibár* című gyerekoperát, melynek szövegét Adolf Hoffmeister írta, eredetileg a német megszállás alatt lévő Prágában mutatták be, a Belgicka utcai zsidó gyermekotthonban. 1943-ban a *Brundibár* előadóit és szerzőjét Terezínbe szállították, ahol Krása átírta az operát a rendelkezésre álló hangszerekre. A nácik felfedezték az operában a propagandisztikus potenciált, így azt teljesen új díszletekkel állították színpadra a *Theresienstadt – eine Dokumentarfilm aus den jüdische Siedlungsgebiet* című propagandafilm, illetve a Nemzetközi Vöröskereszt látogatásának kedvéért. A szereplőket az érkező transzportok miatt folyamatosan szállították Auschwitzba, ezért az SS tiszték állandóan új szereplőket kerestek a gyerekek között. Az operát utoljára 1944 szeptemberében állították színpadra, ezt követően az összes szereplőt Auschwitzba és egyéb keleti táborokba szállították.⁴ A vers ezt a borzalmas képmutatást, a táborokban játszott kirakat-operát jeleníti meg. A versbeszélő-gyerek kétszer szerepel az operában, mikor offizier sors közbelép és kiválasztja magának.

De miért énekelgeti a gyerekeket a doktor? Tekintve, hogy az opera és operáció szavak háttorzongatóan hasonlítanak egymásra, elképzelhető, hogy a versbeszélő az operációkat hívja operának, a színpadra állás pedig a csoportos orvosi konzultáció, a nagyvizit. A színház-szerűség hangsúlyos szerepet kap a versben: a két tábori szereplő, a *doktor* és az *offizier* színházi utasítás-szerűen váltják egymást („doktor sors meghal/offizier sors belép”) és a versbeszélő egyik szituációból a másikba zuhanva örökösen improvizál („villájában lakom / cipőjét pucolom / ruháját kefélem / ebédjét készítem”). Így a vers által az opera

4 forrás: holocaustmusic.ort.org



tere kilép történelmi kontextusából és kiterjed az összes koncentrációs táborra. A tábor egy olyan kaffai színházi térként jelenik meg, amelyben az embernek fogalma sincs, hogy milyen szabályokat kövessen, hiszen semmilyen logika szerint nem kikövetkeztethető, hogy mi lesz a következő lépés.

Ez a fajta színházi jellegű térábrázolás más koncentrációs táborokat feldolgozó művekben is megtalálható, például a *Saul fiában*, amelyben a főszereplő, Saul, minden új térben hirtelen új szerepet és feladatot kap, amelyhez alkalmazkodnia kell. A szerepek olyannyira önkényesek, hogy Sault egyszer a halálra ítélték sorába is berántják, így a neki osztott szerep kishíján a saját halálával lesz egyenlő. A vers ezzel az állandó, váratlan átrendeződéssel és a hozzá való alkalmazkodással egy új szintjét mutatja meg az identitás elvesztésének: a gyerek-identitásban már nem beszélhetünk tábor előtti énről, „régiről”, „elvesztett” identitásról. A váratlan helyzetek sorában, a gyerek-versbeszélő kialakulatlan identitása egy állandóan alkalmazkodó és improvizáló identitássá válik, amelynek a mélyén semmilyen szilárd magot nem lehet fölfedezni.

Ez a beszűkülő belső üresség magyarázza az érzelmek kifejezésének képtelenségét, a tények lecsupaszított felsorolását: a „mindenkim életben” pontosan ugyanolyan üres tény, mint a „doktor sors meghal” vagy a „cipőjét kefélem”. Ez a tényszerű leírás erős kontrasztban áll a vers formai jellemzőivel: felolvasva a vers rigmusszerűté válhat, az ugrókötelezéshez kántált szövegek ritmusát követi. Ez a gyerekdal-hangulat („azóta éneklek”), illetve a benyomás, hogy egyik-másik sor akár egy népdal sora is lehetne („gyalog hazajövök”) a passzivitás és a szabadságvesztés mozzanatát erősíti, amelyet a vers egészében doktor sors és offizier sors autoritása és apaszerepe ellenpontoz. A passzivitás érzése feltehetően a felszabadulás után sem fog csökkenni, sőt, az új situációban értelmezhetetlenné válhat a tény, hogy döntéseket, cselekvést várnak el a túlélőktől. A vers a túlélés mozzanatát minden öröm és pátosz nélkül, igazi valójában tárja elénk: a hazagyaloglás olyan, mintha a versbeszélő alól kicsúszna a koncentrációs táborban megszokott talaj.

ABÉRT MIKLÓS

A Hold csontjai

*Ki szedi össze váltott lovait,
 ha elhulltak, ki veszi a nyakába?
 ki teszi meg mégégyeszer az utat
 értük, visszafelé, hiába?
 Kardél-nyargalásod két oldalán
 még kettészelve is ez állatok
 hozzád lassult múltásukkal bevárják,
 amíg kidől utolsó hátasod:
 most még, nem deszka-földes-álruhásan,
 visszanezethnél e hűlő vetésre –
 hogy zokogás kockázzon koponyádban,
 kopogjon tört szemük dióverése.*
 (Tandori Dezső)

Tábor Ádámot először 13 évesen olvastam, egy Galaktikában. Valahogy odakerült a verse a rakéták, fénysebesség, szörnyek és egyéb lokális maximumok meg a maradék szabadságvágyát csak itt kibeszélni tudó, már fiatalon megfáradt, szovjet-kapitalista töprengések közé, Hamvas Béla egy szintén jó erős írása mellé. Erre persze csak utólag jöttem rá, amikor megismertem Ádámot személyesen is, és belemerültem *A káprázat kertjébe*, ami ma is a legfontosabb kötete számomra. Primér élmény volt: én itt talákoztam először azzal, hogy nem csak halottak meg egyéb módon elbújt emberek tudnak verset írni. Itt az ideje, hogy kicsit visszaköszönjek.

A káprázat kertje szabad hely, dió- és más mélyszemű nőekkel, sokféle szellemi harapnivalóval. Én magam inkább háznak érzékelem, mint kertnek, persze fák nőnek ott, de ablakajtaja is van, meg sarkai és szobái. Tágas levegőjében mindenki, aki a vágyat és a gondolatot nem akarja végletesen szétválasztani, szívesen van látva. Aki komolyan veszi a meghívást, sokféleképpen el tud jutni hozzá. Fel lehet mászni Weöres tűzkútjából, de hallgassunk Kafka kútba vésett üzenetére és ne hágjunk a létra tetejére. Egy közeli pesti koszláson földet lehet érni az Erdély-Szentjóby féle szabadalmaztatott marxmeghajtású rakétával. Az erős-földalattin a Baudelaire-Rimbaud megálló után, rézsút kell behúzni a versféket, az ólomkútnál. Nietzsche. Vagy csak (olykor, néha) ott lenni hirtelen, Tandori módra, egy ágról nézelődve. De a kedvencem mégis: Ardzúna szekeren, aki Krisna harcra buzdító beszédét hallgatja.

Tábor nem tudná ilyen szabadon és tágasan magába szívni és kifejezni ezt a rengeteg, egymásnak is ellentartó hatást, ha egyszerre nem lenne egy belső, erős identitásponjtja és ugyanakkor ne harcolna állandóan azért, hogy ez a pont ne rögzüljön. Ez az Ardzúna-módra győztes szabadság zseniális, spekulatív nyelvi játékoságában buggyan ki állandóan. Ilyen értelemben Weörest érzem mesterének. És a Bibliát, amelynek költői ősmatézisét Tábor érzékenyen fejezi ki saját nyelvén.

Tűzkútbanező
 (WS)

remegő kezekkel hintek ma utamra
 virágot férgeket álmokat ágakat

diadal-menetem lessék a tűzfalak
egyedül végtelen merülök kutamba

lássa az öröklét félem a bánatát
hajlok előtte tűznehű kutamba
bujdosva előle így lelek uramra
örvényben követem életem áramát

öröklét fény sugar félem az erejét
bűnbánó zarándok lázadni mégis kell
örvényben pörögve égve is élni kell
s meglelem kutamban uram eredetét

Triptichon

Ha a test testre éhes, húst eszik.
Ha a test lélekre éhes, vért iszik.
Ha a test szellemet keres, csontvázat talál.

Ha a lélek testre éheznek, baszik.
Ha a lélek lélekre szomjas, álmodik.
Ha a lélek szellemet keres, harcba száll.

Ha a szellem testre éheznek, terem.
Ha a szellem lélekre szomjas, szeret.
Ha a szellem szellemet keres, talál.

A vers foganása

Nem jó a gondolatnak egyedül lenni.
Megnevez mindenféle állatot.
De egyik se lesz társa, csak a tárgy.
Ki bocsát mély álmot a gondolatra?
Ki alkot egy csontjából életet?
De teherbe ejtve képzelt képedet
hajnalodva elhagyja a házat.

Ide tartozik a mottóul választott Tandori vers is, amit szintén nagyon szeretek, és akiről Tábor első tanulmányát írta a *Tiszta szívvel* című kiadványba. Tábor itt, eleven, spekulatív zsidósága révén – a rév a Styx-et a görögök által még nem felfedezett, hiperbolikus irányba szeli át – nem visszanéz, nem is bűnbánóan visszafordul, ezért sem sóbálvánnyá nem kell válnia, sem mereven vallásossá. Végvárian, de akkor már inkább Rumival szólva, kardéllé kell vékonyulnia, de végső soron nem kell a halált szolgálnia. Tábor tudja, hogy a múlt él, és hogy a siratásnál-vigasznál és az állandóan körforgó dióverés-aratásnál erősebb valóság szemlél minket belőle, akinek már hajolhat a szavára. Ebből a tudásból ég le minden rosszmodern róla, és innen tud igazán avantgarde lenni.

Hérakleitosz-matt

föld	levegő	víz	tűz
föld	levegő	víz	föld
föld	levegő	föld	föld
föld	föld	föld	föld
föld	levegő	víz	tűz
föld	levegő	levegő	föld
levegő	levegő	levegő	föld
levegő	levegő	levegő	levegő
föld	levegő	víz	tűz
föld	levegő	víz	víz
föld	víz	víz	víz
víz	víz	víz	víz
föld	levegő	víz	tűz
tűz	levegő	víz	tűz
tűz	tűz	víz	tűz
tűz	tűz	tűz	tűz

A kötet több szeretett verse kötődik számomra a Holdhoz. Ilyenek az *akaratófüga*, az *Antichrista*, a *szép Krízisem*, vagy a *Rimbaud rézsút*. Egyrészt, ezek éjszakai versek, és nem lehet őket sötétségfedezet nélkül olvasni, szóval gyenge daimónnal menjünk inkább arrébb. De durvább szerkezetű bódító szereket, mint pina, ópium vagy alkohol, se keressünk itt: a versek maguk át vannak világítva, spekulatívan és erotikusan is átestek a savfürdőn, ami lemarja a felesleget róluk. A fény, amit magukba nyeltek és most ezekből a vers-csontokból süt, még mindig éjszakai, mégpedig a Hold erős fénye, de annak a legtisztább, ezüstveretű formája.

Antichrista

Szétszakadok ebben a pillanatban
 Mert láthattalak egy pillanatra.
 Meztelen kordbársony krampusz arcod
 fölégetett gyufám magjába hajtod.
 Szólnak bennem a szerelmes ének
 ahogy csak a torkomból kifernek.
 Boldog vagy a meddő zűrzavarban
 Dionysos szembe száll a napban.

AYHAN GÖKHAN

A mítosznak nincs vége

Korfuhoz közel van egy apró sziget, a szigeten fehér kolostor, körülötte, a látványos kép körül, az Odüsszeusz hajózta tenger. Néhány éve, egy szerencsés véletlen folytán állhattam rajta, abban a megható térben, láttam a kolostort, és a kolostorhoz tartozó kertben egy pávát. Bent, a klausztrófóbiás turistáknak nem ajánlott, szűkösre mért szentély falán körbe-körbe ikonok, odakint egymagában, saját teremtésében a páva. Valóság és mítosz harmonikus egymásra találásának visszaadása ez a momentum, Görögország, a görög városok, a szép arcú görög emberek. Visszaadják a hitem. A görögkeleti kereszténység a katolikus kereszténységem. Hogy ennek mennyi köze van Tábor Ádám verseihez, azonnal mondom, sok.

A mítoszok élnek, nem haltak meg, ha a látszat ellene vall, ne higgyük el. Ne higgyünk neki. A látszat képbe emelése követel némi magyarázatot tulajdonképpeni jelentéséről, hát teszem hozzá gyorsan, számomra a látszat a mítosz létezésének kétségbevonása, a hazugság középpontba állítása. A költészet, nevezetesen a jó költészet a középpontban elhelyezkedő hazugságot mozdítja ki, mozdítja meg. Hogy a látszat az, amit egyesek valóságnak hívnak, tehát a hétköznapi élet, a politika, a mesét megtagadó, a létezést leegyszerűsítő valami. A valóság, a látszat soha nem cselekvés. Azonban a mítosz a cselekvések között a legkifinomultabb, a végbevitt dolgok tisztasága. Levegője van, míg a látszat szűk térben mozog, állandóan szabadsághiányosan.

Tábor Ádám költészete a látszat ellen, a mítosz mellett foglal állást. Így valóságos. Komoly állásfoglalás ez, finom hangolású, forradalmi cselekvés. Kedvenceim, Szent Ferenc, Heltai Jenő, Gulyás Pál, Toldalagi Pál, Balázs Ferenc, Albert Camus, Koncz István is ebben hittek. Nem a valóságnak, nem a látszatnak. Aki hisz benne, megtagadja a mesét, a mítoszt. Na már most kérдем én, mit érek, ha megölöm a mesét és halálra ítélem a mítoszt?

Szeretem, hogy Tábor Ádám az eredeti világ híve. A régi görögök képzeletében létező tartományé. Az antiké. A kerteké. Jól játszik valósággal, jól játszik mítosszal. Ha nem játszana jól, úgy járna, mint Goethe bűvészinas, mint a nyelv közepes költői. „Szellemet idéztem / S nem bírok vele!”. (Kardos László fordítása). A rosszul játszóknál nincs szomorúbb szabálytalanság, nincs tévedés kiábrándítóbb.

Tetszik, hogy Tábor Ádám úgy személyes, hogy nem a privát dolgaival van jelen. Attól tolaikodó, zavaróan másképp-közelítő lenne, nem intim. Az intim költészet kevesek kiváltsága, kevesek erőtere, olyanoké, mint Weöres Sándor. Tábor a mítoszok és kultúrák alkatrészeit, a hozzájuk rendelt tulajdonságokat teszi sajátjává, írja át személyesre. Az ő intimitásában nyílik meg a mitológiai tisztás. Ebben az intimitásban könnyű a hazatérés. Az eredeti világhoz, az eredeti képhez. Ritka pillanat, amikor a hamis kép, a mítoszt háttérbe szorító, ad elég időt a saját-képhez. Ad annyi költészetet. Mint Dsida Jenő, Weöres Sándor, Tolnai Ottó, Tábor Ádám versei. „az álca hullik egyre csak / hét bőr rólad leporlad / szétpattogzó arcodat / takard el hátha holnap / (...) / szemcséit új smink megköti/mint gyökerek a partot/homokszemeid nyílnak és/a maszk megint az arcod”.

Idézném egy évvel ezelőtt Nadas Péterrel folytatott e-mailezés egy rövid mondatát. „Díjak és ösztöndíjak az átmeneti anyagi biztonságon kívül tényleg semmit nem jelentenek.” Tábor Ádám, a nem rég meghalt Keszthelyi Rezsőhöz hasonlóan, szintén nem a díjak barátja. Nem szeretik, nem kényeztették el. Különös, az ő típusa sem túl megengedő, a díjak kénye-kedvéért nem mond le az elveiről, a véleményéről. A Szellem-

ról. Ha a díjat egy más aspektusban vizsgáljuk és definiáljuk újra, én azt hiszem, díjnak tekinthető az értő és érzékeny, külső befolyások meg nem zavarta figyelem. Ebből Tábor bőven kapott, olyanok figyelmére lett jogosult, mint Weöres Sándor, Keszthelyi Rezső vagy Marno János. Az érdek nélkül elnyert figyelem több mint bármelyik rangosnak kinevezett díj. Igaz, az érdek nélkül elnyert figyelemnek nincs anyagi hozadéka.

Ha kötetet kellene ajánlanom, bajban lennék. És ez jó, hogy bajban. Jó költészetnél nem megy olyan egyszerűen és könnyen az ajánlgatás, ezért a maradék: bármelyik Tábor Ádám-kötetnek – a verseknek is, az esszéknek is – kijár az olvasói figyelem.



ÁTJÁRÁS – Itamár Jáoz-Keszt

ITAMÁR JÁOZ-KESZT

Apámnak és anyámnak az Igaz-világban

1. Apám életkora

Éveim megsokasodtak, Apám
Éveid számánál is többre,
Lásd,

Betelt az idő, melyben korodig eljutottam, s hogy él
körütem mégis a nyár, s orromban érzem még a
tenger illatát,

Most ifjúként
Lépteid szaporázod mellettem,
A tanácsomat kérded s én idősebb testvérként válaszolok,
– ám ez a nap is elmúlván besötétedik
s szellem-sereg kél ki a földből,

súlyos léptekkel, az ősatyák képmását hordozzák
„Odem”-kő gyanánt, a „Heszed”-szféra világos árnyalataként
és köztük – Te, és köztük – én
Mint hófehér hajú parány amint fejét térdedre hajtja.

2. Vékony hajfonat

Néhány egybetapadt hajszál hullott le hirtelen a fehér lepedő alól
a keskeny ösvény porába, a nehézkesen fújtató-lihegő februári
szélben,
vékonyka, hófehér hajtincs anyám pillanatnyira fellazult halotti
lepléről a temetési

[menet idején,
alátekergett szomorú-vidáman s láthatatlanul suhant be a körös-
körül zúgó fák közé,
mintha csak a világok között lebegve megérintene, s mégsem,
halvány fehér fürt, magában hordozva a végső, elmosódó látványt
vékonykán remeg, mint sejtető intésre emelt ujj
hogy hajzuhatagod még mindig egyre csak omlik alá szememre,
mint oly sok elmúlott

[évvel azelőtt –
 Holnap halálózásod évfordulója ismét, én Gyönyörű Hajú Tü-
 ményem!
 Ám, sírodhoz nem járulok holnap,
 mert erre most vad szelek nyögnek az ablakon túl,
 s talán, mivelhogy a köztünk lévő idő így megrövidült, vékonyka
 hajfonat,
 néhány szálas tincsem – szálldos a fejemen hátramaradó fehérsé-
 get kócoló szélben ---
 s én még mindig a város utcáit járva délben vagy este hazatérek, s
 alig hallhatóan

[mondom:

Kérlek, gyűjtsál gyertyát... Hanna... mint már húsz vagy még több
 éve... (hisz anyám
 [neve, akár a hitvesemé);
 Majd a gyertya kanóca lobot vet, az idő egyre csökken, s e mai nap
 is lassan-lassan

[kihúny,

ezért hát mostanság tapadni kell minden élő- és szeretett lényhez,
 és íme aztán midőn aludni térsz: az ágyadhoz ülök s megvárom
 míg álomba merülsz,
 szép szavakat suttogok, s te majd reggelre kelve elmeséled mint
 múlt az idő álmodban
 [el, hitvesem;
 Így hát, gyerünk, gyűjtsál gyertyát, és az összes lámpát a kinti
 mennydörgésekre fülelő
 [lakásban
 nemde február hava lenne, és az ablakunkra szorosán nőlő, tapadó
 kusza bozót
 az üvegtáblákat karmolja a szél meg-megújuló, feltámadó vergő-
 désében,
 és az ablakon túl letépett levelek örvénylő körtáncot járnak
 hidegtől remegő
 apró madarak tollaival együtt
 a valamely másik valóságból jelzéseket lengő ágak felett
 ama lebbenő néhány szálas fürtöcskével – mely egyre csak repül
 [-repül – világok mezsgyéje mentén, terén átítelve.

Gavriel Armoni fordításai

3. Kaddis évek múltán

Lombkoronás sátras-tölgy ábrázat
 éjnek évadján
 Fehér-liliom ábrázat
 kora reggel
 az atya orcája és az anya orcája a halálban

És íme mindannyian imádkozunk
 „Magasztaltassál és szenteltessél”*, óh, Mindenható Király!
 Kaddist mondunk, hogy uralkodjék Világod
 a Földön
 és bennünk is
 és kiejtjük a titkok-titkába rejtett neveidet is
 úgy mint Auschwitz és Saragosa, csakúgy mint Felső-Jeruzsálemét
 is

Jóllehet csalódottan zokognak az érzékek testünkben lévén hogy
 korlátozottan
 [felfogók
 és amiatt is, hogy megvonatott tőlük az Igaz Világ tudásának titka

Hiszen az örökkévaló, el nem enyésző Mennyekek nem függve tőlük
 továbbra is csak
 [ott terülnek el
 és folyik még arra az a víz is amelyben mint gyerekek lubickoltunk
 a patak partja
 [mentén

Lehetséges, talán ennek okán adatott meg a hatalom
 az atya vonásait hordozó lombkoronás sátor-tölgynek
 hogy összezavarja álmainkat
 és az anya arcvonásait őrző fehér liliomnak

hogy éjszaka elrabolja szemünkről álmainkat.

A fehér fény földjén című kötetből

* a Kaddis ima kezdőszavai

Kettős gyökér

Egy régi, kiadatlan beszélgetés

Itamár Jáoz-Keszttel

Lejegyezte Hanna Keszt

Harminc éven át, sőt talán még valamivel tovább is minden kapcsolatomat megszakítottam a szülőföldemmel, s ha amaz olykor mégis küldötteket menesztett hozzám, ezek megannyian verseskötetek és tanulmányok voltak, amelyeket Tel-Avivban rendeltem meg egy tengerparthoz közeli, kis Nesz-Ciona utcai boltban. Az apró, poros boltocska révén megismerhettem új, a magyar irodalomban éppen feltűnt költőket, s megtudhattam róluk ezt-azt. Olykor kérdezgették: nem szeretnék mégis Magyarországra utazni? Én meg azt válaszoltam, elutaznék néhány órácskára, hogy kiegészítsem a magyar könyvtáramat. A könyvtárat házasságom első éveiben „számítzem” könyvszekrényem legmagasabb polcaira, mint valami zsarnok, aki veszélyes ellenfeleit messzi földekre száműzi. Jóllehet, az évek múlásával a könyvek mégiscsak kezdtek egyre lejjebb lopózkodni, mintha a közelségemet keresnék.

Én pedig egyre többet fordítottam héberre a magyar költészetből, főleg zsidó származású költőket. Az igazat megvallva, a magyar zsidó költészetet azokban az években is fordítottam, midőn hajlottam arra, hogy mindennek hátat fordítsak, aminek „magyarság szaga volt”. De lelkem mélyén tudtam, e visszautasítás, mely belső ellentmondásokat rejtett magában – nem tart örökké. Időközben – a hatnapos háborút követően –, Magyarország és Izrael közötti mindennemű hivatalos kapcsolat megszakadása megkönnyítette a dolgom.

– *Mi indította el benned a változásokat?*

Mondhatni az önmagában is hosszan tartó, lassú felszabadulási folyamat a múlt gátlásai alól. Egyre magabiztosabb lettem. Pedig valójában a változásokat egy véletlen találkozás eredményezte: a hetvenes években eljutott hozzám az egyik zsidó költő baráti üdvözlője, akinek a verseiből néhányat héberre fordítottam. Ez a költő Mezei András volt. Zsidó, akit „jorédnak” tartottak, mert a negyvenes években mint új bevándorló két évet töltött az országban, aztán visszatért Magyarországra. Mezei András üdvözlőjét egy Hollandiában lakó, ám néha Magyarországra is ellátogató fiatalasszony tolmácsolta. Talán kettős állampolgársága lehetett.

Beszéd közben, egészen mellékesen megkérdezte: tehetne-e nekem valamilyen szívesseget Magyarországon? Félig tréfásan, félig komolyan azt válaszoltam neki: igen. Ellátogathatna a szülővárosomba, Szarvasra, és lefényképezhetné gyermekkori otthonomat, a szülői házat, ha még létezik.

Az asszony elutazott, én meg elfelejtettem az egész történetet. Ám alig telt bele néhány hónap, levelet hozott a postás, benne a ház fényképével. A fénykép mellé magyarázatot is csatoltak: „Szülőházadat eladásra kínálják. Szeretnéd talán megvenni?”

A fénykép látványa és a szélein olvasható megjegyzés verses levél megírására készítették:

*

Tévedsz,
ez a ház már nincsen,
láthattad bár saját szemeddel,

és a folyó sincsen,
bár egyre csak kiönt, a gondolataim közé árad
összemaszatozni az írópapírosaimat.

*

Nem, ne ébreszd fel
ezt a házat,
sem a folyót,

mert amit a kerítés törött hasadékán át láttál
nincs többé
amit én láttam,

az asszony
az üvegverandán
nem az anyám,

míg a folyóparton a kőasztalnál
még társalognak az ujjlenyomatok
valamilyen harminc éves félelemről
és egy gyerekről akit nem láttál –

Nem, ne ébreszd fel ezt a házat
ott szemmel nem látható ember-árnyak hevernek

És bennük az álom mágnesvasa –
s az álmatlanság fém-érce bennem.

*

Létem nem megosztott –
bár valami egyre csak hátrahőköl bennem
egy nem-várt-level érintésére, életjel
toldalékként egy már
nem létező
és levő
város térképének;
És a kéz bolyong végig a térkép mentén:
„Madarak-szigete”, „Szarvascsárda”, a holtág hídja;
de a „távoli föld” bennem
a valóságnak annyira híján
mint a már nem-létező házban
ülő görnyedt figurám
hát még hogy eladásra is kínálják;
s a tekintet még tapad a serlegnyi italra
a családnak terített asztalon –
lassú mozdulattal
és moccanatlanul –
ülök a házban
s felhörpintem a magam tükörképét.

Az épület fényképe hatalmas felfordulást okozott bennem. Éreztem, hogy – még ha csak egy percre is, de muszáj újból látnom a házat. Úgy döntöttem, a magyar írószövetséghez fordulok, segítsenek megszerezni a vízumot, mivel nincs diplomáciai kapcsolat a két ország között. A szövetség titkára válaszlevelében azt írta, hogy a svéd nagykövetséghez kell fordulnom, mivel az képviseli Magyarországot is, és semmi akadályát nem látja, hogy kéresemnek megfelelően beutazási engedélyt kapjak. Elcsodálkoztam ezen a válaszon, mert azokban az időkben senki nem utazott Tel-Avivból Budapestre. De mindent úgy tettem, ahogy a titkár tanácsolta.

Néhány hét múlva mindenféle indok nélkül határozott és egyértelmű elutasítást kaptam.

– *Akkor gondoltál arra, hogy utazzunk el Európába, Londonba, Párizsba, Rómába – ahelyett, hogy Budapestre és a szülővárosodba mennénk?...*

– Valahogy így. De talán a döntés is a tiéd volt. Noha, én egészen világosan éreztem, hogy a szülőföldemre beengedő vízum megtagadása is csak a szakítás iránti vágyamat növelte. Abban az évben azután Európába utaztunk. Ez volt a legelső alkalom, hogy harminc év múltán átléptem Izrael határait. Mindig azt mondtam: szeretném, ha az Országban töltött évek száma meghaladná a külföldön eltöltött éveket. Igaz, az Országban tartózkodásom ideje már sokszorosan túllépte a kívülről eltöltött időt. De számodra is ez volt az első alkalom, hogy külföldre utaztál.

– *Ezek egymástól nagyon különböző, de ugyanakkor nagyon közelítő élmények voltak. Állandóan olyan tájak és éghajlatok után kutattál, amelyek hasonlóak mindahhoz, amit gyermekkorodban megismertél.*

– Természetesen nem tudatosan. Párizs azért vonzott, mert egész fiatalságom folyamán sokat hallottam róla, és eleget találkozhattam vele a magyar irodalmi lapokban. Ismerős a szálóigévé vált irodalmi szöveg: „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!”. Felkutatam két magyar költő nyomait, akik Párizsban laktak és lelkesedéssel írtak a városról: Ady Endréét és Radnóti Miklósét. Verseikben Párizst egyfajta kulturális delejként és minden varázsközpontjaként ábrázolták. Ugyanakkor Slonszki nyomait is kutattam, az *Avné bohu* (A kietlenség kövei) című műve nyomán, mely egyike volt a rám legnagyobb hatást gyakorló alkotásoknak. Hiszen a két irodalom bennem kölcsönös békességben élt egymás mellett. Úgy tűnt, számukra ez a legtermészetesebb dolog: egymás mellett létezni, mintha csupán egyetlen irodalom lennének. S valóban, néha elfelejtettem éppen hogyan is olvasok, héberül vagy magyarul.

Így aztán elutaztunk Londonba, Párizsba, Rómába. Londonban nagyon szenvedtem az örökké borús égtől. Ott értettem meg, mennyire kötődöm Izrael kék egéhez.

A kirándulás nyomán, mely a *Navadé Svujjim* (Kétheti vándorlás) versiklust eredményezte, világossá vált számomra, hogy ráhengeredett a sírzarókó a belátható időn belül megvalósítható, szülőföldemre tervezett utazásra.

Hanem, röviddel azután, hogy visszatértünk az országba, a maga élő valóságában felbukkant Mezei András, költő az „Éked” szerkesztőségében. Ez a meglepetésszerű megjelenés megváltoztatta a dolgok menetét és a terveket is.

Mezei elmesélte, hogy félhivatalos küldetésben jár az Országban, hiszen, mint köztudott, a költők és írók egyfajta diplomáciai feladatkört is ellátnak a kommunista országokban. Szándéka: megnyitni a kulturális párbeszéd csatornáit a két ország között. Olyan csatornákat, melyek kívül esnek a politikán. És hozzátette, hogy részben ismeri a magyar irodalom fordítása területén végzett munkámat. Hibásan beszélt, de mégis az „erec-jisraeli” hébert. Érezhető volt, hogy régen nem használta a nyelvet. Első benyomásaim igen vegyesek voltak: ötven év körüli intellektuális zsidónak tűnt, erős, görcsös remegéssel az arcában. Beszéd közben hajlamos volt a rajongásra, már-már az ekstázisra, de nem mindig volt világos, vajon lelkesedését az érzelmei vagy az értelmé táplálja. Arcán a remegés, lényegében akkor jelent meg, amikor igyekezett meggyőzni beszélgetőtársát érvelése igazáról. És miről győzködött? Mondván, mivel nincs diplo-

máciai kapcsolat a két ország – Izrael és Magyarország – között, elérkezett az ideje, hogy meginduljon a költők diplomáciája, és kialakuljon az írásbeli kultúra cseréje. Versekért verseket. Figyelmesen hallgattam. Ez az első találkozásunkkor történt. Sétáltunk a Dizengoff utcán, s ő nagyon nehezen fojtotta el feltörő érzéseit.

„Több mint harminc éve nem mentem végig ezen az utcán...” – mondta mintegy mellékesen, csakúgy magának. A nagy izgalomban nem figyelt a jelzőlámpákra az útkereszteződésekben.

„Semmi baj – mondtam neki – , nálunk van egy ilyen szólás: pirosban meg sem áll!” – Mezei harsányan nevetett és kifejezetten elégedett volt. Néhányszor megismételte a mondatot: „Pirosban meg sem áll!”. Nyilvánvaló volt, hogy mélységesen mély, jelképes értelmet tulajdonít a mondatnak, különösen az említett vörös színre vonatkozólag. Közben megérezte hogy csendben méregetem, és arcának görcsös rángatózása köti le a figyelmemet.

„Tudod, hogy ez mikor kezdődött?” – kérdezte hirtelen. – „Miután Izraelből visszatértem Magyarországra az ötvenes évek elején. Erőszakkal be akartak sorozni a magyar katonaságba, és én... hogy kibújjak a sorkötelesség alól, gyufát döftem a szemem sarkába. Majdnem megvakultam. A szemem világát megmentették, de ez a tikkelés megmaradt...”

Másnapra délutáni vendégségre hívtam otthonunkba. Persze aznap, lévén hogy „Jom Hasoa” (Holocaust emléknap) előestéje volt, neked részt kellett venned egy szimpóziumon a *Bét-Lisiben*, és ott előadást is kellett tartanod. Legnagyobb meglepetésemre Mezei kérte, hadd kísérhessen el bennünket. Útközben felüvöltöttek a szirénák és a Jom Hasoa tiszteletére vijjogtak. Vendégünk megdermedt. Könnycsökök szöktek a szemébe. Elámult a holocaust megemlékezésének e módjától. Hiszen a holocaust témája egészében tabunak számított a kommunista Magyarországon. Közben Mezei elmesélte, hogy apja Auschwitzban halt meg. A felszabadulás napján maga vetett véget életének, mert képtelen volt megbírkózni a szabadsággal.

Ettől eltekintve, a beszélgetésünket többnyire a költészetről folytattuk.

Megígérttem neki, hogy további darabokat fordítok le a versei közül. Egyebek mellett elmeséltem, hogy vízumot kértem Magyarországra, de elutasították. Mezei fortyogott, és azt mondta, rövid idő alatt elintézi kettőnknek, nekem meg neked, a beutazási engedélyt. Végül elutazott.

Alig telt bele két hét, és megszólalt a telefon a Nahmani utcai lakásunkban, Tel-Avivban. Mezei András volt a vonal másik végén. Közölte, hogy a vízum ügye elintéződött és csak be kell mennünk a svéd nagykövetségre.

Szóval, A magyarországi utazás mégiscsak megvalósulni látszott.

Megint tervezgetni kezdtünk. Mezei felajánlotta, hogy lakjunk nála, így az nem kerül egy fillérünkbe sem. Akár hosszabb ideig is ellakhatunk nála.

Én azonban szerettem volna eljutni szülővárosomba. Voltaképpen, szerettem volna végigjárni a deportálás egész útvonalát, Szarvastól egészen az észak-németországi Bergen Belsen haláltáborig.

Az utazásra tett előkészületek felgyorsultak.

*

Egy szép nyári napon Bécsen keresztül megérkeztünk Magyarországra. Előzőleg megkérdezted tőlem, milyen az időjárás ebben az évszakban Magyarországon, és erre azt feleltem, hogy nem emlékszem. Láttam rajtad, hogy nem hiszel nekem, ezért hozzátettem, úgy tűnik, így a nyárutó napjaiban a levegő hőmérséklete szülővárosomban hasonlít ahhoz, amit ilyenkor Jeruzsálemben is tapasztalhatunk.

S jóllehet akkor tikkasztó forróság uralkodott egész Magyarországon, szinte sehohol nem használtak ventilátorokat. Természetesen ilyesmi nem működött azon a vonaton sem, amivel Budapestre utaztunk.

Szinte felszökött a lázam, amint megláttam a vonatra felszálló, útlevélvizsgáló határőr-katonákat. Bár teljesen törvényesen hagytam el Magyarországot, de a szívem mégis erősen vert. A határőrök túlságosan is emlékeztettek azokra a katonákra, akik tetőtől talpig átkutattak, midőn kivándoroltam az Országba, jóllehet mindössze egyetlen bőröndöt vihettem magammal.

Budapesten, a pályaudvaron Mezei András várt bennünket. Őszinte örömmel invitált az autójába, egy ütött-horpadt kis jószágba, melynek ajtajai vasdrótokkal voltak felerősítve. Csak valamivel később tudtuk meg, hogy a „lepusztult” autó Mezei András „árúvédjegye”, akárcsak szélben lobogó fehér sörénye, hasonlóan a tikkeléshez az arcában. A tikkelés – ha már megszoktuk, még bizonyos bájt is kölcsönzött neki. Elindultunk Buda felé át a Dunán. A vad szárguldas közben Mezei megkérdezte, hol laktam mielőtt kivándoroltam Izraelbe. Megmondtam neki. Némi forduló az autóval és percek múltán megérkeztünk a ház elé. Sok emeletes, sok lakásos budapesti bérház.

Csak álltam ott és semmi érzés nem kavargott bennem. Szerettem volna eljutni a házba, ahol születtem, Szarvas városában. Hirtelen megértettem, micsoda különbség van egy vevőről vevőre szálló városi lakás, és egy sok évtizedes ház között, mely úgyszólván őrzi a magad és szüleid lépéseinek visszhangját. Szinte gépiesen kerestem apám orvosi tábláját az épület bejáratánál. Több tucat tábla látszott a ház falán, mellettük néhány régebbi kifakult folt.

Folytattuk utunkat Buda felé.

Mezei András egy anyai örökségként rámaradt kétszobás lakásban lakott. A lakásban uralkodó rendetlenség alapján nyilvánvalónak látszott, hogy a tárgyakat nem érinti asszonykéz. S valóban kiderült, hogy külön él feleségétől – Székely Magda költőnőtől, és több asszony is takarítja lakását. Feltűnő volt a telefon és rádiókészülékek nagy száma, csaknem minden sarokban akadt egy.

Másnap mindenféle különösebb cél nélkül a városban kószáltunk. Vendéglátónk némi „kimenőt” adott. Megbámultam a Dunán átfelőlő hidak látványát, hiszen midőn Budapestet elhagytam, szinte még az egész város romos volt. Szerettem volna, ha megtetszik neked a város.

– *Hogyan érzel Budapest iránt?*

– Van különbség az utóbbi években a várossal kialakult kapcsolatomban és a között, amit mintegy tizenöt éve, legelső megérkezésem alkalmával éreztem.

Budapest nálam nagymértékben elkülönül a holocaust világtól, mivel a deportálás számomra akkor történt, amikor szüleimmel és húgommal szülővárosomban, Szarvason laktunk. A fővárosba 1946-ban érkeztünk, vagyis a háború után, és azt követően, hogy apám, és persze jómagam már túl voltunk a lassan kialakuló, első fázisait élő, új társadalmi rendbe történt helybéli rövid beilleszkedési kísérleten.

Egészen addig, amíg a környezet gyűlölködése miatti csalódás be nem következett.

Számomra a város sokkal inkább kötődik a holocaust utáni antiszemitizmushoz és a kivándorlási erőfeszítésekhez, s ennél fogva héber tanulásom első időszakához. Bennem így Budapest érzelmileg – sőt talán mentálisan is – teljesen elkülönül a zsidóság legyilkolásától. Hiszen mennyire megrendültél annak az asszonynak a megjegyzésétől, aki érkezésünk első vagy második napján elmondta, hogy te... amikor a Duna vizét nézed, bizonyára elragadtatást érzel a folyó szépségétől, a házak és a paloták tükröződő látványától... ő azonban... zsidó holttesteket és vért lát...

Ez az érzület nem uralkodik el bennem Budapestre gondolva. Talán azért, mert ezt egy másik város váltja ki belőlem, annak ellenére, hogy jól ismerem a budapesti gettó történetét.

– *És hogy viszonyulsz a nyolcvanas és a kilencvenes évek kultúrközpontjához Budapestjéhez és Magyarországhoz?*

– Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelyekben még megfogalmazódott az, hogy a magyar irodalomban különlegesen sajátos becességeket lásson, s hogy a nyelvi korlátok miatt nem foglalhatja el az őt megillető helyét a világ pódiumán – ennek ellenére ma úgy vélem, mindez egyáltalán nem nyelvi kérdés, hanem bizonyos eltérés a nemzetközi kulturális „utazási-táblázatok” között. A kulturális világra mindig az elsőkre és az elsősegre mutat. Jóllehet az elsőség maga nem jelent létező értékiséget, de jelentőséggel teljes a világ figyelemfelkeltése terén fellépő „közönségi-viszonyok” működésében. A magyar irodalom ereje és nagysága az igazságában rejlik. Ezzel együtt a formai, tematikai újszerűség tekintetében húsz-harminc éves késésben van.

Olyan irodalom ez, mely az európai irodalmakhoz szeretne hozzá hasonlítani – és nem elkülönítő tőle. A magyarok soha nem merték a „különbözni vágyásukat” hangsúlyozni. Egy magyar lateiner számára a legnagyobb dicséret, ha határozottan európai szellemiségűnek tartják. Azok az irányzatok és szellemi mozgalmak, amelyek mégis valamilyen ősi-keleti (s ennyiben az Urál mögötti eredetföldre kell gondolni) magyarságtudatot próbáltak ápolni, történetiség szempontjából féligazságokra és feltevésekre alapultak. Arra elegendő volt, hogy a magyar gógot táplálják, de arra nem, hogy valami igazán különleges kultúrát teremtsenek (ellentétben a finnekkel, akik modern szellemiségű kultúrájukat északi mitológikus legendákra építették, ami aztán a finn nemzeti eposzban, a Kalevalában öltött testet). Ezerkilencszázötvenhatban, a forradalom idején, a magyar irodalom előtt egyedülálló lehetőségek fénye lobbant fel – ami azután gyorsan ki is hunyt. Mindamelllett, a magyar kultúrában mindig megnyilvánul a zsidók távortartására törekvő hajlam, ami azt jelenti, hogy megnyírbálják az irodalom mezsgyéjét. Erős kétségeim vannak az iránt, vajon a magyarok hajlandók lennének-e elfogadni, akár napjainkban is egy irodalmi Nobel-díjast, ha az történetesen zsidó. Lehetséges, hogy ebben az esetben inkább lemondanának a díjról.

Ezzel együtt, a magyar irodalom meglehetősen mentes volt az antiszemitizmustól. Nehéz olyan nagyszámú, jelentős irodalmi alkotást megnevezni, amely át lenne itatva a zsidóellenességgel. Talán amiatt, hogy a magyar irodalom a legemberibb, s hús-vér valóságról szól.

A magyarországi közönség tudja tisztelni a költőket és az írókat. Ez olyan trivialitásban is megnyilvánul, mint például a bánásmód az írók szigligeti üdülőjében. Egész sereg alkalmazott áll tiszteletteljes készenlétben, hogy az alkotók rendelkezzenek velük. Szigliget – a legkedvesebb magyarországi emlékeim közé tartozik.

Vagy az írók századfordulós kávéháza – a „New-York Kávéház”. Az épület elpusztult a háborúban, de kőről kőre újjáépítették. A korábban ott időző írók képei lenyűgözőek. Egy egész fal tele van ezekkel a képekkel. A kávéház úgy néz ki, mint valami kastély. Manapság azonban főleg a turisták kiszolgálására tart nyitva.

– *Talán térjünk vissza a magyarországi utazás felidézésére.*

– Igen. Amikor először érkezünk meg Budapestre – két vagy három napig csak úgy, mindenféle különösebb cél nélkül kószáltunk a városban. Megnéztük a múzeumokat, beléptünk a könyvesboltokba. A sokaság látványa, ahogy e boltokba beszűföldtek, kezükben kosarakkal, mint a szupermarketekben – valóban megragadó látvány volt. Könyveket vettem, és élveztem a dollár meg a forint értékkülönbségét. Közben megismerkedtünk Mezei András feleségével, Székely Magdával. A Margitszigeten találkoztunk. Nem is tagadta, hogy kellemesebb izraeliekkel találkoznia valami elhagyatott helyen, mint egy nyüzsgő kávéházban. Kedves asszony, akinek a legtöbb versében (valójában nem sokat ír) sajátos összefonódás tapasztalható a klasszikus formák és a modern szabadverselés között. Kiderült, hogy a versek központi motívuma a nép pusztulása és halála a holocaustban. Sőt arra is fény derült, hogy az ötvenes évek elején Steiner Julika tanárnőnél héberül tanult és készült kivándorolni Izraelbe. Hanem a sors más utakra vezérelte, a kommunista párt tagja lett, és főszerkesztőként az Európa Könyvkiadónál

dolgozik. Mezei megállapodott velem, hogy alkalmasint ellátogatunk a kiadóba, valamelyik Domokos János igazgatónak is megfelelő időpontban.

Időközben Mezei közölte velem, hogy szeretne elvinni a kommunista pártközpontba, hadd találkozzam ott a kulturális ügyekért felelős Kornidesz elvtárssal, aki maga végül a vízumunkat is elintézte.

Amikor megkérdezted Mezeit, mi a látogatás célja a pártközpontban – vendéglátónk nagy mérgesen kijelentette, hogy meg kell tanulnod egy fontos dolgot: kommunista országban nem tesznek fel felesleges kérdéseket. A válasz nem nyugtatott meg. Másnap korán reggel felébredtettem bennünket Mezei, és közölte, Kornidesz elvtárs már vár ránk. A Dunaparton autóztunk végig Mezei „horpadt” tragicságában. Aztán egy utcasarkon megállt, és arra kért, várj meg bennünket a közeli kávéházban. Kelletlenül beleegyeztem, én meg gyalog, dobogó szívvel mentem vele tovább. Felmentünk a pártház lépcsőjén egy épületben, melyet kívülről semmi sem különböztet meg a környező házaktól. Talán csak a frontoldalán lengedező számos vörös zászló tanúskodott a ház sajátos jellegéről.

Rövid várakozás után egy ötvenévesforma, magas, kellemesen kulturált külsejű férfi fogadott. Néhány udvarias szó után hirtelen kijelentette, minden vágya látni egy olyan embert, aki szarvasi születésű és héber költő! Hiszen maga is Szarvasra valósi. Igyekeztem visszaemlékezni a Kornidesz névre, hátha gyerekkoromban hallottam, de hasztalan. Kornidesz elvtárs néhány mondat lefordítását kérte magyarról héberre és héberrel magyarra – hiszen közelíteni kell, mégha a legapróbb lépésekkel is a két irodalmat. Búcsúzásul átnyújtott nekem egy könyvet Szarvas történetéről.

Amikor visszatértünk a kávéházba, ott vártál ránk izgatottan, s jól látszott, mennyire fellelegeztél. Mesélted, hogy két férfi megállt a kávéház pultjánál, és mialatt egy sarokasztalnál ültél és levelet írtál, azok ketten egyfolytában csak téged bámultak. Nem tudtad, mi lehet a különleges „érdeklődés” oka. Vajon úgy néznek, mint ahogy a férfiak szoktak egy nőt, vagy mert az a feladatuk, hogy minden mozdulatodat kövessék? Mindketten eltűntek abban a pillanatban, hogy Mezei meg én felbukkantunk az utcán a kávéház mellett.

Elmesélted, hogyan fontolgattad a kérdést magadban: mit kell tenned, abban az esetben, ha sokáig nem térnénk vissza? Mert az idő idegtépően vánszorgott előre.

Mezei megvonta a vállát és nevetett:

„Nem is tudtam, hogy az izraeliek féltősek.” – Látszott, hogy elszórakoztatja a gondolat.

És midőn újból a látogatás céljáról kérdezted, azt válaszolta:

„Kornidesz elvtárs találkozni akart a földijével. Ez elegendő ok, nem?”

„Igen” – válaszoltál gyanakodva.

Még aznap, vagy másnap ellátogatunk az Európa Kiadóba.

Előtte azonban Mezei villámlátogatásra vitt bennünket az Élet és Irodalom szerkesztőségébe, aminek ott az egyik szerkesztője volt. A szerkesztőség egy sokemeletes házban székelt: mindegyik szinten más-más újság vagy folyóirat szerkesztősége működött.

Mezei lapjában az irodalmi kérdések felvetése összefonódott a mindennapok ügyesbajos dolgainak tárgyalásával. A szerkesztőségben tisztelettel és szeretettel bántak velem. Az utcai sétáinkon folytatott beszélgetésekből megtudtuk, hogy Mezei András népszerű író Magyarországon, de nem csupán a költészettel foglalkozik, hanem a gazdasággal is, és hírneve a széles olvasóközönség körében főképpen azon gazdasági cikkek nyomán erősödik, amelyeket erőteljeseknek és felpezsdítőnek érznek. Gazdasági kérdésekkel való foglalatossága, gyakorlatilag erősen beárnyékolja a róla, mint költőről kialakult képet, de meglehetősen igaztalanul.

Kifelé menet az Élet és Irodalom szerkesztőségéből, elhaladtunk a Nagyvilág, a magyarra fordított világirodalmi folyóirat szerkesztőségi szobájának nyitott ajtaja előtt.

Hirtelen az írógép mellett ülve észrevettem egy szép kinézetű, magas asszonyt. Amikor közeledtünk – az asszony felemelkedett a székéből és kíváncsi-bámuló pillantást vetett ránk, mintha hirtelen jéggé dermedt volna. Nagyon úgy tűnt, mintha az asszonyt már láttam volna.

Az Európa Kiadóban Székely Magda fogadott bennünket nagy örömmel, majd arra kért, üljünk le és várjunk, amíg a kiadó igazgatója, Domokos János időt tud ránk szakítani. Mivel nagyon érdeklí, hogy izraeliekkel találkozzon.

Közben nézegettük azt a rengeteg könyvet, amit a kiadó a világirodalom köréből kiadott, csaknem korlátlan anyagiakkal.

Szerkesztők és lektorok serege futkosott a szobák között, miközben egy pillanatra megálltak mellettünk és elálméklodtak a nagy újdonságon: izraeli látogatók.

Végre feltűnt az igazgató, Domokos János. Közepes termetű, széles vállú férfi, akinek kinézete is tanúskodott származásáról, a paraszti életformáról. Jóllehet, kulturális elfoglaltsága miatt az évek folyamán csiszolódási-finomodási folyamaton ment keresztül. Olyasvalaki benyomását keltette, aki nagy tiszteletet érez az irodalom és az írók iránt. Nagyon is tudatában volt a fontos feladatnak, ami a vállaira nehezedett.

A magyarok szeretik az itókat, ezért Domokos kissé megsértődött, amikor vonakodtunk megkóstolni szülőföldje nemes borait, midőn a tágas igazgatói irodában leültünk. A beszélgetést Shakespeare összes műveivel kezdtük, a kiadó gyönyörű kiadásban éppen befejezte a sorozatot, ami valóságos slágerrá vált a könyvpiacra. Azután Domokos rátért a lényegre: mivel a két állam, vagyis Magyarország és Izrael közti közeledés időszakának kezdetén tartunk – ami ugyan kis lépésekkel történik (a kifejezés sokszor ismétlődött) – csereüzletet ajánl: én foglalkozzak a magyar költészet héber antológiájának kiadásával – míg ő kiadja a modern héber költészet antológiáját. Majd hozzátette: tudja, hogy én egy költészeti kiadványt vezetője vagyok – így aztán azonnal aláírhatunk egy csereszerződést.

Ekkor már teljes iramban dolgoztam könyvemem, a „Cvi-haplaot” (Csodaszarvas) antológián, mely a magyar költészet évszázadaiból válogat, a kezdetektől egészen napjainkig, s nagy tudású, széles látókörű mecénás barátom, Csengeri Jehuda vállalta szíves terhét a kiadás megalapozásának.

Ha már így állt a helyzet, könnyen beleegyezésemet adtam. Amennyire én tudom, így módon írtuk alá, gyakorlatilag az első szerződést – a hat napos háborút követően – Magyarország és Izrael kulturális együttműködéséről. Így, Mezei András közvetítésével. Ez két könyvkiadó, az „Éked” magánkiadó, és az Európa Állami Könyvkiadó közti szerződés volt.

Így olvasható erről a Csodaszarvas antológia elején:

„Csodaszarvas – antológia a magyar költészet évszázadaiból – megjelenik egy kulturális szerződés részeként, melyet az Európa Kiadó (Budapest), és az Éked Kiadó (Tel-Aviv) írt alá. A szerződés magyar költők héber fordítású izraeli és izraeli költők magyar nyelvű magyarországi megjelentetésére jött létre.

E könyv megjelentetése a szerződésnek megfelelően az első lépés – az izraeli fél részéről”.

*

Közeledett a hétvége, és mégis mindenféle zsidó élménytől távolinak éreztük magunkat, annak ellenére, hogy a többség, akikkel találkoztunk (mint később kiderült), zsidó volt, vagy zsidó származású. Közöltük vendéglátóinkkal, szeretnénk ellátogatni a hitközség székházába és a zsidó múzeumba, amely ugyanazon épületegyüttesben volt található a város szívében – ugyanott, ahol Herzl Tivadar született. A múzeum csak néhány órára

nyitott ki, ezért előre meg kellett tervezni a látogatás idejét. Mezei vállalta, hogy mindent elrendez, különösen a találkozót a hitközség elnökével, aki történetesen nő volt. Az egyik csütörtöki kora reggelen elindultunk a zsidó hitközség székháza felé.

Nem hiszem, hogy nagyon megcsodáltad a felvilágosodott stílusban épült nagy zsinagógát, két hagymakupolás dísztornyával. Nagyon nem-zsidónak találtad. Én pedig visszaemlékeztem gyermekkorom idejére, amikor a pompázatos zsinagóga falai között a héber nyelv és a zsidó történelem tanulásába mélyedtem, miközben a palesztinai kivándorlásra készültünk. Szerettem volna, ha megcsodálsz a templomot, de a karzaton észrevetted az orgonát. Idegenséget éreztél. A neológ világ... nekem pedig ez mennyire természetes volt!

Átmentünk egy szomszédos épületbe, ahol a hitközség székháza működött. Siettünk, nehogy elkéssünk, hiszen megbeszéltünk egy találkozót a hitközség elnökével, Seifertné asszonnyal. Igen ám, de Seifertné elnökasszony nincs bent az irodájában. A titkárnő egy magában ült az irodában, s ő közvetítette a mentegőzést. Az elnökasszonynak sajnos sürgősen el kellett mennie valahová.

Számos helyiség volt a hitközség székházában és szerettünk volna találkozni – ha nem is a hitközség elnökével, de legalább a hitközségi irodák dolgozóival. Egyik ajtó után a másikon nyitottunk be, de mindenhol csak a falak fogadtak bennünket. Irathegyek magasodtak az íróasztalokon. Jól észre lehetett venni, hogy a munkát csupán alig pár perce hagyták abba sietősen.

Visszatértünk a titkárnőhöz, akivel korábban beszélünk. Csodálkozva nézett ránk és azt mondta: „Hiszen éppen ebédidő van!...”. Az órára néztünk. Fél-tizenkettő volt. Különös, itt ilyen korán ebédelnek...

Mezei megint nevetett: megijedtek az izraeliektől. A hivatalnokok mindenfelé szétfuttak, amikor megtudták, hogy izraeliek látogatása várható.

A zsidó múzeumban mégis ott ténfergett néhány ember, főleg amerikai turisták. Ám amikor nevünket be akartuk írni a vendégkönyvbe, néhány szóval kifejezve benyomásainkat, a múzeum bejáratánál ülő két idős asszony igyekezett lebeszélni bennünket, hogy ezt ne tegyük. Szinte már-már kérlelve, könyörögve adták elő kérésüket.

Azután péntek estén beköszöntött a szombati ünnep. Akkoriban még nem tartottam be a vallási szabályokat és szombaton is utaztam. Megbeszéltük, hogy Mezei lakásán maradsz pihenni, én pedig elmegyek a rabbiszemináriumba Scheiber Sándor rabbi-professzor szombat-fogadó istentiszteletére. A szeminárium a maga nemében egyedülálló volt az egész keleti tömbben. A tudós professzor péntek estéi híressé váltak, mivel talán ez volt az egyetlen lehetőség, melynek keretében a zsidók szabadon találkozhattak egymással. Ezek az alkalmak ismerkedési lehetőséget biztosítottak a zsidó fiúk és lányok számára is.

Így aztán péntek este taxiba ültem és odautaztam. Már messziről felismertem az épületet a bejárat előtt álldogáló csoportokról. Voltaképpen visszaemlékeztem erre ifjúságom idejéből, amikor ott tanultam héberül, midőn a középiskolában már félbemaradtak a tanulmányaim, mert a család a kivándorlásra készülődött. Scheiber professzor beleegyezett, hogy a szemináriumban szabad hallgatóként tanuljak, bár ehhez azért még fiatal voltam. Fiatalságom kedves emlékeként tartottam számon mindig. És hirtelen eszembe jutott az a délután, amikor a hatalmas könyvtárból jövet lépkedtem lefelé a szeminárium lépcsőin, kezemben Saul Tsernihovszky héber verseskötete. Önfeledt boldogság ragadott el, amikor a könyvet lapozgattam, közben azon erőlködtem, hogy elolvassam a félig-meddig értett verseket. Megértettem, hogy egy verstől úgy is meg lehet hatódni, ha az ember nem érti tökéletesen, sőt ha olyan nyelven íródott, amiben nem is vagyunk olyan járatosak.

Éppen a szombatköszöntő imák végeztével a könyvtárteremben tartott szertartás kezdetére érkeztem.

Scheiber professzor előadást tartott. Megemlékezett a magyarországi híres rabbikról, miközben beszédét anekdotákkal fűszerezte. Miután beszédét befejezte, köszöntött egy amerikai vendéget, aki ezt viszonzva angolul köszönte meg.

Majd hirtelen felém fordult Scheiber professzor, miközben a szót ráterelte versfordításaimra a magyar költészet köréből. Jól ismerte könyvemet, és megemlítette az egyik vers fordítása közben elkövetett hibámat is. Ezt a hibát már szóvá tette egy, a hatvanas évek elején közzétett kritikájában, és íme amikor *Beikvot Orpheusz* (Orfeusz nyomdokán) címen kiadtam Radnóti válogatott verseit, helyrehoztam a kijavítani való is. Szavai nagyon jólesően és barátságosan hangzottak, amikor lelkesen bátorított: folytassam tovább a fordítást magyar nyelvről.

Körülnéztem a zsufolásig megtelt teremben. Férfiak, nők, gyerekek. Legtöbbjük mégis fiatal lány vagy fiú. Am nem kevés olyan ábrázat is feltűnt, akik láthatóan nem illettek e társasághoz. Fel is merült bennem: ki tudja a terembéli tömegből hányan lehetnek 'agent provocateur'-ok? Talán a fele? Világos volt, hogy a közönség jelentős része ambivalens érülettel viseltetik irányomban. Érdeklődéssel közeledtek volna felém, de visszaretentek. Habár, a szertartás végén, amikor már indulni készültem, egy szőke fiatal lány lépett hozzám, és kezét nyújtott:

„Judit” – mondta.

Ráfeleltem a nevemet.

„Te az én nagybátyám vagy” – tette hozzá azonnal.

Csodálkozó arckifejezésem láttán elmagyarázta, évekkal azután született, hogy elhagytuk Magyarországot, és apja – aki időközben meghalt – Etel nagynéném fia.

Összeöleleztünk.

Judit felajánlotta, hogy hazakísér, így útközben beszélgethetünk.

Szeretné megismerni a feleségemet is – mondta. Lényegében, az egész családot meg akarta ismerni.

Nagyon meglepődtem, Hana, amikor megjelentem, késő éjszaka egy nagyon kedves, szőke lánnyal.

Másnap reggel megkérdezted:

„Mondd csak, honnan lehetek benne biztos, hogy ez a lány a rokonod?”

„És én honnan lehetek biztos?” – válaszoltam a kérdésre kérdéssel.

Am az idő múltával, amikor Izraelbe látogatott, minden kétséget kizáróan bizonyosodott, hogy a lány valóban Etel nagynéni unokája.

*

Az Európa Könyvkiadóban egy percre összefutottam Vas Istvánnal, az ismert költővel, műfordítóval, aki legjobb barátja volt az általam rajongásig szeretett Radnóti Miklósnak.

Nagyra értékelttem Vas költészetét: igazi városi költészet, éles intellektualizmussal ékesítve.

Szombaton így szólt hozzám Mezei:

„Vas István telefonált. Szeretne meghívni magához benneteket vasárnapra a lakására, a szentendrei művésznegyedbe.”

Egészen lázba jöttem a meghívástól. De felmerült a kérdés: mikor? Hiszen úgy terveztük, Szarvasra utazunk. A magam részéről ez volt magyarországra látogatásom úticélja.

Aztán mégis elfogadtuk a meghívást.

Mezei hangszíne elváltozott. Úgy tűnt, nem kedveli az idős költőt.

*

Am, mielőtt Vas történetére térnék, szeretném felidézni a rövidke látogatást Illyés Gyulánál, a nagy írónál és költőnél, akit úgy tartottak nyilván, mint „a legnagyobb alkotót a kommunista uralom alatti Magyarországon”. Az igazat megvallva, ő maga tartózkodott attól, hogy a kifejezés egyszerű jelentésének értelmében magát kommunistának nevezze, ahogy a korábbi időszakokban is óvakodott magát úgy meghatározni, mintha ilyen, vagy olyan táborhoz tartozna. Ellentétes dolgokat híreszteltek róla: némelyek azt állították, hogy a népies-nemzeti táborhoz való közelsége a fasizmus idején nem volt véletlen, és behullott az antiszemitizmusba, míg mások úgy vélték, például magatartást tanúsított a holocaust idején. Így vagy úgy, tény az, hogy *Óda Izraelhez* címen verset írt a hatnapos háború kitörésének idején, amit felolvasott Dávid Giladinak, az író-újságírónak, aki éppen betöltötte az izraeli nagyköveti posztot Magyarországon akkor, amikor orosz utasításra megszakították a diplomáciai kapcsolatokat a két ország között.

Mezei szombat délelőtt elvitt a költőhöz (abban az időben, mint említettem, szombatnapon is utaztam ezért ilyenkor feleségem nélkül indultam útnak). Tudtam, hogy Illyés nagyon beteg, ezért lemondta néhány hónappal korábbi izraeli látogatását. De Mezeit és engem meglehetősen élénkséggel fogadott, és csak az inge alól olykor elővillanó, mellére erősített szívritmus szabályozó tanúskodott tényleges állapotáról.

Rögtön azután, hogy beléptünk könyvekkel dúsan megrakott lakásába Budapest elővárosában, szabadkozott, amiért nem vendégeskedhetett Izraelben, és amikor kifejeztem reményemet, hogy bizonyára még további alkalmak is adódnak a látogatására, nagyon kétkedőnek látszott.

Hirtelen, mintha valamilyen rejtett gondolati fonalat folytatna, megkérdezte:

„Mondd csak, milyen színe van a földnek Jeruzsálemben?”

Összszavarodtam. Valamiért soha nem figyeltem a föld színére Jeruzsálemben. Emlekezetem mélyéből előbányászva feleltem:

„Néhány helyen – vöröses.”

„Igen, így gondoltam” – mondta, és amikor meglátta az arcomra kiülő csodálkozást, hozzátette:

„Engem, mint paraszti család sarját, ez nagyon érdekel.”

Azután hosszú csendbe burkolózott. Időközben belépett a szobába felesége, Flóra, aki nagyon felkeltette a kíváncsiságomat. Tudtam, hogy nagy és csalódást okozó szerelme volt József Attilának, aki betegsége, csalódása és szegénysége miatt a száguldó vonat kerekai alá vetette magát. Vannak akik azt állítják, Illyés Gyula életében mindabban részesült, ami barátjának és vetélytársának nem adatott meg: siker, díjakkal elismerés, szerelem.

Szemlélődve néztem Flórára, akit általában az „irodalom nagyasszonya” címmel tüntettek ki. Még élteesebb korában is előragyogott szépségének maradványa, büszke tartása és rátartisága.

Könnyű vendégkínálókkkal szolgált, de nem avatkozott a beszélgetésbe.

Megkérdeztem Illyést, mi történt az *Óda Izraelhez* versével, és hozzátettem, nagy örömmel lefordítanám héberre.

Illyés késlekedett kissé a válasszal, aztán kibökte:

„Még nem jött el az ideje.”

„Talán el lehetne olvasni, legalább?” – próbáltam makacskodni.

„Nem, nem. Dehát mondtam már, még nem jött el az ideje. – Hirtelen Mezei András-hoz fordult: – Mondd csak, András, hány zsidó van ma Magyarországon?”

„Hetven-nyolcvanezer” – válaszolta Mezei.

„Lehetetlen – mondta Illyés –, legalább egymillió zsidó van itt.”

Láttam a Mezei arcát elborító döbbenetet. Úgy tűnik, erre ráérezett Flóra asszony is. Hozzánk fordult és így szólt:

„Illyés ma nem érezte magát nagyon jól... Talán megbocsátjátok nekünk...”

Felkeltünk és menni készültünk. Illyés nagy szeretettel kikísért bennünket a kapuig.

Kint Mezei megszólalt:

„Tudod, miért kérdezte a zsidók számát? Minden sarkon zsidót lát, és úgy tűnik neki, hogy még a pusztulás után is olyan szörnyű nagy számban találhatók itt Magyarországon. A kétszínű!”

Nekem azonban nehezemre esett kétszínűnek látni őt. Eszembe jutottak egyes köeteiből a számomra szeretett versek, de ezeknél is inkább emlékeztem bölcs irodalmi, művészeti tanulmányaira.

„Igen, valóban bölcs ember” – válaszolta Mezei, mintha kitalálta volna a gondolatimat.

Alig néhány hónappal a futó látogatás után Illyés eltávozott e világból. Egész Magyarország meggyászolta halálát.

Ennek ellenére, „részvényeinek” ára az irodalmi börszén nagyon megugrott az évek múlásával, mintha e jelenség maga is csak azért történt volna, hogy igazolja Illyés egyik írásának vezérgondolatát. Ebben azt bizonygatta, hogy általában halála után egy költő egész életművéből más se marad, csak az imázsa és két-három vers.

*

Egy középkori, varázslatos városka mélyén állt a Vas házaspár nyaralója, bozótos növényzettel körülvéve. Tágas kert övezte a hatalmas faházat, és a kertben: színes virágok erdeje – mezei liliumok, törökrozsza, árvácska, viola – amerre csak ellátni, mindenhol. Vas István felesége, Szántó Piroska családtagoknak, vagy régi barátoknak kijáró fogadtatásban részesített bennünket. Mire megérkeztünk, már elég nagy társaság gyűlt egybe a házban és kint az udvaron, mindannyian egy kőasztal körül ültek, mintha valamilyen társasjátékban vettek volna részt. Néha egy – egy különös szó is elhangzott, vagy valamilyen szövegidézet, aztán csend támadt. Felkelt az egyik vendég és átment a ház másik felébe. Ott várta, hogy hívják.

Különös volt látni ezeket a felnőtt embereket, amint többségük teljesen belemerül a társasjátékba, mint az iskolás gyerekek.

Hirtelen valaki hozzám fordult és felszólított:

„Mondj egy utcát Tel-Avivban, ahol piros lámpák vannak!...”

„Hagyjátok őt” – szólalt meg Vas, mintha ezzel megfedné a vigyázatlan vendéget.

Piroska erősen bosszankodott emiatt, s miközben valami szitkot mondott, olyan formában hallatta a durva szavakat, hogy barátságos tónust kölcsönzött nekik.

„Jó, te még nem ismeresz engem” – mondta, miközben felém hajolt. Nehezen tudtam eldönteni, vajon szép vagy rút. A kétféle tulajdonság egybe keveredett benne. Úgy hatvanöt éves asszony lehetett.

„Gyertek, beszéljessünk egy keveset – mondta Vas –, hagyjuk őket magukra!” – és befelé vezetett bennünket a házba.

Belül olaj és a falak mentén kupacba rakott képek szaga terjengett. A festőállványon félig kész kép vázna feszült. Tudtam, mert korábban olvastam, hogy Vas István felesége, Szántó Piroska festőművész. Otthon meglévő Vas-kötetembe is ő készítette az illusztrációt.

„Mi újság Izraelben?” – kérdezte Vas, mintha csak nemrég látogatott volna el az országba. A kérdést, Hanna, lényegében neked címezte. És inkább veled beszélgetett, nem velem. Sőt, legnagyobb meglepetésemre az angol is elég nehézkesen ment neki, T. S. Eliot köztudottan nagyszerű fordítójának. De eszembe jutott a történet Schlonsky-ról,

akit úgy mutattak be Angliában, mint Shakespeare kiváló fordítóját, és egy hang nem jött ki a torkán a szigetország nyelvén.

De elkezdünk beszélgetni, és különféle emberek gyülekeztek körénk a társaságból, majd egymás után bemutatkoztak. Az irodalom szereplői egyszerre élő alakok lettek: Nemes Nagy Ágnes, Somlyó György, Kabdebó Lóránt... Elsőként beszéltem a kiváló költőnővel, kinek költészete kissé hűvös vérmérsékletű az én izlésemnek. A magyar költészet herceg-asszonyát látták benne. Utána következett Somlyó György. Csak nem Somlyó Zoltán, a zsidó költő fia, akit hányatott és tragikus sorsa miatt „elátkozott költőnek” neveztek? A fia maga: avantgarde költő és a legtermékenyebb fordítók közül való. Neve anti-cionista íróként is ismertté vált. Végül: Kabdebó Lóránt irodalomkritikus, félig-meddig zsidó, aki hatalmas energiákat szentelve megírta Szabó Lőrinc átfogó monográfiáját.

Mellékesen, Vas István maga a harmincas években, még a zsidóság pusztulása előtt elhagyta a vallását.

A beszélgetés természetesen Izraelről és a térség békekilátásairól folyt. A héber irodalomról szinte semmit sem kérdeztek, de azt már észrevettem, hogy a magyar írókat kizárólag saját maguk érdeklik.

Miután a vendégek egy része elment, Piroska hozzám fordult, mintha súlyos titkot osztana meg velem:

„Vasnak van egy nagy álma. Szeretné megérni, hogy eljusson Izraelbe, és már hetven éves. – Majd hozzátette – Tudod, hogy a nagyapja ortodox rabbi volt?”

Eszembe jutott, hogy valahol olvastam vele egy beszélgetést, abban pedig a keresztény Arany Jánost nevezte meg nagyapjának – természetesen csak metaforikus értelemben. A vér szerinti nagyapjáról egyáltalán nem beszélt.

Kissé meglepődtem, és azt mondtam, megpróbálok utánanézni a lehetőségeknek, hogy lehetne meghívni az országba – talán az írószövetség révén, ha politikailag ez egyáltalán keresztülvihető.

S valóban, alig három év múltán, mint az izraeli külügyminisztérium nem hivatalos vendége, Vas István megérkezett az országba. Feleségével, Piroskával és Somlyó Györggyel érkezett. Elkísértem a túraúra az országban, majd végül is a Jád Vásembe (izraeli holocaust múzeum és emlékmű). Az egész látogatás során igyekezett szarkasztikus maradni, olyannyira, hogy Piroska rá is szólt. De ott nem tudott tovább uralkodni az érzelmein. Amikor kiértünk a szabad levegőre, futni kezdett. Esett az eső, Vas hirtelen megbotlott egy kőben és elterült a földön. Az emberek minden oldalról körülállták, mi alatt hatalmas esőcseppek doboltak az esőkabátján. A feje körül kisebb vértócsa gyűlt egybe. De azért lábra állt. Széket tettek elébe. Piroska aprólékosan végigvizsgálta és kijelentette:

„Vas eltörte a nagy zsidó orrát” – adta elő a mondatot a maga keserű humorával és nevetett.

Átmentünk az elsősegélynyújtási helyre, én pedig eltűnődtem: „Íme, milyen jelképes eset, éppen a Jád Vásemben sérült meg. Egyfajta büntetés gyanánt a zsidóságtól való menekülése miatt...”. Ezzel együtt nagyra értékeltem és különleges szeretetet éreztem iránta. Nagyon hasonlított a családtagjaimhoz. Amikor ezt elmondtam neki, megjegyezte: „Na persze, ez a faj...”.

A rákövetkező években, valahányszor csak Magyarországra utaztunk, a Vas házaspárt is meglátogattuk, egyszer még férje, Smuél Rafaél kíséretében lányunkkal, Silhavval is elmentünk hozzájuk. Amikor Vas néhány évvel ezelőtt, nyolcvan éves korában elhunyt, katolikus vallási rítus szerint temették el. A búcsúztatási szertartást Budapest püspöke tartotta. Mindamellett nagyon kevés olyan zsidó felfogású költő volt a magyar irodalomban, mint ő.

– *És Mezei?*

– Mezei visszatért zsidó azonosságához, sőt fokozatosan még a cionista zsidóságához is. Mint költő is hatalmas utat tett meg. Manapság, véleményem szerint, ő egyike a legrangosabb költőknek a magyar költészetben. Vasnál általában a költészetére gondoltam. A rejtett, nem a nyilvánvaló dolgokra. Mezeinél egészen más a helyzet. Mezei a magyarországi viszonyok enyhülésével tudatosan vállalta a zsidó költőséget, határozott névelővel. Mint Kiss József vonalának folytatója, aki zsidó balladákat írt a tizenkilencedik század második felében. Mezei magára vállalta, hogy létrehozza a magyar zsidóság Soá költészetét. Hatalmas versfűzérét „tényverseknek” nevezte, és az egész ciklusnak Adorno címet adta – mintegy kihívás gyanánt az ismert filozófus állítására, aki azt mondta: Auschwitz után lírikus verseket írni nem lehet. E könyvben, a magyarságon kívüli jelentőséggel is, nagy értékű alkotást hozott létre.

Persze, úgy gondolom, Mezei sokat tett az izraeli–magyar kulturális közeledésért is, és az elsők egyike volt, ha nem a legelső, aki az irodalmi hídverés szerepét vállalta, azután hogy megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok a két ország között.

– *Ben-Cion Tomárral és Aser Reichhel laktál nála.*

– Igen. Azután, hogy az izraeli külügyminisztérium úgy döntött, felhasználja a személyes kapcsolatokat a közeledési folyamat meggyorsításának céljaira. Egy napon, a nyolcvanas évek közepén, felkeresett Ben-Cion Tomár és megkérdezte, van-e lehetőség arra, hogy magyarországi barátok és ismerősök segítségével elintézzék a belépési vízumot egy íróküldöttség számára. Azt válaszoltam, hogy megpróbálhatom.

Tel-Avivból felhívtam Mezei Andrást Budapesten, és elmondtam neki, miről van szó. Ő kifejezte optimizmusát. És valóban, néhány nap múlva megérkezett a kedvező válasz. Így történt, hogy elindult Budapestre egy három tagú íróküldöttség – azzal a céllal, hogy megyorsítsa a héber költők antológiájának kiadását, amiről a szerződést aláírtam az Európa Kiadóval. (Időközben az Európa Kiadó igazgatója, Domokos János is ellátogatott Izraelbe). Nem tudom, vajon e küldöttség elért-e gyakorlati eredményeket. A kiadóban úgy döntöttek, bővítik az antológia kereteit, csaknem megduplázzák. Ezzel együtt úgy éreztem, ez az eredmény egyfajta szembe való porhúntás, az igazi szándék – úgy vélem – valójában az volt, hogy az egész ügyet húzzák-halasszák, amennyire csak lehetséges, persze elegáns formában.

A kiadónál nem hivatalos beszélgetések folyamán úgy érveltek: maga a tény, hogy Ben-Cion Tomár, az izraeli küldöttség vezetője állandóan oroszul beszélt velük, ráadásul egy „politruk” (orosz katonai politikai tisz) stílusában, nem tett rájuk kedvező benyomást. Magyarországon ez egyébként kényes pontnak számított. Ezzel együtt nagyon ügyeltek arra, hogy a nyílt orosz-ellenesség kifejeződésének még az árnyéka se vetüljön rájuk.

– *Térjünk vissza az első magyarországi látogatásra, amely úgy tűnik a legfelkavaróbb és legmeghatározóbb volt.*

– Határozottan. Hiszen legfőbb vágyam az volt, hogy eljussak Szarvasra, a szülővárosomba.

Korán reggel indultunk... autóbusszal. Mezei kikísért bennünket a pályaudvarra...

Nem tudtam, hogy a távolság a főváros és a szülővárosom között olyan nagy. Ezzel együtt, az autóbusz betért a falvakba és kisvárosokba, az emberek – legtöbbször kossakkal felszerelkezett parasztember – állandóan fel-leszálltak.

Amikor végre megláttam a Kőröst – szívem hevesen verni kezdett. Íme, tehát a város a valóságban még mindig létezik. Pedig képzeletemben számtalanszor a mélységekbe temettem. Áthajtottunk a hídon, és a folyó a megszokott módon hirdette a város nevét. Épp csak hogy leszálltunk az autóbusról, te, Hanna, azonnal odaléptél, hogy átböngésszed a menetrendet. Tudni akartad, mikor indulnak innen mindenfelé autóbuszok. Nagyon haragudtam.

„Tudjuk mikor érkezünk ide, de nem tudjuk, mikor megyünk innen el”, motyogtam elfulladt hangon. Néztem a buszpályaudvar újabb épületeit. Azután elindultunk.

„Hová?” – kérdezted.

„A folyó felé – válaszoltam. – Mert ott... mert ott... – a szavak elnyelődtek. Nem tudtam, merre forduljak, jobbra vagy balra.”

– *De azért mégis, mint valami holdkóros, megindultál a szülőházad irányába.*

– Nem. A családi otthon felé. Hiszen már mondtam, hogy a kettő nem egyezik. A három nemzedék óta álló családi otthonból Ármin nagybácsi, apám legidősebb testvérenek utasítására, családi gazdasági bonyodalmak miatt el kellett költöznünk. Anyám élete végéig nem bocsátotta meg neki ezt a dolgot. Így én egy idegen házban, egy bérlakásban születtem. Csak néhány évvel később sikerült apámnak visszavásárolni a házat. Az igazság az, hogy a két épület közti kavarodás bennem a lokális azonosulás érzetének összezavarodását is okozta. Csak a folyóparti nyárilakot éreztem igazi állandóságnak.

És aztán, amikor megérkeztünk a családi otthonhoz... ott álltam, a nagy kapuval szemben, teljesen tanácstalanul. Talán, mert cigányok laktak a házban, és még valami szerencsétlen asszony. Csak akkor értettem meg, hogyan képes egy ház, ha nem ápolják, teljesen romba dőlni. Eszembe jutott apám szeretett, állandóan gondozott rózsakertje. Ritka, különleges virágokat is hozatott a környékbeli kertészetekből. De megértettem – furcsa képzettársítás, talán – mi az értelme: „rökák járnak benne...”. Hogyan válhatott a Szentély (különbséget téve) a romok-romjává. Hiszen azok az emberek, akik a házban laktak, állatokat, sőt lovakat is tartottak a szobákban, és szüleim gyönyörű kertje tele volt tehéntrágyával. Még három-négy alkalommal álltam így, tanácstalanul, elmerengve a házzal szemben. Olyankor is, midőn nélküled jöttem. A cigányok vezére észrevette a házhoz fűződő különleges kapcsolatomat és megkérdezte:

„Hé, főnök, miért nem veszi meg ezt a házat? Egészen olcsón adom... Onnan, Izraelből jönnek, ami ott van Jeruzsálemben... Van ott elég pénzük...”. Nekem meg eszembe jutott a versem, amit írtam: „Ez a ház már nincsen”. S valóban jobban esett volna, ha egyáltalán nem is létezik. Megkönnyebbültem, amikor gyorsan elutaztunk onnan. Esteledni is kezdett már, és az átkozott-szomorú harangok zúgtak, mint mindig.

Ám éppenséggel az igazi szülőházam viszonylag jó állapotban volt. És az ott lakó asszony is elég szimpatikusnak tűnt. Még emlékezett a szüleimre. Hálásan beszélt apámról, aki évtizedekkel azelőtt meggyógyította.

Ennek ellenére semmi azonosulás-érzésem nem volt az épület iránt. Bérelt ház volt, mint már említettem. Mint gyerek nagyon irigyeltem hűgomat, mert a sokéves családi otthonban született.

De a szülőházamban... nem... nem... a családi otthonban... ez valóban összezavarodik... volt egy gipsztörpém. A kapu melletti diófa árnyékában állt. Nagyon ragaszkodtam hozzá. Egy éjszaka elszökött. Szóval – eltört, de azt mesélték, hogy elszökött, nehogy túlságosan is elszomorítsanak. Elszökött, ahogy mi is elszöktünk onnan.

– *Mert már túl késő volt.*

– Lehet.

– *Látod, mérgelődöttél, amiért rögtön azután hogy leszálltunk a buszról, megérkeztél az indulási menetrendet. Ha nem kérdezem meg, nem értünk volna oda a nagyszüleid városába.*

– Szentés városába. Ez igaz. De minden annyira fáj. És mindennél nagyobb fájdalmat okozott a folyó szépsége, a piros tetős, csigalépcsős nyárilakok végig a part mentén. Szívesebben vettem volna, elnyeli egy földrengés vagy természeti katasztrófa.

Erről írtam prózaversemet: *A szarvas agancsai között*, de még a látogatásunk előtt befejeztem.

Mellesleg meglepett, mennyire közel fekszik egymáshoz a két város, Szarvas és Szentés. Gyermekkoromban – az anyai nagyanyám és nagyapám városába tett látogatás minden ismert út közül a leghosszabbnak tetszett. Szentés ősi és igen nagy város. Megértettem, miért panaszkolta anyám mindig az évek folyamán, hogy átköltöztünk Szarvasra. Ebben ő rangbéli sülyyedést látott. És nagyanyám és nagyapám háza, összehasonlítva az apai nagyszülők házával...

– *És mégsem emlékeztl a címükre.*

– Azt képzeltem, majd csak találom valakit, aki emlékszik rájuk és a házukra. És látható, hogy igazam volt, ha az öregasszony viselkedésére gondolunk, aki megcsókolta a ruhád szegélyét az utcán, amikor megtudta, hogy Izraelből jöttünk... vagyis a Szentföldről. Nem is tudom, hogy ezt miből találta ki.

Ha jól emlékszem, megkérdezte, milyen nyelven beszélünk, és amikor hallotta, hogy héberül – kitört belőle az egész, azok a súlyos szavak.

Valaha itt lakott az isten, mondta, de most a sátán tanyázik erre. Valószínűleg a hatalomra értette. De az egész csaknem hatalmas szerencsétlenséget hozott ránk. Lényegében, nagy bajt Mezeire.

– *Meg lehet őt érteni.*

– Mezeit? Nem hiszem, hogy Naftali Krausznak, a Máriv újságírójának sanda szándékai lettek volna barátunk iránt, amikor azt a cikket megírta.

Naftali Krausszal az újságjában találkoztam, miután visszatértünk Izraelbe. Magyarországgal kapcsolatban minden apró kis adatmorzsát összeszedett, mint ahogy az a jó újságíróhoz illik. Együgyű módon meséltem neki a szentesi öregasszonyról, meg istenről és a sátánról a városban, de lényegében inkább általában a látogatásról esett szó közöttünk. Az öregasszony megjegyzése teljesen jelentéktelen szinten történt. És tessék, másnap megjelent a cikk a szalagcímmel a magyar városban lakozó sátánról, és két vagy három nap múlva jött a kétségbeesett telefon Mezeitől.

– *A maga részéről határozottan igaza volt. De pontosan mit mondott neked?*

– Kezdetben leszídtott, azután meg azt állította, hogy becsaptam. Mintha én egyes embernek tettettem volna magam, közben pedig igazi céloom az volt, hogy kárt okozzak a kommunista rendszernek. Nem akarta megérteni, mit jelent a szabad sajtó, hogy a riportalanynak semmi befolyása nincsen a cikkek címére. Magyarországon a sátán ügyét úgy magyarázták, hogy az az oroszok ellen irányul. Mezei nagyon félt. Lényegében akkor értettem meg, miért vitt el a kommunista párt központjába. Azt akarta, hogy az őerte és az állami kultúráért felelős személy benyomásokat szerezzen rólam.

De, úgy tűnik, csalódást okoztam neki. Mezei mind a mai napig nem bocsátotta meg ezt a kisiklást. A magyarok politikamentes kapcsolatokat akartak, és hirtelen úgy tűnt nekik, hogy én politikus ember vagyok, aki romboló szándékokkal érkezett... de Mezei manapság már „kapitalista”. Befektetési tanácsadó cége van magánvállalkozók számára. Ettől eltekintve hűséges barátunk bizonyult. Gyakorlatilag, az évek során lemaradtak a nem-zsidó barátok, és csak a „testvéreink” maradtak. Így maradt meg a kapcsolat Gergely Ágnessel – a gyönyörű asszonnyal, aki csodálkozó szemekkel meredt ránk, amikor elhaladtunk egy folyosón a „szerkesztőség épületében”, s a költők és írók közül egyike azon keveseknek, akik Magyarországon jól értenek angolul.

Igaz... hiszen már készítettél vele riportot... neki hasonló a háttere, mint nekem. Egyébként azt hiszem, ő fordítja a legjobban magyarra a verseimet.

Amikor évekkkel később Izraelbe látogatott, nehéz helyzetbe került. A látogatást követően írt egy verset, amiben kihangsúlyozta „európaiságát”. Az országban Csoóri Sándor miatt is kényelmetlenségei voltak. Ketten együtt érkeztek a jeruzsálemi költőfesztiválra. De Csoóri, mint a legtöbb magyar, csak magyarul tudott, és Gergely Ág-

nesnek állandóan a rendelkezésére állva fordítania kellett. Ez még a „Csoóri és a zsidók” botránya előtt történt.

Hiszen Csoóri cikksorozatában azt bizonygatta, hogy a kommunista rendszer bukása után a zsidóknak semmi keresnivalójuk Magyarországon. Véleménye szerint a zsidók az első világháború után, a Horthy éra alatt, szellemileg már nem azonosultak a magyar nemzettel, s annál kevésbé a holocaust után. A zsidók kizárólag a szocializmus iránt éreztek kötődést. Míg a rendszer összeomlása után légüres térbe kerültek. Ezért a helyüket manapság Magyarországon kívül kell keresniük, Izraelben. Innen, az Országból, nehéz objektíven megítélni a nézeteit, de a magyarországi zsidók felháborodtak. Felbolydult az egész ország, mint a méhkas. Ezek után részben visszavonta írását. Az igazság az, hogy írt egy gyönyörű verset az Auschwitz utáni zsidó városkáról.

– *Úgy tűnik, hogy a megismert nem-zsidó költők közül legjobban Juhász Ferencet szeretted?*

– Csoórit nagyon jó olvasni. Sokszínű. A metafora bűvésze. Légkörteremtő a szenvedélyessége. És személyes kapcsolataiban is nagyon kellemes. De Juhász – nem hiszem, hogy akad még egy hozzá hasonló költő a világirodalomban. Hosszú költeménye *A szarvassá változott fiú* zseniális munka. A hosszú verset több nyelvre lefordították, többek között angolra. A költemény eljutott Odenhez, a költőhöz. Oden lenyűgözte és kijelentette, hogy ez egyike a huszadik század legfontosabb költeményeinek. Juhász kísérlete nagyon erőteljes, de magában hordja a biztos bukás csírát. Juhász az eposz-írást akarta megújítani modern formában. Vagy még pontosabban: olyan formában, amelyben összefonódik az ultramodern és az antik. Néhol vers, olykor próza, fantasztikus figurák özönével. A magyar és a világhistoria összevegyül a személyiség történetével. Csaknem lehetetlen egészen végigolvasni. Épp hogy csak részleteket, és még így is megdöbbenő és lenyűgöző. Egyik utolsó könyve *A feketerígó halála* hatalmas formátumban ezer oldalon keresztül hömpölyög. Erre a könyvre mondta Domokos János, az Európa Könyvkiadó igazgatója: nem szabad elalvás előtt, ágyban fekvé olvasni, mert az olvasó álomba merülhet, a könyv a fejére eshet és... tragédia! A hosszantartóság kényszerítő helyzeti energiája, amely képzetek csaknem végnélküli, mindmegannyi valóságában lenyűgöző sorozatára támaszkodik – beleronszol e különleges lírai-epikai kísérletbe.

Sokan gyűlölik. Már csak azért is, mert kiamagasló egyéniség, de mégis nehéz megérteni. És azért is, mert túl sok hatalmat összpontosított a kezében. Nemes Nagy Ágnes költőnő nem akarta a kezébe venni Juhász Ferenc tollát, amikor a budapesti PEN Klubban találkoztunk, midőn kiténtettek a magyar költészet héberre fordításáért. A költőnő aláírt volna egy könyvet, de nem találta a tollát. Juhász odanyújtotta a sajátját. Nemes Nagy Ágnesből kitört az indulat: „Miattad tíz évig semmit nem tudtam közölni”. S mindketten más-más irányba odébb léptek.

Azt hiszem nagyon hatott rám Juhász művészete, különösen abban a versében, amit „Homokvirágoknak” neveztem. Időmbe tellett, amíg megszabadultam a hatása alól. Mostanság, a rendszerváltással próbálnak a helyébe furakodni, de ez nehezen megy.

Egyébként személyes kapcsolata Csoórral neki is borzasztó volt, amikor egy költőküldöttség keretében együtt látogattak az országba a nyolcvanas évek közepén. Ez a látogatás, Domokos János vezetésével és Mezei igyekezetével, kulturális tekintetben megtörte a jeget a két ország között. És ez még jóval a két ország közti diplomáciai kapcsolatok megújulásnak rügyfakadása előtt volt. Mezei jogosan panaszkodik, hogy hajlamosak megfélemezni a kapcsolat-létesítésben játszott szerepéről. Olyanok, akik korábban megtagadták zsidóságukat, most magasra emelik az Izrael-imádat zászlaját.

Mellékesen, ama „fortélyos” félelemről. Bizonyára emlékszel, Hanna, amikor valamelyik péntek este meghívott bennünket egy Lugossi nevű (ha nem tévedek) ember a lakására. Olyan érzésem volt, mintha a „kiűzetés” [1492] előtti spanyol marannusok

[titokban zsidózó kényszerkeresztények] otthonában tartózkodnék. Vagy huszan ülhetek ott, főként egyetemisták, fiatal művészek, és „kiddust” tartottak. Bezárták az ajtókat, ablakokat. Egy fiatal énekes az operából szombati dalokat adott elő. Lugossi úr kivitt a Dunára néző erkélyre, és az izraeli kivándorlás és beilleszkedés lehetőségeiről, feltételeiről kérdezett. Mindenki suttogott. Megint csak nem lehetett tudni, ki cselekszik a zsidóság iránti odaadásból, és ki a besúgó, aki tetteteti magát. Amikor a kiddus végeztével távozni készültünk, Lugossi úr megkért, hogy vegyem le a sapkám, mert ez a jelzés bajba sodorhatja.

Hasonló érzésem támadt az íróküldöttség, vagyis Ben-Cion Tomár és Aser Reich társaságában tett látogatásunk idején is. Az emberek a Rabbiszemináriumból utánunk futottak az utcán, és kérték, hadd adják át kézírataikat, fényképeket, leveleket. Nagyon nehéz volt nemet mondani, és nehezen egyeztünk bele, hogy bármit is elvegyünk tőlük. Minden nagyon veszélyes volt.

Egyébként hányszor utaztunk Magyarországra?

– *Te legalább tizenöt-ször, én meg vagy tizenkétszer. Végül is... mi gyakorolta rád a legmélyebb benyomást?*

– El kell különítenem az egyéb élményektől a szülővárosomba, Szarvasra tett utazásokat, mivel azok „egészen más szférában” történtek. Bár, az egyik valódi csúcspont volt: az Európa Kiadó kezdeményezésére és az izraeli külügyminisztérium segítségével Budapesten megrendezett izraeli könyvfesztivál ezerkilencszáz-nyolcvanötben. Velünk utazott az eseményre Jákov Besser is. Mindkét fél részéről érezhető volt a jószándék, és mindenek ellenére a magyarok a kiállítást valami egészen kültelki helyszínen rendezték. Sőt plakátokat és meghívókat sem voltak hajlandók nyomtatni. És mégis, rengetegen érkeztek a megnyitóra. Az emberek egymásra csodálkoztak. A magyarság egy része a kiállításban demonstrációt látott. Nem is annyira Izrael melletti szimpátiatüntetést, hanem éppenséggel rendszerelleneset. A kiállításon kiemelkedő szerepet játszott a költő, műfordító Lakatos István, aki az 56-os forradalomban való részvétele miatt éveket töltött a kommunista börtönökben.

– *Emlékszel hogy kerültél kapcsolatba a fiatal Turczi Istvánnal?*

– Megint csak – Mezei. Első látogatásaink egyikén, amikor nálunk lakott a lakásunkban – verseskötetet húzott elő a táskájából. A címlapon egy menóra és egy kereszt montázsa látszott. Azokban az években ez igen erőteljesnek hatott. A versek is érdekesek és elég átütőek voltak. Mezei azt akarta, hogy ismerjem meg a fiatalembert, amikor Magyarországra látogatok. Bár, úgy látszik ebben egyéni érdeklőségek is közrejátszottak. A fiatal Turczi az oktatási minisztérium film-osztályán dolgozott, és Mezei érdeklődött egyik prózakötetének megfilmesítése iránt. Habár, az évek folyamán igazi jó kapcsolat is kialakult. Neked köszönhetően, Hana. Azt állítottad, hogy Turczi és felesége, Anna emlékeztetnek Silhavra, a lányunkra és férjére Smuélre. Mivel nagyon egyedül érezted magad a városban, ahol csak magyarul beszéltek, különleges viszonyt építettél ki az angolul jól beszélő párral. Így sikerült valamelyest legyőzni a családtagok utáni vágyakozásodat. Turczi azokban az években pályakezdő volt, de az évek folyamán helyet szerzett magának a magyar költészetben, úgy is mint költészeti folyóirat szerkesztője. Nagy büszkeséggel, és egészen felszabadultan beszélt zsidó nagyanyjáról, jóllehet az egész családja keresztény volt. A találkozásunk előtt látott könyvborító az önazonosság keresését akarta kifejezni, ami elég jellemző a fiatal magyarországi értelmiségi nemzedékre, a kommunista apák fiaira.

Persze, nehéz a magyarországi élményekkel kapcsolatban a kellemes eseményekről beszélni úgy, hogy ne emlékezzünk meg az érem másik oldaláról is. Vagyis, a magyar írók látogatásáról Izraelben. Akár anekdotázó jelleggel is:

Kabdebó Lóránt irodalomkritikus felesége, Mariann, lelkes autodidakta irodalmi újságíró, maga is bigott katolikus asszony, s álmai netovábbja az volt, hogy végigláto-

gassa a szentföldi keresztény zarándokhelyeket. Vágyai még a nyolcvanas években teljesülhettek. Midőn Izraelben tartózkodott, szeretne volna felkeresni az egyik jeruzsálemi kolostort, ahol – állítása szerint – egy magyar származású szerzetes is lakott. Meg akarta látogatni, és kérte, kísérjem el. Vegyes érzelmekkel tettem eleget a kívánságának, hiszen nem szoktam katolikus kolostorokba látogatni.

Egy perzselő nyári napon, délben érkezünk meg a kolostorba, s a szerzetes már ott várta Mariannat az épület egyik King George-ra néző emeleti ablakában. Az üdvözlő szavak után a szerzetes azt javasolta Mariannak, üljön le a szobájában és pihenjen egy keveset, nekem pedig a kezembe nyomott egy vaskos gerincű könyvet, és kérte menjek fel vele a kolostor tetejére és várakozzak ott. Elkísért egészen a tető kapujáig. Amikor kiléptem a küszöbön és kikerültem a jeruzsálemi tűző napsütésbe, bezárta mögöttem az ajtót. Különös félelem kerített a hatalmába. Úgy látszik, felébredtek bennem a keresztény templomok előtt érzett gyermekkori félelmek. Fél egy körül járhatott az idő.

Fel s alá járkáltam a hatlamas, izzó hőséget árasztó tetőn, miközben néztem a szerzetesek és apácák ablakait – ám a félelem görcse nem oldódott bennem. Hirtelen észrevettem egy, a tető szélén álló, az utca felé forduló márványszobrot. A szobor egy kezében könyvet szorongató keresztény papot ábrázolt. Eszembe jutott, hogy odaállok a szobor mellé, kezemben a szerzetestől kapott vastag könyvvel. Így a szobor meg én ugyanabban a pózban álltunk, a jeruzsálemiek nagy ámulatára, miközben a King George ott hömpölygött a lábam alatt. A járókelők eltévedt pillantásokat vetettek a tető felé, de akadtak olyanok is, akik azt nézték, ki áll ott a szobor mellett. Az idő lustán vánszorgott. A tetőkijáró ajtaja nem nyílt ki. Aztán arra gondoltam: mi lenne, ha a jeruzsálemi „Merkáz Ráv” jesivában tanuló fiam, Erél véletlenül erre jönne az alattam elhúzódo utcán, és hirtelen felfelé nézne? Bizonyára eltűnődne: mi köze apjának a kolostor tetején álló szerzetesszoborhoz? Mit keres az apja a kolostorban? Hanem egyszerre csak éles csikorgással kinyílt az ajtó, s a magyar szerzetes, nyomában Mariannal megjelent a tetőkijáróban. Verítékben úsztam.

Mindez azonban csak mellékes dolog. Kérdezted, mi volt számomra a legmegragadóbb élményem Magyarországon. Erre végül is nem válaszoltam.

Semmi kétség, hogy az a nap volt, amikor megérkezünk Vácra, a második vagy harmadik látogatásunk alkalmával.

– *Arra gondolsz, amikor felkerestük rabbi Jesajahu Silberstein sírját.*

– Persze. Rabbi Dávid Silberstein és rabbi Jesajahu Silberstein. Különösen, ami a távolabbi jövőt meghatározó vetületeit illeti. Ez a második, vagy harmadik utazáson történt.

– *A harmadik utazáson. 1985 nyarán. A második utazás az íróküldöttséggel történt. Emlékszem, hogy telefonon miként beszéltem meg a váci utazás időpontját.*

– Miután megismertük Raj Tamást. Ő akkor az Európa Kiadó lektora volt. Egyike a keveseknek, akik jól tudtak héberül Magyarországon. Amikor elmeséltem neki, hogy a Silberstein rabbidinasztia leszármazottja vagyok, egészen izgalomba jött. Tudta, hogy Dávid és Jesajahu sírja Vácott található, ajánlkozott, hogy elkísér minket.

Az utazás dátumát teljesen véletlenszerűen jelöltük ki, Raj szabadidejének és a mi foglalatosságaink összeegyeztetésének eredményeképpen.

Amikor Raj autójában a város felé közeledtünk és idős járókelőtől a zsidótemető után érdeklődtünk, azt is megemlítve, mi az uticélunk – visszakérdeztek: melyik sírt keressük, az idős „szent” vagy a fiatalabb „szent” nyughelyét? A meglett korú és agastyán nem-zsidók tisztelettel vegyes félelemmel idézték fel az emléküket. Előbb a régebbi temetőbe érkezünk – oda temették el rabbi Dávid Silbersteint, aki 1859-ben a Szentföldre vándorolt, majd hét év múltán visszatért szülőföldjére fiával, Jesajahuval, akit már akkor talmudi csodagyerekek tartottak. Ez a temető nagy kiterjedésű volt,

mindenfélé tölgyekkel, annak ellenére, hogy persze ortodox lenne. Sirkó sírkő mellett. Mégis egészen véletlenül öt perc alatt megtaláltam a sírt.

De valami csodálatos dolog történt a sokkal újabb keletű temetőben, amikor rabbi Jesajahu sírjához értünk.

Ott, a tyűkktrecek és az éles hangon ugató kutyák ólái között minden nehézség nélkül megtaláltuk a sírt. Hiszen ott volt, pontosan a bejárat mellett, rajta a kisebb építmény, amit „ohelnak” (sátor) neveznek, annak ellenére, hogy ez a sátor kövekből és cserepekből van összerakva. Nem sokkal később láttam a breszlai rabbi Nahman sírjának fényképét – ugyanaz a kinézet. A haszidok így óvják a „cadikot” halála után, hogy aztán emlékműveseket gyűjthassanak mellette és kívánság-cédulákat helyezhessenek a síremlékre és a sírfedő köre. És valóban, rabbi Jesajahu Silberstein sírját is kívánság-cédulák borították. Még néhány apró lángocska is pislákol az „ohelben”, annak jeleként, hogy hívó zsidók állandóan látogatják a sírt. Bizonyára legtöbbjük Amerikából érkezik. Miután elmondtam az imát, pillantásom a pompázatos síremlékre, a márványköbe vésett dátumra siklott. Te már kissé eltávolodtál. Kiléptem az „ohelből”, és megkérdeztelek: milyen nap van ma? A biztonság kedvéért még a naptáradat is megnézted. Kiderült, hogy a „cadik” halálozási emléknapján érkeztünk a sírhoz. Hirtelen olyan erős érzésem támadt, mintha hívtak volna ide. Mintha ide lettem volna rendelve, hogy felújítsam az avitt kötést, amely a magyarországi zsidóság szétválása nyomán megszakadt, még mielőtt megszülettem volna.

„Ő hívott engem...”, motyogtam. És te... te, aki nem szereted a „misztikus” beszédet, hallgattál. Ez egyszer nem ellenkeztél velem.

Azután, valahányszor csak Magyarországra érkeztünk, felkerestük rabbi Jesajahu Silberstein sírját. Néhány évvel ezelőtt még lányunk, Silhav és férje, Smuél Rafaél is velünk jött a temetőbe. Csaknem családi látogatás volt. A nagynéném lánya, Éva, aki Budapesten élt, és egy magasrangú kommunista államhivatalnokhoz, vagyis lényegében egy miniszteri párttanácsadóhoz ment férjhez, az egyik alkalommal maga is csatlakozott hozzánk.

Azután Erél is.

De Erél... Hiszen világos, hogy ez egy teljesen különálló történet. Amióta megkapta a rabbisági „felhatalmazását” (kinevezését), volt egy olyan érzésem, hogy voltaképpen ő az, aki az igazi leszármazási fonalat folytatja, míg én – én csak a híd vagyok. Egy nagyon keskeny híd, habár a „meghívás esete” után rengeteget fáradoztam, hogy minden lehetséges apró részletet kiderítsek erről a dinasztiáról. Ezért örültem annyira, hogy fiam, Erél mégis beleegyezett, és velünk jött, úgy egy éve... hogy mindketten beleegyeztek, hogy velünk jönnek... ő is, meg a felesége is... Eti – hasonlóan ahhoz az örömhöz, amit évekkorábban éreztem különféle okokból, irodalmi és családi okokból egyaránt – amiért velünk utazott a lányom és a vejem. Erél hosszú ideig nem akart külföldre utazni, míg az egészet végül el nem döntötte a „micva” (vallási parancsolat), az atyák sírjának meglátogatása.

Emlékezhetsz rá, útnak induláskor gyengeséget éreztem, de eldöntöttük, nem hátrálunk meg. Erél miatt a „glatt koser” King szállóban foglaltunk szobát. A szállodát a kommunista rendszer bukása után, a budapesti zsidó élet újjászületése idején nyitották meg. Olyan érzésem volt, mintha valamilyen magasra tartott zászlót adnék át, vagy apáról fiúra szálló fáklyát, és ezért tilos meghátrálni. Éreztem, hogy most rám hárul a kötelesség mindent tovább folytatni és helyére tenni a dolgokat.

A temetőbe, ahol Jesajahu Silberstein sírja található a Duna-parton, még eljutottam. S ahogy a temetőben szokás, megmostam a kezemet távozáskor. Amikor az öregtemetőbe érkeztünk, ahol rabbi David Silberstein nyugszik, már nem voltam képes elhagyni az autót. Visszatértünk Budapestre, és néhány nap múlva hazarepültünk Izraelbe. Erél támogatott, midőn beszálltam a repülőbe.

Azután következett a beutaló az Ichilov kórházba. Az orvosok úgy vélték, hogy egy erőszakos parány megtámadott, amely a réges-régi, kelet-európai falusi temetőkben nyészik. De ki tudja, olyan volt ez, mintha a „rontás” költözött volna belém, pedig azt mondják: „a micvában küldötteknek nem esik bajuk”. Ezen az utazáson, „micvában küldöttek” tekintettem magam, pedig senki ember meg nem bízott e küldetéssel.

– *Kezdesz átcusítani a misztifikációba.*

– Nem. Semmi esetre sem! Én csak az érzéseimről beszélek. De te a magyarországi visszatérés csúcspontjáról kérdeztél. Talán azt a „sahrit” (reggeli ima) imádkozást nevezhetném annak, ami Szarvason, szülővárosomban gyűlt egybe. A közönség olyan emberekből állt össze (megint csak az érzéseimre hagyatkozva), akik mintha már régen elsüllyedtek volna a mélységekbe. Hiszen eljöttek az emberek a környező falvakból, és zsidókként mutatkoztak be.

Jöttek zsidók Okányi grófnő egykori birtokáról – ott dolgozott az apám, mint orvos és áhítatos tisztelettel ápolta a zsidó grófnőt. Míg csak a németországi haláltáborban nem találtuk magunkat együtt, mindannyiunkat. Honnan jöttek elő ezek a zsidók, akiket én már a por – vagy talán a hamu – lakóinak gondoltam? Nem tudom. Jöttek, mert hallották, hogy a földijük, városukbelije héber költő és mert Szarvas könyvtárosnője „Sahritot” rendez a tiszteletére.

A „Sahriton” részt vett Ruzicskai, a festő is, apám ifjúkori barátja. Már legalább kilencvenöt éves volt, ám meghívott bennünket a városka ligeti múzeumába, amit róla neveztek el. Ott, a fák és virágok között lehajolt és szedett neked egy csokor árvácskát. Ál-lovagias gesztus, de te nagyon elérzékenyültél tőle.

Mondhattam volna, hogy ez a „Sahrit” igazi csúcspontja volt a tizenhét év folyamán megtett számos magyarországi látogatásunknak. Mégis az, ami igazán hatott rám, ami megformálta és véghezvitte bennem a változást – az a találkozásom a távoli, ködös múlt ölén élt családtagjaimmal, akik mintegy hívó szóra valóságos alakokká váltak. Én meg úgy jöttem hozzájuk, mint valami rejtett kód nyomán, mint valami elrendelő idézést követve, amiről nem tudtam, mi a természete, s miért lett nekem átadva.

(*Fordította Gabriel Armoni, 1995*)

ITAMÁR JÁOZ-KESZT

Gyertyatartók

Két sudár gyertyatartó. Tested. A kerek napkorong alászáll az ablakon túl. A pénteki nap fáradt szemét lezárja. Mit érzel e percben a két remegő lánggal szemben miközben a családtagok szellem-alakjai egybegyűlnek

testedbe mely e pillanatban megnyílik Ég és Föld között. Mint Jákob lajtorjáján: nevek kapaszkodnak fel függén és ereszkednek alá benned, s nemsokára Szombat. A kegyelem pillanata véget ér amint kezéd arcodról alá ereszted, miután oly sokak képmását öltötte fel.

Az

ajtó zsanérja megmoccan,

s én ott a konyha ajtájában állok mozdulatlanul. Anyám mellett, ámulat érzése fog el. Hisz ő csupán enyhe szellő-fuvallat-hussanása. S ahogy

[emlékszem

soha nem láttam alakját szombati gyertyák fényárjában úszni.

Egy villanásra tested tüzel a világok között, összegabalyodnak a sziluettek. A lángnyelvek elhalványulnak. Öregség vagy gyermekkor – amint a viasz-fehérség lassan-lassan lecseppen.

(2009)

Időzített meghívás

Vajon szólítottál?
 És lehet hogy beállítottad a percet is?
 Hiszen vagy húsz éve és tovább szétszórt írásaid között nyomodban járok,
 kutatom kémlelem lényed -- és benne magam, érte;
 S egyszerre csak itt vagy,
 e félreeső temetőben, az idegenül fecsegő kisvárosban, te, aki örök álmodat Jámborok módján alszod
 te, kivel a kapcsolat még hosszú idővel létem előtt megszakadt,
 bár egyazon családi vér származékai vagyunk --
 S egyszerre csak itt vagy, előttem:

Te itt fekszel örök-cádikhoz illően kívánság-cédulákkal borított sírodban,
 te itt fekszel cédulák-cédulák árnya alatt, mint fehér-sárga-elsárgult pillangó szárnyak árnyékában,
 zizegő papírú szenvedés-termékek árnyékában, hogy az eső letörölte róluk a betűket,
 a könnyöregések és az imák porát,
 te, aki talán remélted jöttömet, ilyesféle fektedben,
 sírod, mint a talpától feje búbjáig tetovált ember látványa mintha körbe a feliratok terhétől görnyedne, a sírzárókóttól az állókőig és az örökmécsesek bemélyedéséig,
 és így a szent sírhelyed fölé emelt gyülekezési sátor nyirkos falai nehogy még elrepüljenek a szélben az összes szívek-vágvai a nedves köveken csúszó betűk egész raja amint testemre másznak mint vak, szétnyomott hátú férgek,
 és így szólnak hozzám: "Kérjél te is valamit!"
 Én pedig, húsom rám ég a kóroktól szenvedésektől fertőzött szavak érintésétől,
 hirtelen elfelejtem minek jöttem mit is kérnék, csak szív-veréseim beszélnek szaggatottan:

„Adj jelet, hogy figyelsz!”
 Adj jelet, mondom, vajon nem én vagyok az ki beleszülyesztettem magam írásaidba nyomaid után kutattam
 ősi szent-fóliánsok porát felverő könyvtárakban boltokban,
 megpróbálva utat törni hozzád ünnepek és emléknapok nélkül közeledve és visszakoizva, közeledve és hátrahőkölve elborzadva,
 mégis gyönyör-kristályt nélkülöző világom visszhangként felel neked,
 és most pedig adj jelet!
 De talán mégis ez a jel: Jövelelem hozzád önmagában mintha csak a szándékok-szándéka lenne?
 Én aki csaknem mindig elmulasztom az imákat ünnepek és

emléknap előestéjén,
 és üres bezárt zsinagógákkal szemben ácsorgok csaknem
 tanácstalanul mintha egyszemélyi-meghívásra várnék,
 miután mindenki megfordult és hazament már -- --
 Mert e Ros-Hasana estéjén, amelyiken rólad írni kezdtem,
 ünnep-estén fellobogtál bennem mint az emlékmécsesek
 miket híveid magas sírodon gyűjtanak,
 és íme mint gyertya-fénykör egyre csak bennem remegsz,
 vagy itt vagy akár a testemre vett kabát hogy eljöttem
 kívánság-cédulákkal borított sírodhoz
 míg hirtelen-jött-eső sortüze éri a temetőt mennydörög és
 elvonul,
 Rabbi Jesájáhu Zilberstein, vérrokonom Vác városából,
 vajon szólítottál?

Beszélj!

Hiszen nem tudom minek járok utánad legalább húsz vagy
 még több éve,
 aminthogy azt sem tudom vajon kihunyó vagyok-e vagy
 lángoló?

[1985]

*A vers Vác (Vácen) város temetőjében tett látogatás után íródott,
 miután világossá vált számomra, hogy vérrokonom a cadik rab-
 bi Jesájáhu Zilberstein sírjához halálózási emléknapiján érkeztem.
 Mindezt azzal együtt, hogy elhalálózásának időpontját, vagy pon-
 tos temetkezési helyét ismertem volna.*

060910-01 – hangjegyzet

A csend nagyon megindít.
arcomra száradt bőröm,
mint a múmia fején.
Arcomra száradt a bőröm,
mint a múmia fején a borító
mint a múmia fején a lepel,
alatta emlékek rajzanak, mint fehér
nyüzsgő nyüvek a trágyában.

eltávolodik minden, hangyanagyságúvá
zsugorodnak az élmények, az idő
sem nem áll, sem nem mozog.
mint a nagyító, vagy mint a távcső
fogyasztja létem méreteit távolivá
mint valami apadó – erősödő hullámsugár
indítja újból szívem verését.

Szívem egyre lanyhuló, egyre csendesedő
dobogását.

Aztán újból megindul,
aztán újból felerősödik.

Ez az a csend, ami se nem múlik,
se nem enyészik.

Ebből születik minden, és ide tér vissza,
mint a fénybe a sötétség,
vagy mint ahogy a sötétség összehúzódik és
kilöveli magából a fényt.

Így születik az élet, és így múlik el,
és így lesz belőle újból élet.

aminek lennie kell,
ahogy lehet,

és ahogy mindennek mozdulnia kell
mint megannyi másvilágra szakadt

fénybarázdának,

vagy a másvilágra szakadt és evilágivá vált
fénycseppnek.

a morzsányi élet megnő, és aztán nem életnek
neveztetik, hanem Kőnek, olyan lesz, mint a
szikla, mint a kő.

Mint a hegyeket mozgató Örökkévalóság.

Gabriel Armoni fordításai

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

Porcukrot teába

(EP-nek)

„István, porcukrot teába?” – szóltál rám
Szigligeten, és én nem tudtam, hogy önmagad
idézted. Mosolyod kaján, hűvös, éterien elegáns,
a nyegleségből aranyat teremtő alkímia
fénye. Idéztél, de lehet-e nem téged idézni,
ha rólad van szó? Most más a kérdés: lehet-e
nem téged idézni, ha rólad már nem lehet szó,
csak a nyomodról, az emlékedről? Feloldja-e
a porcukrot a tea? Ott akkor tényleg nem volt más
a teához. Így hát előre dramatizáltam az idézetet.
A halál most utólag dramatizál. A halál végtelen
permutációs idézet. A halálban mindenki idéz –
csak épp kit? A porcukrot vagy a teát? És
ha feloldódott a teában a porcukor, vagy a porcukorban
a tea? Ma teát ittam az emlékedre. Több, mint
húsz éve nem iszom cukrosan.

LANCZKOR GÁBOR

Hangodüsszeia

(részletek)

Elrabolt

A tenger ősze
 Eljött, a vitorlák
 Víjjogtak, fölszálltunk
 A levegőbe, akár a diófa-level,
 Amit a vihar dühe leszakít –
 Fordítva dörögtek a villámok,
 A tengerből villogott
 Roppant szigony
 A felleges éjbe merült magasságot
 Fenyegetve, amely engem
 Tőle elrabolt.

A földben fészkelő darazsak

Puha landolás
 Anyaméhbe;
 Ahogyan a gyökerek
 Ünneplik a fényt;
 Besüti a nap az erdő alját;
 Földben fészkelő kecskedarazsak
 Röpte tapaszt
 Az avar tiszta talapzatára
 Folyosó-fraktált
 Föl egészen a lombkoronáig;
 Vonagló lódarázs potroha villong
 Őzpata-nyomban;
 Puha landolás
 Anyaméhből kórházi fehérbe

Cstukott szemmel

Anyáolbe.

ÁFRA JÁNOS

A kapu őrei

Kettőből épül egy
és lesz az egyből kettő
a természet ítélete szerint,
s az ő segítői által,
akik előkészítik az indulást,
oldva a nő szenvedésein.
De ha valaki már vétett
újszülött vagy anya ellen,
retteg, és jó óvakodni
ettől a félelemtől. Bukott
bába gyomrában mérgezett
nyugalom a bánat. Érintése
betegség, ám mozgása elárulja,
képtelen többé sarokba állni,
kerüli a határpontokat.
Tanácsa veszélyesebb,
mint botorkálni árnyak között
a kilencedik hónap derekán.
A köldök tápláló pórázát
egy áruló soha nem metszheti el,
mert ragályos baj a zavar,
s nincs ellene gyógyszer.
a kezei közé érkezők el-
homályosulnak, akár a kifáradt
bálnaszemek a tengerben,
s folyékony rémálmok várják
őket ideát. Ne kockáztass,
hisz szakadékony helyre kerül,
akit elkaptak a kapu őrei.
A világokat összekötő köldök
a születés sebszeme marad,
s ha nem vigyázol, e sérelem
gyermekeden át kísért majd,
mint mélyülő, jedt verem.

Gyermeklátogatás

Hónapos gyermekedhez
rokonok és barátok érkeznek.
Körülkerítik a kicsit lépéseikkel,
újfajta foltok, szokatlan mozgás.
Leköti őket a kószáló szempár,
egy esetlenül görbülő száj,
és még az öntudatlan hangoktól,
a suta kapálózástól is elégedettek.
De nem maradnak örökké azok.
Már tudják, ki segít rajtuk,
ha elérkezik a tehetetlenség.
Keresztet vetnek hát homlokára
a legfiatalabbnak. Fújkalják,
csipkedik, fogdossák kipirult arcát,
hogy távol tartsák tőle a gonoszt,
soha ne kérjen vagy várjon többet,
mint amit kaphat. Majd vadul
köpködni kezdik. Nőjön nagyra,
gyorsan erősödjön lába, karja,
legyen rátermett és dolgos,
tegye magáévá a rokonszájak
igazságait, teremjen ott rögvest,
ahol várják, s mielőbb értse meg,
mi dolga van itt köztetek.

SÓS DÓRA

Muszáj Purgatórium

Idegőrlő nap volt, és sose volt vége.
Egymásra préselt hétköznapok
kollázs báláiból épültek bennem a falak.
Egy himbálózó, árva villanykörte
sovány fénykörében álltam,
unt rutinokból foltozott,
szennyos rabruhában.

És teljesítenem kellett.
A lábam odanőtt a talaj
möbius szötteséhez.
Szálai körém tekeredtek.
Végtelenbe hurkolt mintáiban
felismertem áldozataimat,
tévedéseimet.

Nem volt megállás.
Ismételnem kellett magamat,
ezt a kartonpapírrá vékonyodott,
gyűrött, megbarnult éneket.
Kétdimenziós karikatúrává
változott az arcom, grafit szemem
nem bírtam lehunyni.

De egyszer csak emlékezni kezdtem.
Elhalkult a száraz kópiaénekek.
A villanykörte felizzott mézszínű nappá,
fénye virradatba olvadt.
Régi nevetésem hallottam újra,
teli szerelemmel, óvással,
gyöngédséggel.

És a fény felébresztette az arcom.
Erőre leltem. Kidomborodtam.
Én nem a kötelességeim vagyok,
sem csak az elvárások rabja,
az önzések szolgája
vagy mártírja a rossznak.
A szélmalomharcnak vége.

Nem harcolok többet.

Lehámoztam a rabruhát,
letelt a Muszáj Purgatórium
több ezer éve. Legyen másé
a kényszerek panasztömbje.
Betemették priccsemet a bálák.
Meztelen talpam
elindult múltam mozaikján,
és előttem volt még az új napok egyedisége.

Ismerős arcok kaleidoszkópképe,
új élmények fraktáltánca vár,
én velük vagyok egész.
általuk lesz végtelen a nyár,
és nincs több purgatóriumi tél.
Emlékek nélkül börtön a jelen,
így mindennap újjászületés.

Eloldódás

/Színesztézia: A szó testetlen gondolatokra bomlik, a gondolat pedig színes betűkre./

A szó testében,
halogén izzók
fényes dobozában
állunk.

Magunkra nézek
egy másik szögből –
furcsán ismerősek
lettünk.

Viharhozó, szűrt dörgések.
Kihagynak az izzók
fejünk fölött. Elsötétedünk,
megérkezik a vihar.

Egymásba omlunk utoljára,
dobáljuk egymásnak
frizbi-glóriánkat.
Rutinba szédülünk.

Felzabáltuk az űrt,
eltűntek a csillagok.
Tüskéfényük bemászott a bőr alá,
holdmosolyú körömágyba.

Kihűl a helyed az ágyban,
körvonalát veszi memóriatested.
Eloldódtunk.
Hagyom, hogy átmossanak a tengerek.

Megtisztulok.
Amnézia-burok a testem.
Magtalan héj.
Kába hurokban magamat kergetem.

Csak a talpam lóg ki a valóságba,
fázik. Elengedem a kezét,
Mezítláb hagyom el
a fényes dobozt.

Volt még egy gondolat,
teste is volt,
de felidézni már nem tudom.
Betűkre esett szét.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Egyéves, fekete

Nincs baj, hogy is lenne, hát hogy is, persze.
Igazat hazudok, mint akinek nincs mersze
a szemedbe nézve, férfiasan félni.
Ami a szívemen, most épp a számon át sem fér ki.

Nyugtatnál te, tudom, ha nem bánnám és hagynám.
Hogyha félig kapart sebtetőként, rózsaszínes satnyán
nem fityegne rajtam valami lejárt, régebbi bánat,
megkapnád minden menet közben gyűlt hibámat.

Nincs baj, bazmeg, hangsúlyozom gyatrán,
de megakad a hangom, mint kósza köpés a gyantán,
ami onnantól már a fa része, vagyok, amit mondok.
Pofás kis csatornahálózattá folynak bennem a gondok.

Nézek egy csontot. Csirke, egy éves, fekete.
És jobban megőrizte az ételhordó fedele
annál, aki tavaly még ezt szopogatta.
Remeg a kéz, s amit nyugtatok (magam) alatta.

Ezt értsd meg, hogy nincs baj, hogy ilyenkor nincs,
és hogy épp nincs nálam semmi sors, amin fordíts,
csak ez a tétova émelygés, tompa semmiség,
bárgyú rímek, rossz humor és, nincs mese, klisék.

Nincs baj, hagyj most. De lesz majd csőstül mindjárt.
Egyiktől másikig pont egy szusszanásnyit várt
ez a bajügyi minisztérium, vagy mi, bennem.
Nincs baj, asszem, tényleg. Most kéne rápihennem.

JUHÁSZ TIBOR

Ideje haza

Bennem is ez az idegenség van. Az utcán, ahogy a szembejövő csomagjának ütődik a bal kezem, ahogy a karórám valamin fémesen koccan. A széthasadt szatyor, ahogy megpróbálom minél hamarabb összeszedni a tartalmát. Rendbe kellene szedni magam, és haladni tovább, életet képzelni, ahogyan másoknak szoktam, gyerekeket, háziállatot, vacsorát, esetleg egy nőt. Befordulni jobbra, mert éppen arra van dolgom, tudni, hogy ha nem is annyira fontos, de az enyém. Utána visszatérni az áramlásba, csak haladni, és egyszer feleszmélni arra, hogy ideje hazamenni.

Köztes keserűség

Ismerem az első és az utolsó slukk közötti keserűséget. A buszok ablakába karcolt arcokat. A tolongást az aluljárókban, a tömeg megtorpanását a lépcsőn, mikor a hazafelé tartók összepréselődnek, mintha egy család lennének. A torokszorító fegyelmet a sorban, a pénztár előtt, meg az eladó arcán, ahogy fizetéskor véletlenül a kezéhez érek. A szembejövőket, szokásaikat, a zebránál várakozva harapdálják a szájukat, hirtelen eszükbe jut valami, például hogy mit kell majd otthon csinálniuk. És ezt a lassú kattogást is, amitől olyan érzésem van, mintha sétálna valaki az ágyam mellett, aki bármelyik pillanatban megszólalhat.

Fejetlenek

Az utcától fekete talpak, mint apró,
obszidián sírkövek néznek a padok felé.
Csigolyáikat követed, és próbálsz megszokni
a látványt, hogy van gerinc, ami összekulcsolt
kezekben végződik. Fölöttük díszben áll
az oltár, a gyertyák fénye nem melegíti fel
a termet, mire rájössz, hogy csak imákat hallasz,
már te sem érzed a hideget. A plafonra
egy szakállas arcot festettek, a művész helyébe
képzeled magad, eljátszol a gondolattal,
hogy te milyen színnel kennéd fel Isten szemét.
Ismét a könnyörgőkre nézel, kíváncsi vagy,
hogy minek a látványában reménykednek,
amikor szétnyitják a tenyerüket és belenéznek.

A tengerről

Napozóágyak, háttámlájukon törülközők,
pólók, alattuk gumipapucsok,
egy feltűnően elegáns ing gondosan
egy sétány melletti székre terítve,
fiatalok dobálják egymást a stégről,
jobbra egy korosodó nő, aki a föld és
a víz messzi találkozását nézi,
mi a homokban ülünk, nekem dőlsz,
látom rajtad, hogy fáradt vagy, fázol,
de még maradni akarok, ingatni kezdem
magunkat jobbra-balra, ki szeretném zárni
a társaság ricsaját, a nő hallgatását,
mozgásunkra koncentrálok, és az arcodra,
hogy lássam, mit kellene éreznem.

JASSÓ JUDIT

Macsó

Mindig oldalról látlak, a gangon állsz,
A bérház vassövényének dőlve,
Az atlétán keresztül a harmat hideg
Csöppje hasadhoz ér.
Piros nadrágodon oldalt három
Fehér csík, fogsorodon hiátus,
Fogyatkozó energiaforrás vagy,
Az ivás áramszüneteiben
Szívdobbanásod is kihagy,
Csak a szakállad növekszik,
Mert azt hagyod.

Az udvar közepén takaros halmokba
Gyűlnek a csikkek, néha a dekket is
Ledobod, aztán nekem panaszkodnak
A földszinti lakók, hogy
A gyerekek rákaptak a bagóra.

Nyitva a rács, pedig lelkedre kötöttem,
Senkit ne engedj be. Azt mondod, úgysem
Jönnek ide, mert lentről azt látni,
Mintha egyedül laknál az emeleten,
A galambszaros korlátra támaszkodva
Nézel farkasszemet velük,
Öökké piros nadrágban,
Mindig fehér trikóban,
Körülöttesd megriadó, felrebbenő galambok,
Mintha most halt volna meg
Valaki és a lelke hozzád érkezik.

Rádásul mezítláb vagy, mint egy zarándok.
Te ezt úgysem érted, mondod és az
Írógéphez ülsz. A papírt még
Halálod napján fűztem be,
Hiszen azt mondtad,
Addig élsz,
Amíg írsz.

PAYER IMRE

Így vagyok úgy

Nem ismerem fel.
 A rám meredő tekintetben.
 A hívás álságában.
 Csak amikor beszélni kezdek,
 érzem a hideg nyomást.
 Hallgassak, záródjak,
 Zátonyosódjak.
 A féllhang és alig érintés közegében
 a mondott jeltelen. Nem történik, meghal.
 A tekintet beszél,
 nem a néma szavak.
 A hozzájuk fűződő viszony mond.
 Nézd! Fönt egy vércse röpte vészjósóló.
 Az ég ugyanaz, a sugárzás más.
 De szeretnék iniciálé lenni!
 Rajzolt alak, aki betű.
 Biztonságos négyszögében.
 Közben, mint régi ember,
 érezni arcomon a szellőt.
 Látni a telt lombok ringását,
 Így vagyok úgy.
 Vagy!
 Lehetne, mint gyerekkoromban a
 diktatúrapopott tábla előtt állva,
 letörölni a vesztes krétajeleket, amíg
 rám nem mered az üres deszkasík.
 Majd felrobbantani a földet. Egész az éjgig.

A törzs alattomossága

Pirosdad mámor.
 Izmomban, halántékomban.
 Majd a kék végtelen
 beavató sugárzása
 a fejtetőm felett.
 Történetem képe:
 gyökér és lomb. Törzs nincs.
 Pedig a törzs alattomossága dönt.
 Ezt nem ismertem fel.
 Gőgből vagy ügyetlenségből. Egyre megy.

BAK RITA

Soroksári depók

Szürke a szürkeségben,
műanyagfalok,
szezonális
szeméthalom,
a targonca
belefagy
a térbe.
A többsávos
autóút
kifeszül,
a háttér
szigorúan
négyzetes.
Újabb próbálkozás,
fel az égbe,
el a
friss zöldbe-

Súrlódás

Alternatív valóságban –
Ami volt, van,
Ami lehetséges – nem létezik.
Például – álltunk.
Egész éjjel álltunk.
Nem aludtunk.
Aztán mentünk.
Sokáig.
Kimértük
a tájat
és áthelyeztük
máshová.
Nem találjuk.

FELLINGER KÁROLY

Könnyedén

Apám öt kockacukorral itta a kávé, úgy szerette, ha a cukor a pohár aljához ragad, ehhez aztán tíz körömmel ragaszzkodott, a cukor aztán ott is maradt, mire anyám megdorgálta, de mihaszna, apámnak nem jutott el a füléig se a sértés, a nálam betelt a pohárra apám kiöntött jó anyám poharából fél deci szódát, a jövőre gondolva, meg a békességre, ami úgy vedlik, mint a kopasznyakú tyúk az udvaron.

Létra

A sírásó belecsúszik a több mint két méter mély, saját kezével kiásott gödörbe.

Teljesen kopasz, hajánál fogva sem tudja magát kihúzni onnan, magába roskad.

Olyan, mint a költő, aki maga helyett írja verseit.

Hazafelé

Apai nagynéném, a testvérek közt
a legfiatalabb, betegség miatt
nem tudott részt venni apám
temetésén, hiába várta anyám,
s mi, az elhunyt gyermekei,
hogy felhívjon bennünket,
részvétet kívánjon, sem
a temetés előtt, sem utána
nem csörgött a telefon,
aztán anyám gondolt egyet,
arra kért, hívjam fel őt én,
a tíz testvér közül
ő él egyedül, s mondjam neki, hogy
együtt érzünk vele. Amikor beleszólt
a telefonba, éreztem a hangján,
ahogy megkönnyebbül.
Ilyen volt apám is.

Gyilkos tempó

Apám sírján hervadnak az élő-
virág koszorúk, egyedül az el-
múlás nem tehet róla, otthon, az
asztalfiók mélyén rábukkanok
első karórájára, szem-
ügyre veszem, törött az üvege,
régóta nem jár, kidobni való
kacat, megpróbálom felhúzni ma-
gam, anyám szerint az élővirág
koszorút egy hónapig nem szabad
a sírról eltüntetni, legfeljebb
cseréljenek helyet a művirág
koszorúkkal, van belőlük elég,
rakjuk azokat az élők fölé,
bólogatok, holnap elmegyek majd
az óráshoz, ha nem felejttem el.

FECSKE CSABA

Nem nekem

hang alattomos durva hang
 a beomlott idő alól a rég becsukódott
 vaskapu berozsdásodott hangja figyelmeztet
 megkésve fölöslegesen mire is amire a maga
 idejében nem tudott ifjonti nemtörődomséggel
 eleresztettem a fülem mellett mint katona a fronton
 a puszkagolyót lám hiába van meg mindennek a maga ideje
 ha tere ereje nincs megnyíló kapuk diszkrét bizalmas hangja
 érdekelt inkább, nem a honnan hanem a hová kérdése
 milyen akarat miféle vágy lapult e hangok mögött ki tudja
 bizonytalanul imbolygó sarki fény volt a cél megvakult
 sötétben tapogatózom nem észlelve a szakadékot mely
 itt tátong valahol a közelemben hang nem figyelmeztet
 ha szól nem nekem ereje fogytán már nem ér el idáig

Mire megyek

vak sötét tapogatja a tárgyakat
 nincs hova sütnie a napnak
 a tárgyak fegyelmezettek
 mindegy sötét vagy világos
 feldúltad a szobát holott
 itt se voltál hol mosoly volt
 most ráncok megpróbálok
 eltüntetni a csönd repedéseit
 kakukk siratja a tegnapi napot
 amelyben szálkaként sajogsz
 kibújsz minden mondatomból
 mint elromlott szerkezetből
 a drótok és rugók mire megyek
 most már magammal

Kert

biccent az almafa rendben
minden a helyén van itt
csakis itt van a helyén idő
és szépség szederbokor rigófütty
fehérégebe rejtező nárcisz
amit még Mancsi néni is láthatott
jaj de gyönyörű mondta mindig
szűznek tetsző csodálkozással
délelőtti csend nem olyan sietős
és zaklatott mint a harangszó utáni
a nap fele még majdnem megvan
két almafa között a fénytisztáson
szunyókál a nyár de nem marad le
semmiről itt a semmi is oly sokatmondó
hogyan belesajdul a szív

A zongora

a zongoráról nekem nem Liszt nem F.A. és K.Z.
jut eszembe hanem É aki könnyűszerrel túladott
átizzadt éveim és most belekezd egy másik É.-be
itt az ész kicsit megáll majd néhány pohárka
után tétován elindul bizonytalan
célja felé alvó zene a klaviatúrán
mikor É. véletlenül rátenyerel
a billentyűkre és hirtelen megszólal
nem is tudom a zongora vagy a szív
és rémülten iszkolnak el a hangok
a sűrű cigarettafüstben

VÖRÖS ISTVÁN

Szülők önvizsgálata

Azt hallom, a mi nemzedékünk
rosszul nevelte a gyerekeit.
Én ezt már régen gyanítom.
Nem tett jót a túlzott odafigyelés.
Elbizakodottá, hiúvá, felületessé
formálta őket. A forradalmi
„mi majd mindent jobban csinálunk”
egyszerű kudarctörténeté szelídül.
Ez minden forradalmak sorsa.

Akkoriban ilyen könyveket lehetett
kapni: Csillaggyerekek. Arról
kellett őket fölsísmerni,
hogy bölcsen néztek közvetlenül
a szülés után, hová beteretlék az apákat,
akiknek volt idejük észrevenni
az újszülött mindig bölcs első tekintetét.

Aztán a hajsza a cukorevés ellen!
Mint valami inkvizíció, nagyszülők
faggatása, akik büntudatosan tagadtak,
míg a növekvő csillaggyerek
egy vigyorral be nem mártotta őket.
A cukor káros, szenvedélybeteggé
tesz, magyaráztuk szenvedélyesen.
Engem egy tábla csokoládé gyerekként
napokra felvidített. Aztán meg se ettem.

A gyerek tükör, gondoltuk, majd kamasz lett
és már nem mondta azt, hogy mi vagyunk
a legszebbek a vidéken. Fölvittük a padlásra,
vagy ő szökött fel. Összetörtünk belenézve,
mert valaki bentől kidobott egy követ,
egy összegyűrt dogmát, amivel a saját
szülőkorunkat rontottuk el.

A boldogság lehetősége

Mikor késve megérkeztünk,
az asztalon már meleg pogácsa volt.
Egy pohár vörösbor és alkoholmentes
koktél, alul sárga, fölül piros színű.
Előételért mentem, lazac, szusi,
rakott nyelv, libamájpástétom.
Harcsaleves. Aztán kis rákokat
és kagylót süttetetem, bordó
és fehér halszeleteket, az egyik
rózsaszínűre, a másik
szürkére sült. Akkor tévedésből
kihoztak egy kókuszos koktét,
fehér rum, tejszín. A csoki torta
két adagja után gyümölcssaláta,
benne pár darab grapefruit is,
dinnyekockák. A tortát már
elcsomagolják, ajándék
pálinkát adunk át egymásnak
az asztal fölött. Kint esik,
rengeteg minden történt ma,
ami helyett csak ezekről
az ételekről beszélek. Mert amiről
nem lehet szavakkal,
arról evéssel kell elmondani
az elmondhatatlant, de természetben
bőven letudhatót.

Angyalkézre!

A kalauz egy utassal arról beszélget, hogy van az anyagi világon túl más is. Kétméteres férfi, ő átlát az anyagi világ feje fölött, mert az nincs több egy nyolekvannál. Az utas egy nő, apja leukémiáját meséli, a kalauz kimondja a „megsemmisül” szót, aztán leszáll, hogy a vonatnak megadja a jelet a továbbindulásra.

A kétméteresek klubjának tagja. Szeretném angyalkézre adni a hitetleneket. És a hittel pogánykodót kugli partira kényszeríteni egy ördöggel. Mind a ketten kilencet dobnak. Aztán megisznak egy sört.

A leukémia alacsony alak,
a bár mellett üldögél,
kávét iszik tejjel,
cukor nélkül.

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik negyedévente

Alapító, főszerkesztő: Turczy István

Szerkesztik:
Turczy István (vers, tanulmány)
Szöllösi Mátyás (olvasószerkesztő)
Király Farkas (on-line)
Vass Tibor (képzőművészet)

Szerkesztőségi titkár: Pálos Anna
Lapterv: Takács József
Logo: Urbán Tibor
Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczy István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatta:


Nemzeti Kulturális Alap



Sokszorosítás: MIPRODUKT Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu